

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЛОТКА Любов Володимирівна

УДК 351.84:304.4

ДИСЕРТАЦІЯ
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Любов ПЛОТКА

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління,
професор Бондарчук
Наталія Володимирівна

АНОТАЦІЯ

Плотка Любов. Удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Дніпровський державний аграрно-економічний університет. Дніпро, 2023.

У дисертаційному дослідженні вирішено актуальне наукове завдання в галузі знань «Публічне управління та адміністрування», що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері сучасної України на основі розвитку її інституційного, організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення.

У першому розділі – *«Теоретичні засади механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері»* – узагальнено концептуальні засади визначення сутності державної політики у соціальній сфері та розкрито науково-теоретичні засади дослідження механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері; проаналізовано та показано розвиток моделей державної політики у соціальній сфері; визначено та охарактеризовано методичні основи оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

В аспектах дослідження науково-теоретичних засад механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері надано роз'яснення змістовно-сутнісних відмінностей між дефініціями «державна соціальна політика» і «державна політика у соціальній сфері»: перше поняття відбиває процеси у соціальній сфері, в яких держава та її органи виступають безпосереднім суб'єктом соціальної політики; друге поняття є більш широким, воно також включає діяльність держави щодо створення сприятливих умов для недержавних суб'єктів з метою їх ефективного залучення до процесів реалізації державної

соціальної політики та здійснення ними власних соціальних заходів та проєктів. Наголошено, що соціальна політика регулює соціальні відносини, що являють собою сукупність суспільних відносин, які з'являються у процесі взаємодії різних груп між собою з приводу забезпечення нормальних умов їх життєдіяльності. Сукупність відносин і взаємозв'язків між людьми, соціальними групами з приводу умов життєдіяльності охоплюється поняттям соціальна сфера, феномен якої полягає у її всепронизуючому характері – вона включає або пронизує абсолютно всі суспільні відносини, починаючи від умов праці до стану здоров'я, від дозвілля до національних взаємин.

А даному русі першорядну роль відіграє державна політика у соціальній сфері, що забезпечує громадян рівними правами і обов'язками в отриманні тих чи інших послуг. Її діяльність спрямована на створення соціальної рівноваги між різними групами населення. Тому соціальний аспект проявляється в освіті, охороні здоров'я, сфері культури, фізичної культури та спорту, пенсійному забезпеченні, соціальних гарантіях, соціальній підтримці громадян, доступному середовищі тощо.

Визначено, що державна політика у соціальній сфері характеризується низкою ключових особливостей, які виражаються у тому, що вона стосується відносин між соціальними групами, суспільством загалом та його членами; спрямована на забезпечення поліпшення добробуту населення, матеріальних та духовних потреб, поліпшення способу життя людей; передбачає охорону здоров'я населення, праці, державну підтримку материнства, батьківства, дитинства, осіб з інвалідністю та людей похилого віку, розвиток системи соціального обслуговування, встановлення різних за своїм змістом гарантій соціального захисту тощо. Отже, відмінні риси «державної політики у соціальній сфері» від «соціальної політики» обумовлені тріадою таких положень. як: 1) особливий суб'єктний склад; 2) об'єкти правовідносин; 3) змістовна частина.

У другому розділі – *«Аналіз стану і тенденції розвитку механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері»* – здійснено системне

оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері та виявлено домінантні чинники погіршення соціально-економічного становища в Україні; досліджено основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні та запропоновано інституційні заходи щодо їх поліпшення; проаналізовано стан сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері та запропоновано практичні рекомендації щодо покращення їх функціонування.

Здійснено системне оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері та виявлено домінантні чинники погіршення соціально-економічного становища в Україні, а саме проведений аналіз довів, що незважаючи на позитивні тенденції у розвитку соціально-економічної сфери України у період 2017-2021 рр., рівень життя населення підвищувався досить повільно, до того ж зберігаються тенденції посилення процесів розшарування суспільства. Можна стверджувати, що тогочасна економічна ситуація давала державі необхідні ресурси для підвищення рівня життя населення, підтримки формування середнього класу та зниження рівня бідності, однак повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну (24.02.2022 р.), і як наслідок цього запровадження правового режиму воєнного стану і нормативно-правові обмеження, що виступають тріадою тематичних домінантних чинників, – знівелювали всі спроби покращення соціально-економічного становища в Україні.

Досліджено основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні та запропоновано інституційні заходи щодо їх поліпшення, а саме виявлено, що домінуючим напрямом вітчизняної державної політики у соціальній сфері стали так звані «пожежні» заходи компенсаційного характеру відносно особливих верств населення, окремих регіонів і консервація заходів соціального захисту на рівні грошово-компенсаційних механізмів. Цей вибір визначений не лише обмеженістю матеріально-фінансових ресурсів держави, ставкою на використання соціальних резервів, накопичених попередньою

системою, але й прорахунками у визначенні стратегії соціального розвитку. Заходи ж у нормативно-правових документах соціальної сфери, направлені здебільшого на розв'язання поточних проблем, традиційну підтримку соціально-незахищених верств населення, а не на вирішення стратегічних завдань. Для розв'язання окресленого кола проблем запропоновано створення та запровадження функціонування консультативно-дорадчого органу при Офісі Президента України, основним завданням якого є визначення саме стратегічних пріоритетів щодо формування та реалізації державної політики у соціальній сфері. У зв'язку із тим, що соціальна сфера пронизує абсолютно всі інші сфери життєдіяльності людини та країни (освіта, охорона здоров'я, культура, фізична культура та спорт, пенсійне забезпечення, соціальні гарантії, соціальна підтримка громадян, доступне середовище тощо) її координування має відбуватися на найвищому державному рівні – на рівні Президента України.

Проаналізовано стан сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері та запропоновано практичні рекомендації щодо покращення їх функціонування, а саме виявлено, що конструктивний розвиток державної політики у соціальній сфері безпосередньо пов'язаний із якістю та станом сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері. Даний розвиток – комплексний процес, що взаємопов'язаний із низкою механізмів інших державних політик, зокрема механізмами державної інформаційної політики. До позитивного результату у системному процесі розвитку та удосконалення державної політики у соціальній сфері може привести застосування інформаційних механізмів в якості комплексного та тривалого створення позитивних образів соціальної реальності та соціального майбутнього через систему засобів масової інформації, всесвітню мережу «Інтернет», соціальні мережі тощо. З практичної точки зору є змістовнішим та ефективнішим транслювати населенню позитивні інформаційні посили відносно досягнень інститутів влади у соціальній сфері, а стратегічні пріоритети держави у даній сфері подавати у позитивному соціальному плані. У зв'язку з цим, рекомендовано Міністерству соціальної політики України

розробити та запровадити Методичні рекомендації щодо позитивного висвітлення діяльності суб'єктів державної політики у соціальній сфері (актуальність і перспективність, новизна та прогресивність, відповідність віковим особливостям конкретних видів аудиторії, результативність і дієвість, практичне застосування). Для успішного запровадження змін у соціальній сфері, так само як і в інших сферах, важливі не лише обсяги коштів, що виділяються на ці зміни, податкові та інші перерозподільні механізми, а й видозміна свідомості самих запроваджувачів змін і громадян, зокрема шляхом забезпечення позитивної інформаційної підтримки соціальним діям і змінам. Важливо постійно та доступно пояснювати громадянам цілі та завдання кожної реформаторської дії та супроводжувати таку політику позитивними образами. Результатами використання інформаційних механізмів та формування і реалізації такої інформаційної політики буде створення ситуації соціального оптимізму – важливої основи процесу реформування та соціальної мобілізації.

У третьому розділі – *«Основні напрями удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері»* – розкрито стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері і принципи їх формування у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та внесено науково обґрунтовані пропозиції щодо їх практичної реалізації; запропоновано основні напрями удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: організаційного та нормативно-правового; визначено перспективи розвитку державної політики у соціальній сфері у сучасній Україні та механізмів її реалізації.

Розкрито стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері і принципи їх формування у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та внесено науково обґрунтовані пропозиції щодо їх практичної реалізації, а саме у межах розгляду концепції корпоративної соціальної відповідальності, для вдосконалення взаємодії місцевої влади з бізнес-структурами у реалізації пріоритетів соціальної політики запропоновано створення громадських рад із соціально-економічного розвитку територій. Дані

ради мають створюватися при керівниках територіальних утворень, і виступати в якості консультативно-дорадчих органів з питань реалізації соціально-економічної політики розвитку на певній території. Визначено також у вигляді конфігураційного тріумвірату їх необхідний склад: влада, бізнес та громада. Створення громадських рад із соціально-економічного розвитку територій покликане сприяти ефективній взаємодії бізнесу та влади на місцях, побудові так званої моделі соціального партнерства для досягнення соціальних пріоритетів розвитку. З цією метою запропоновано: удосконалити інституційну та нормативно-правову базу розвитку соціального партнерства у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності; закріпити міжсекторну взаємодію у відповідних стратегіях розвитку конкретних територій; розробити місцеві програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності; здійснити підписання угод про соціально-економічне співробітництво; розробити та використовувати моніторинг реалізації програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності та оцінку її ефективності. Контроль може здійснюватись створеною комісією у складі громадської ради із соціально-економічного розвитку територій.

З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності запропоновано створення служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів при громадській раді із соціально-економічного розвитку територій, що має складатися із фахівців різного профілю. Її головне завдання має полягати у перевірці правдивості складання нефінансових звітів. Це дозволить формувати базу даних про соціальну та економічну діяльність бізнес-компаній у місцевості, уніфікувати критерії верифікації даних, знизить витрати бізнес-компаній на підтвердження звітів, забезпечить контроль виконання добровільних угод між бізнес-компанією та місцевою владою тощо. Реалізація пропозиції щодо проведення аудиту корпоративної відповідальності забезпечить прозорість та підвищить рівень довіри до бізнес-компанії з боку ключових стейкхолдерів та суспільства

в цілому, а також дозволить налагодити діалог із зацікавленими сторонами бізнес-компанії.

В ході дослідження запропоновано під механізмами реалізації державної політики у соціальній сфері розглядати спосіб відтворення у практичному вимірі сукупності легітимізованої конфігурації інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державно-управлінських рішень, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та забезпечення конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин.

Запропоновано основні напрями удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: організаційного та нормативно-правового, а саме:

- інноваційну структуру удосконаленого організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері на основі впровадження адаптивних форм та інструментів у частині застосування гнучких форм зайнятості;

- структуру удосконаленого нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері на основі впровадження оновленої інформаційно-правової системи та спрощеного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації через сучасне інформаційно-комунікаційне забезпечення.

Визначено перспективи розвитку державної політики у соціальній сфері у сучасній Україні та механізмів її реалізації, а саме виходячи із існуючих соціальних реалій та практики вирішення соціальних питань змодельовані три основні можливі варіативні перспективи розвитку державної політики у соціальній сфері в Україні: 1) стагнаційний (спроба збереження довоєнного соціального курсу держави; 2) радикально політичний (модернізація політичної структури держави. Політичне перетворення держави матиме першочергове значення, проте соціальна сфера так само модернізуватиметься, однак реформуватиметься за залишковою, вторинною ознакою. Першорядне значення буде віддано зміні підходів у вирішенні соціальної проблематики); 3) реформістський (пов'язаний із реальними змінами у напрямі державної

політики у соціальній сфері. Соціальна сфера стане центральною темою порядку денного внутрішньополітичної модернізації. Підстави для такого варіанту сьогодні очевидні: збройна агресія Російської Федерації проти України і її наслідки, соціально-економічна і демографічна криза та стагнація, велика кількість внутрішньо переміщених осіб тощо). Не дивлячись на об'єктивні переваги реформістського варіанту розвитку державної політики у соціальній сфері в Україні, варто зазначити, що кожен із змодельованих перспективних варіантів має свої підстави щоб відбутися. У післявоєнний період розвитку України, окрім організаційного та нормативно-правового, актуальними вбачаються такі механізми реалізації державної політики у соціальній сфері як: соціальний, інвестиційний, інноваційний, інформаційний, кадровий, механізм громадського контролю за діяльністю суб'єктів реалізації державної політики у соціальній сфері та механізм міжнародної допомоги.

Ключові слова: Публічне управління, державна політика, механізми реалізації, розвиток, соціальна сфера, соціальна політика, соціальне партнерство.

ANNOTATION

Plotka Liubov. Improvement of the mechanisms of implementation of state policy in the social sphere. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 "Public management and administration" in the specialty 281 "Public management and administration". - Dnipro State Agrarian and Economic University. Dnipro, 2023.

The dissertation study solved the current scientific problem of state administration, which consists in substantiating theoretical and methodological provisions and developing practical recommendations for improving the mechanisms of state policy implementation in the social sphere of modern Ukraine on the basis of the development of its institutional, organizational, economic and legal support.

In the first chapter - *"Theoretical foundations of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere"* - the conceptual directions of determining the essence of state policy in the social sphere are summarized and the scientific and theoretical foundations of the study of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere are revealed; the development of state policy models in the social sphere is analyzed and shown; methodical bases for evaluating the effectiveness of mechanisms for implementing state policy in the social sphere are defined and characterized.

The conceptual directions of determining the essence of state policy in the social sphere are summarized and the scientific and theoretical foundations of the study of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere are revealed, namely, an explanation of the content-essential differences between the definitions of "state social policy" and "state policy in the social sphere" is provided : the first concept reflects the processes in the social sphere, in which the state and its bodies act as a direct subject of social policy; the second concept is broader, it also includes the activities of the state to create favorable conditions for non-state actors in order to effectively involve them in the processes of implementing state social policy

and implement their own social activities and projects. Thus, social policy regulates social relations, which are a set of social relations that appear in the process of interaction of different groups with each other in order to ensure normal conditions for their life activities. The set of relations and interrelationships between people, social groups regarding the conditions of life is covered by the concept of the social sphere, the phenomenon of which consists in its all-pervading nature - it includes or permeates absolutely all social relations, from working conditions to health, from leisure to national relations. And here the primary role is played by state policy in the social sphere, which provides citizens with equal rights and responsibilities in receiving certain services. Its activities are aimed at creating social balance between different population groups. Therefore, the social aspect is manifested in education, health care, the sphere of culture, physical culture and sports, pension provision, social guarantees, social support of citizens, accessible environment, etc.

It was determined that state policy in the social sphere is characterized by a number of key features, which are expressed in the fact that it concerns relations between social groups, society in general and its members; aimed at improving the well-being of the population, material and spiritual needs, improving the way of life of people; provides for the protection of the health of the population, labor, state support for motherhood, parenthood, childhood, persons with disabilities and the elderly, the development of the social service system, the establishment of various social protection guarantees, etc. So, the distinguishing features of "state policy in the social sphere" from "social policy" are determined by the triad of such provisions. as: 1) a special subject structure; 2) objects of legal relations; 3) content part.

In the second chapter - *"Analysis of the state and development trends of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere"* - a systematic assessment of the main indicators of socio-economic development within the framework of the implementation of state policy in the social sphere was carried out and the dominant factors of the deterioration of the socio-economic situation in Ukraine were identified; the main directions of implementation of state policy in the social sphere in Ukraine were investigated and institutional measures for their

improvement were proposed; the state of modern mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere is analyzed and practical recommendations for improving their functioning are offered.

A systematic assessment of the main indicators of socio-economic development within the framework of the implementation of state policy in the social sphere was carried out and the dominant factors of the deterioration of the socio-economic situation in Ukraine were identified, namely, the conducted analysis proved that despite the positive trends in the development of the socio-economic sphere of Ukraine in the period of 2017 - 2021, the standard of living of the population increased rather slowly, besides, the trends of strengthening processes of stratification of society persist. It can be argued that the economic situation at that time gave the state the necessary resources to raise the standard of living of the population, support the formation of the middle class and reduce the level of poverty, but the full-scale invasion of the troops of the Russian Federation into Ukraine (February 24, 2022), and as a result of this, the introduction of the legal regime of military state and legal restrictions, acting as a triad of thematic dominant factors, nullified all attempts to improve the socio-economic situation in Ukraine.

The main directions of the implementation of state policy in the social sphere in Ukraine were studied and institutional measures for their improvement were proposed, namely, it was found that the dominant direction of domestic state policy in the social sphere became the so-called "fire" measures of a compensatory nature in relation to special sections of the population, certain regions and conservation measures of social protection at the level of monetary compensation mechanisms. This choice is determined not only by the limitation of material and financial resources of the state, the rate on the use of social reserves accumulated by the previous system, but also by miscalculations in determining the social development strategy. The measures in the regulatory and legal documents of the social sphere are mostly aimed at solving current problems, traditional support of socially vulnerable segments of the population, and not at solving strategic tasks. In order to solve the outlined range of problems, it is proposed to create and implement the functioning of

a consultative and advisory body at the Office of the President of Ukraine, the main task of which would be to determine strategic priorities for the formation and implementation of state policy in the social sphere. Due to the fact that the social sphere permeates absolutely all other spheres of life of a person and the country (education, health care, culture, physical culture and sports, pension provision, social guarantees, social support of citizens, accessible environment, etc.) its coordination should take place at the highest state level - at the level of the President of Ukraine.

The state of modern mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere was analyzed and practical recommendations for improving their functioning were proposed, namely, it was found that the constructive development of state policy in the social sphere is directly related to the quality and state of modern mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere. This development is a complex process that is interconnected with a number of mechanisms of other state policies, in particular mechanisms of state information policy. The use of information mechanisms as a complex and long-term creation of positive images of social reality and the social future through the system of mass media, the worldwide network "Internet", social networks, etc., can lead to a positive result in the systemic process of development and improvement of state policy in the social sphere. From a practical point of view, it is more meaningful and effective to broadcast positive informational messages to the population regarding the achievements of government institutions in the social sphere, and to present the state's strategic priorities in this sphere in a positive social way. In this regard, it is recommended that the Ministry of Social Policy of Ukraine develop and implement methodological recommendations for positive coverage of the activities of state policy subjects in the social sphere (relevance and perspective, novelty and progressiveness, compliance with the age characteristics of specific types of audience, effectiveness and efficiency, practical application). For the successful introduction of changes in the social sphere, as well as in other spheres, not only the amount of funds allocated for these changes, tax and other redistributive mechanisms, but also the change of consciousness of those introducing the changes and citizens, in

particular by providing positive informational support, are important social actions and changes. It is important to constantly and easily explain to citizens the goals and objectives of each reforming action and to accompany such a policy with positive images. The results of the use of information mechanisms and the formation and implementation of such an information policy will be the creation of a situation of social optimism - an important basis for the process of reform and social mobilization.

In the third chapter - *"The main directions of improvement of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere"* - the strategic priorities of state policy in the social sphere and the principles of their formation in the context of the socio-economic development of modern Ukraine are revealed and scientifically based proposals are made for their practical implementation; the main areas of improvement of the mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere are proposed: organizational and normative-legal; the prospects for the development of state policy in the social sphere in modern Ukraine and the mechanisms for its implementation are defined.

The strategic priorities of state policy in the social sphere and the principles of their formation in the context of the socio-economic development of modern Ukraine are disclosed, and scientifically based proposals are made regarding their practical implementation, namely within the scope of consideration of the concept of corporate social responsibility, to improve the interaction of local authorities with business structures in the implementation of social priorities politicians proposed the creation of public councils for the socio-economic development of territories. These councils should be created under the heads of territorial entities, and act as consultative and advisory bodies on the implementation of the socio-economic policy of development in a certain territory. Their necessary composition is also determined in the form of a configurational triumvirate: government, business and community. The creation of public councils for the socio-economic development of territories is intended to promote effective interaction between business and local authorities, the construction of the so-called social partnership model for achieving social development priorities. To this end, it is proposed to: improve the institutional and regulatory framework for

the development of social partnership within the framework of the concept of corporate social responsibility; to consolidate cross-sectoral interaction in relevant strategies for the development of specific territories; develop local programs for the development of corporate social responsibility; sign agreements on socio-economic cooperation; develop and use monitoring of the implementation of the corporate social responsibility development program and evaluation of its effectiveness. Control can be carried out by a commission created as part of the public council for the socio-economic development of territories.

In order to develop non-financial reporting and audit of corporate responsibility, it is proposed to create a service for auditing corporate responsibility and verification of non-financial reports at the public council for socio-economic development of territories, which should consist of specialists of various profiles. Its main task should be to verify the truthfulness of the preparation of non-financial reports. This will make it possible to form a database on the social and economic activities of business companies in the area, unify the criteria for data verification, reduce the costs of business companies to confirm reports, ensure the control of the implementation of voluntary agreements between the business company and local authorities, etc. The implementation of the proposal to conduct a corporate responsibility audit will ensure transparency and increase the level of trust in the business company on the part of key stakeholders and society as a whole, as well as allow establishing a dialogue with the business company's stakeholders.

It is proposed to consider under the mechanisms of state policy implementation in the social sphere, a method of reproduction in a practical dimension of the set of legitimized configurations of tools, means and other elements of the practical implementation of state-management decisions aimed at achieving specific state policy objectives in the social sphere and ensuring a constructive impact on development social relations.

The main areas of improvement of mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere are proposed: organizational and legal, namely:

- an innovative structure of an improved organizational mechanism for the implementation of state policy in the social sphere is proposed based on the

introduction of adaptive forms and tools in terms of the application of flexible forms of employment;

- the structure of the improved regulatory and legal mechanism for the implementation of state policy in the social sphere is proposed on the basis of the implementation of the updated information and legal system and simplified access of individuals and legal entities to information through modern information and communication support.

The prospects for the development of state policy in the social sphere in modern Ukraine and the mechanisms for its implementation have been determined, namely, based on existing social realities and the practice of solving social issues, three main possible variable perspectives for the development of state policy in the social sphere in Ukraine have been modeled: 1) stagnant (an attempt to preserve the pre-war social course of the state; 2) radically political (modernization of the political structure of the state. The political transformation of the state will be of primary importance, but the social sphere will also be modernized, but will be reformed on a residual, secondary basis. Primary importance will be given to changing approaches to solving social problems); 3) reformist (related to real changes in the direction of state policy in the social sphere. The social sphere will become the central topic of the internal political modernization agenda. The reasons for this option are obvious today: the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and its consequences, socio-economic and demographic crisis and stagnation, a large number of internally displaced persons, etc.). Despite the objective advantages of the reformist version of the development of state policy in the social sphere in Ukraine, it is worth noting that each of the modeled promising options has its own reasons to take place. In the post-war period of Ukraine's development, in addition to the organizational and normative-legal ones, the following mechanisms for the implementation of state policy in the social sphere are considered relevant: social, investment, innovation, information, personnel, the mechanism of public control over the activities of subjects of the implementation of state policy in the social sphere and international aid mechanism.

Key words Public administration, state policy, implementation mechanisms, development, social sphere, social policy, social partnership.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Плотка Л. В. Закордонний досвід реалізації державної соціальної політики. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2019. № 11. С.133-136. <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-11-22>
2. Плотка Л. В. Сутність та елементи державної соціальної політики держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 117-122. http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/22.pdf
3. Плотка Л. В. Принципи формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку України. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2022. №17. С. 785-813. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.17.07>

Статті у наукових виданнях інших держав

4. Плотка Л. В. Реалізація державної соціальної політики в Україні. *Scientific Journal Paradigm of Knowledge*. 2019. № 5 (37). С.46-57 [In Ukrainian]. DOI: 10.26886/2520-7474.5(37)2019.4
5. Plotka L. Information and analytical support of the system of social protection provision. New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2019. pp 234-251. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-92>
6. Plotka L. Mechanisms of social policy implementation in the context of achieving social security. *Colloquim-journal*. 2019. № 26 (50). Pp. 16-18. DOI: <https://doi.org/10.24411/2520-6990-2019-10950>
7. Galyna Zakharchyn, Andrii Antonov, Oleksandra Voityk, Lyubov Plotka, Nataliia Mirko. (2022). Problems of Employment of the Population and Directions of Their Regulation in the Conditions of War. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. №. 11 pp. 303-307. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.45>
http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221145.pdf

(Особистий внесок автора: систематизовано проблеми зайнятості населення).

Статті у наукових виданнях, що включені до наукометричних баз

Scopus, Web of Science

8. Zakharchyn, G., Antonov, A., Voityk, O., Plotka, L., & Mirko, N. (2023). Legal Regulation of Employment of the Population of Ukraine: Regulación jurídica del empleo de la población de Ucrania. *Political Questions*, 41(77), 523-533. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.35>

(Особистий внесок автора: систематизовано пріоритетні напрями регулювання зайнятості населення).

Опубліковані праці у виданнях апробаційного характеру

9. Бондарчук Н. В., Плотка Л. В. Зміст та принципи формування державної соціальної політики. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет - конференції*, 22-23 лютого 2017 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. с. 71-72.

10. Плотка Л. В. Моделі соціальної політики у соціальній сфері. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: *збірник ІХ Міжнародної науково-практичної Інтернет - конференції* (м. Дніпро, 25-26 жовтня): у 3-х т. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2018. том 3. С. 65-66.

11. Плотка Л. В. Концептуальні засади формування ефективної державної соціальної політики. *Перспективні напрями розвитку економіки, обліку, фінансів та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної наук.-практ. конференції* (Полтава, 23.08.2019): у 2 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 2. С. 35-36.

12. Плотка Л. В. Сучасні механізми реалізації державної політики у соціальній сфері. *Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи: тези*

доповідей науково-практичної конференції 12.03-15.03.2019 р. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2019. С. 74-75.

13. Плотка Л. В. Елементи державної соціальної політики держави. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10-11 травня 2019 р. С. 91.*

14. Плотка Л. В. Ефективність реалізації державної соціальної політики в Україні. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: збірник X Міжнародної науково-практичної Інтернет - конференції (м. Дніпро, 30-31 жовтня): у 3-х т. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2019. том 3. С. 73-74.*

15. Плотка Л. В. Состояние информационного обеспечения социальной защиты населения в Украине. *Проблемы эффективного управления государством. Тбилиси. 2019. С. 77-79.*

16. Плотка Л. В. Реалізація державної соціальної політики в Україні: стан та перспективи. *78-ма студентська науково-технічна конференція: Секція «Публічне управління та адміністрування»: збірник тез доповідей [Електронний ресурс]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 39-40.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	21
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	32
1.1. Концептуальні засади формування державної політики у соціальній сфері	32
1.2. Світовий досвід реалізації моделей державної політики у соціальній сфері	54
1.3. Методичні основи оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері	77
Висновки до розділу 1	99
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	104
2.1. Основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні	104
2.2. Аналіз стану сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: іноземний досвід	123
2.3. Інституційне забезпечення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері	144
Висновки до розділу 2	164
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	168
3.1. Стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері та принципи їх формування у контексті соціально- економічного розвитку сучасної України	168
3.2. Удосконалення організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері	187
3.3. Підвищення ефективності функціонування нормативно- правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та перспективи її розвитку у сучасній Україні	206
Висновки до розділу 3	231
ВИСНОВКИ	235
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	240
ДОДАТКИ	264

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

EURES – Європейська служба зайнятості;

TESS – транснаціональна система Європейського Союзу, що призначена для зв'язку між органами соціального забезпечення всіх держав-членів Європейського Союзу;

ВВП – Валовий внутрішній продукт;

ЄДАРП – Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги;

ЄС – Європейський Союз;

ЄСФ – Європейський соціальний фонд;

ІАССЗН – Інформаційно-аналітична система соціального захисту населення;

ІСЦ – Індекс споживчих цін;

ПМ – Прожитковий мінімум;

РС – Рада Європи;

ЦБІ – Централізований банк даних з проблем інвалідності.

ВСТУП

Актуальність теми. Початок ХХІ століття ознаменований низкою геополітичних та соціально-економічних подій, у межах яких відбуваються спроби побудови демократичних та соціальних держав. Одна з головних рис сучасного відкритого демократичного суспільства – його соціальна орієнтованість, у контексті якої політика та економіка, державна організація та національна ідея, всі соціальні структури та інститути у якості своєї головної мети існування та функціонування мають забезпечення та задоволення потреб населення. Подібна соціальна орієнтованість передбачає надання всім публічним інститутам гуманістичної спрямованості розвитку. Така позиція багато у чому вже знайшла своє вираження у країнах із розвиненою демократією та ринковою економікою. Усвідомлення значення людини з усіма її правами, свободами і потребами як основи суспільного розвитку – один із найважливіших критерій цивілізованості суспільства, і суспільний розвиток у цьому напрямі постає як глобальний цивілізаційний процес.

Сучасна ситуація в українському суспільстві, що спричинена збройною агресією Російської Федерації проти України багато у чому характеризується кризовими явищами в економіці та політиці і значним зниженням спроможності держави щодо надання рівня соціальних гарантій. Сьогодні для України питання стану та розвитку державної політики у соціальній сфері постають надзвичайно важливими, оскільки рівень та якість життя населення безпосередньо свідчать про стан перебігу соціально-економічного відновлення країни. У зв'язку із цим органи державної влади все більше все більше активізують процеси формування і реалізації державної політики у соціальній сфері, що підтверджує актуальність та необхідність подальшого дослідження комплексу питань відносно удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

Дисертаційне дослідження базується на працях таких зарубіжних авторів, як: Арістотель [3], Баркер Р. [168], Бурдьє П. [17; 18], Воллман Х. [206], Гоббс Т. [29; 30], Гумбольдт В. [33; 182], Макіавеллі Н. [76], Пальє Б. [197], Платон [92-94; 175], Фур'є Ш. [164; 173; 174]., які у своїх фундаментальних працях теоретично обґрунтовували кращі форми організації, методи державного управління.

Окрім того робота ґрунтується на працях українських науковців, які досліджували теоретичне обґрунтування змісту, визначення принципів та аналіз механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, серед яких: Антонова Л. [2; 169; 185; 187; 199], Балтачєєва Н. [6], Бондарчук Н. [14-16; 167; 170; 193], Дубич К. [44], Корецька С. [60], Криштанович М. [186-188], Крушельницька Т. [65; 66; 191], Лібанова Е. [70; 135], Лопушняк Г. [72-74], Макарова О. [75], Ніколаєць К. [85], Орлова Н. [194-196], Палій О. [135], Приходько І. [110-112], Семігіна Т. [128; 166], Ситник П. [150], Скуратівський В. [134; 135; 150], Сушицька Н. [166], Трощинський В. [150], Фоменко Є. [63; 154-158], Шпортюк Н. [78; 160; 161], Ярошенко А. [166].

Віддаючи належне працям зазначених авторів, слід зауважити, що незважаючи на достатню розробленість зазначеної проблематики, питання удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері на черговому етапі становлення національного державотворення у контексті існуючих викликів для сучасної української держави не стали предметом надширокого спеціального дослідження, а отже, зберігають свою актуальність і потребують нових наукових розробок у частині обґрунтування теоретичних та методичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо питання удосконалення, розвитку та впровадження механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері. Це визначило тему, наукову і практичну спрямованість, структурну побудову і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідної роботи Дніпровського державного аграрно-економічного університету на тему:

«Розвиток управлінського консалтингу та дорадництва для посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та забезпечення збалансованого розвитку соціально-економічних систем на регіональному та місцевому рівнях» (державний реєстраційний номер 0121U009893), де особистий внесок автора полягає у дослідженні основних напрямів удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, а саме в удосконаленні організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та підвищенні ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері й визначенні перспектив її розвитку у сучасній Україні.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері сучасної України на основі розвитку її інституційного, організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення.

Для досягнення окресленої мети дисертаційного дослідження поставлено такий комплекс науково-теоретичних, методологічних та практико-орієнтованих *завдань*:

- узагальнити концептуальні засади визначення сутності державної політики у соціальній сфері та розкрити науково-теоретичний зміст механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері;

- здійснити системне оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері та виявити домінантні чинники погіршення соціально-економічного становища в Україні;

- визначити основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні та запропонувати заходи щодо інституційного забезпечення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері;

- проаналізувати стан сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері на основі досвіду розвинених країн та запропонувати практичні рекомендації щодо покращення їх функціонування в Україні;

- розкрити стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері і принципи їх формування у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та внести науково обґрунтовані пропозиції щодо їх практичної реалізації;

- запропонувати основні напрями удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, зокрема, організаційного та нормативно-правового;

- визначити напрями підвищення ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та перспективи її розвитку у сучасній Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації державної політики у соціальній сфері.

Предметом дослідження є удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення теорії державного управління та напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку державної політики у соціальній сфері та удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

Дисертаційне дослідження побудовано на системному, синергетичному та цільовому підходах, і сукупності методів, що забезпечують їхню реалізацію, а саме на таких методах, як:

- *метод факторного аналізу, синтезу й абстрагування* (з метою узагальнення концептуальних напрямів визначення сутності державної політики у соціальній сфері та розкриття науково-теоретичних засад дослідження механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері);

- *метод порівняння та узагальнення, вибірки й опису* (з метою здійснення системного оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері та виявлення домінантних чинників погіршення соціально-економічного становища в Україні);

- *метод групування та інституційний метод* (з метою дослідження основних напрямів реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні та запропонування інституційних заходів щодо їх поліпшення);

- *метод комплексного аналізу* (з метою здійснення аналізу стану сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері та запропонування практичних рекомендацій щодо покращення їх функціонування);

- *системно-функціональний метод* (з метою розкриття принципів формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та внесення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх практичної реалізації);

- *метод логічного узагальнення та моделювання* (з метою запропонування основних напрямів удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: організаційного та нормативно-правового);

- *метод прогнозування* (з метою визначення перспектив розвитку державної політики у соціальній сфері у сучасній Україні та механізмів її реалізації);

- *метод логічного узагальнення результатів дослідження та експертних оцінок* (з метою теоретичного узагальнення положень дисертації та формулювання її висновків і пропозицій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері).

Інформаційними джерелами дослідження стали нормативно-правові акти України, матеріали монографічних досліджень, вітчизняна та зарубіжна наукова періодична література, показники офіційної статистики, звітні дані органів публічної влади, а також результати дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається особистим внеском автора у вирішення актуального наукового завдання у галузі державного управління, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері сучасної України на основі розвитку її інституційного, організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення.

Результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

- системно представлено стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері базисом яких виступає модель соціального партнерства у площині конфігураційного тріумвірату влади, бізнесу та громади та передбачають: закріплення міжсекторної взаємодії у відповідних стратегіях розвитку конкретних територій; розробку місцевих програм розвитку корпоративної соціальної відповідальності; підписання угод про соціально-економічне співробітництво; моніторинг реалізації програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності та оцінку її ефективності; створення громадських рад із соціально-економічного розвитку територій та створення при них служб із аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів;

удосконалено:

- функціонал організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері на основі впровадження адаптивних форм та інструментів у частині застосування гнучких форм зайнятості, що у комплексній дії дозволить підвищити рівень зайнятості молоді та трудову зайнятість працездатного населення, підвищити рівень добробуту населення, знизити ступінь соціальної напруженості, скоротити рівень трудової міграції, оптимізувати професійно-кваліфікаційну структуру підготовки кадрів відповідно до вимог часу, економіки, збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці;

- структуру нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері, що спрямована на підвищення адресної підтримки соціально незахищених категорій громадян та зменшення соціальної напруги, а також передбачає впровадження оновленої інформаційно-правової системи та спрощеного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації через сучасне інформаційно-комунікаційне забезпечення;

набули подальшого розвитку:

- понятійне поле дисертаційної роботи, зокрема трактування поняття «механізми реалізації державної політики у соціальній сфері» як способу відтворення в практичному вимірі сукупності легітимізованої конфігурації інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державно-управлінських рішень, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та забезпечення конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин;

- концептуальні засади визначення сутності державної політики у соціальній сфері, які полягають у тому, що відмінними рисами «державної політики у соціальній сфері» від «соціальної політики» визначено тріаду таких положень. як: 1) особливий суб'єктний склад; 2) об'єкти правовідносин; 3) змістовна частина;

- системне оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері за результатами якого виявлено позитивні тенденції у розвитку соціально-економічної сфери України у період 2017-2021 рр. (припинення практики перманентного збільшення витрат на органи державного управління та правоохоронно-судові органи зосередження бюджетних ресурсів на таких важливих для суспільства напрямках посилення спроможності органів місцевого самоврядування, активізація громадян); та виявлені домінуючі чинники погіршення соціально-економічного становища в Україні у 2022 р., до яких віднесено: повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну

(24.02.2022 р.); запровадження правового режиму воєнного стану; 3) нормативно-правові обмеження;

- інституційне забезпечення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні: на державному рівні запропоновано створити та запровадити функціонування консультативно-дорадчого органу при Офісі Президента України, основним завданням якого є визначення саме стратегічних пріоритетів щодо формування та реалізації державної політики у соціальній сфері; на місцевому рівні: запровадити місцеві програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності згідно запропонованого алгоритму;

- підходи до підвищення ефективності механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, які базуються на комплексному та тривалому створенні позитивних образів соціальної реальності та соціального майбутнього через інформаційно-комунікативну систему із пропозицією до Міністерства соціальної політики України розробити та запровадити Методичні рекомендації щодо позитивного висвітлення діяльності суб'єктів державної політики у соціальній сфері;

- перспективні напрями розвитку державної політики у соціальній сфері у сучасній Україні на основі моделювання та опису запропонованих таких трьох основних можливих варіативних перспектив розвитку державної політики у соціальній сфері, як: 1) стагнаційний; 2) радикально-політичний; 3) реформістський; перспективні шляхи удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері на основі виокремлення, обґрунтування та опису окрім організаційного та нормативно-правового, таких механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері як: 1) соціальний; 2) інвестиційний; 3) інноваційний; 4) інформаційний; 5) кадровий; 6) механізм громадського контролю за діяльністю суб'єктів реалізації державної політики у соціальній сфері; 7) механізм міжнародної допомоги.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи мають практичне

спрямування та забезпечують методичне та емпіричне підґрунтя для удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

Результати дослідження були використані у роботі Дніпропетровської обласної ради при формуванні механізму соціального партнерства між роботодавцями та установами освіти у сфері формування чесної та конкурентоспроможної робочої сили на ринку праці в регіоні (дов. № 944/0/2/2-23 від 02.05.2023 р.). Елементи концепції корпоративної соціальної відповідальності при визначенні стандартів поведінки з громадськістю використано на Державному підприємстві «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова» (дов. № 124-РКТ/151 від 25.04.2023 р.). Елементи запропонованого нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері використані у роботі постійної комісії Запорізької міської ради з питань охорони здоров'я та соціального захисту населення (дов. Б/н від 11.05.2023р.)

Науково-методичні розробки використано у навчальному процесі Дніпровського державного аграрно-економічного університету при підготовці навчальних курсів та включені окремими розділами в освітньо-професійну програму підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» (дов. № 44-11-242 від 12.04.2023).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним, завершеним науковим дослідженням. Всі наукові результати, викладені у роботі, отримані автором особисто і здобули апробацію та відображення в опублікованих працях. У дисертації не використовуються ідеї і розробки, що належать співавторам.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати дисертації доповідались на таких науково-комунікативних заходах, наукових та науково-практичних конференціях, як: ІХ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (м.

Дніпро, 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, фінансів та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2019 р.); X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (м. Дніпро, 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Державне управління в Україні: виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми ефективного управління державою» (м. Тбілісі, 2019 р.); 78-ма студентська науково-технічна конференція (секція «Публічне управління та адміністрування») (м. Львів, 2020).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 16 наукових працях загальним обсягом 5,5 друк. арк., серед яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 3 статті у наукових виданнях інших держав, 1 стаття у зарубіжній монографії та 8 публікацій у матеріалах міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг дисертації становить 264 сторінки друкованого тексту, зокрема 13 таблиць, 8 рисунків. Список використаних джерел із 207 найменувань, 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

1.1. Концептуальні засади формування державної соціальної політики у соціальній сфері

Сучасний підхід до оцінки суспільного розвитку базується на комплексному сприйнятті таких її головних елементів, як економіка і соціальна сфера. Це багатоаспектний процес, який традиційно розглядається з погляду сукупності різних соціальних та економічних цілей. Навіть якщо йдеться лише про економічний розвиток, він зазвичай аналізується спільно з розвитком соціальним. Для нього характерне відтворення суспільних систем та прогресивна спрямованість. Соціально-економічний розвиток складається із розвитку суспільних відносин, саме тому має різний вид свого становлення. Отже, даний вид розвитку виступає запорукою вдалої реалізації державної політики в економічній і соціальній сферах.

Державна політика у соціальній сфері – одна з найбільш дискусійних і суперечливих тем у сучасних соціально-економічних дослідженнях не лише в Україні, а й закордоном. Її складність і суперечливість пояснюється не тільки особливостями економічного та політичного розвитку різних країн, а й тим соціоінституційним контекстом, у межах якого цей розвиток здійснюється. Ефективне управління соціальними процесами стає найбільш актуальним завданням соціально-економічного розвитку будь-якої держави, зокрема і України, яка прагне зайняти гідне місце серед сучасних соціальних держав світу.

Поняття *«соціальна політика»* є надзвичайно розповсюдженим у межах варіативного використання серед дослідників-теоретиків, науковців-практиків, вчених різних категорій наукових знань. Дана дефініція у своєму загальному

визначені характеризує забезпеченість соціальних груп суспільства сприятливими соціальними умовами. Термін «соціальна політика» активно застосовується у різних сферах наукових пошуків, тому широко використовується у філософії, соціології, економіці, юриспруденції, державному управлінні тощо. Нині продовжуються дослідження у сфері соціальної політики, що призводить до появи варіативних точок зору у трактуванні поняття «соціальна політика» серед вчених. Отже, враховуючи поліаспектність та актуальність даного поняття зупинимось на основних визначеннях, що дали вітчизняні та іноземні дослідники. У даному контексті з метою теоретичного осмислення уявлення про роль держави у формуванні соціальної політики проведемо аналіз історичних поглядів на виникнення і трансформацію терміну «соціальна політика» та на формування відносин між державою та суспільством.

Серед вітчизняних учених існують різні точки зору та підходи до визначення поняття «соціальна політика». Взагалі під соціальною політикою традиційно розуміють систему заходів, що спрямовані на реалізацію соціальних програм, підтримку доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, допомогу галузям соціальної сфери, запобігання соціальних конфліктів.

Питання, пов'язані із розумінням сутності політики, взаємовідносин держави та суспільства були предметом дослідження вчених різних епох. Так, учені розбіжних наукових шкіл визнавали, що одним із основних завдань держави є забезпечення добробуту для власних громадян. Ще, Платон стверджував, що: «всяка влада, оскільки вона влада, має на увазі благо не кого іншого, як тих, хто їй підвладний», а: «справжній правитель має на увазі не те, що придатне йому, а те, що придатне підвладному» [93, с. 104-105.]

Відомі філософи Вільгельм фон Гумбольдт та Іоганн Готліб Фіхте належать до видатних представників німецької класичної філософії XIX століття. Обидва філософи досліджували роль держави і її функції у суспільстві, включаючи соціальні аспекти.

Вільгельм фон Гумбольдт підкреслював важливість добробуту кожного громадянина і турботи держави про його забезпечення. Він акцентував увагу на індивідуальній свободі та розвитку особистості, що потребує соціальних умов, які держава повинна забезпечити. Добробут громадян він розглядав як одну з ключових функцій держави. Йоганн Готліб Фіхте також визнавав важливість участі держави у забезпеченні соціальних умов життя населення. Він підкреслював, що держава має відігравати активну роль у створенні умов для благополуччя та добробуту громадян. Фіхте підтримував ідею соціальної справедливості та висував пропозиції щодо активного втручання держави в господарські та соціальні процеси для досягнення цих цілей [182].

Сучасне визначення терміну «соціальна політика» слід розглядати через становлення і розвиток *соціальної держави*. Відзначимо, що соціальна діяльність держави почалася значно раніше ніж виникнення поняття «соціальна держава». Теоретичне та практичне обґрунтування того, що держава має опікуватися життям своїх громадян виникло із появою кейнсіанства у 30-ті рр. ХХ ст. Головним принципом соціальної держави є реалізація її функцій через систему надання таких соціальних послуг, як: державна освіта і надання стипендій, безоплатні медичні послуги, надання допомоги нужденним, забезпечення особливої турботи про людей з інвалідністю, дітей тощо. Для цього, на думку Ш. Фур'є, держава мала монополізувати торгівлю, емісію грошей і збір податків, оскільки саме завдяки цьому могла бути реалізована ефективна соціальна політика [141, с. 42-50].

Слід зазначити, що сутність та роль соціальної держави нарівні із іноземними вченими досліджували також і вітчизняні науковці. Так, М. Туган-Барановський у праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини та найближчі впливи на народне життя» (1894 р.) окреслив своє бачення державної соціальної політики, яка має спрямовуватися на подолання криз. Вчений детально розглядав вплив промислового циклу на «народне життя», «соціальну сферу економіки». Особливо ґрунтовно він проаналізував проблеми

безробіття і бідності та вперше у світовій науці запропонував нереволюційні шляхи подолання цих негативних явищ капіталістичного суспільства [142].

Окрім того вченим було визначено основне завдання, що має виконувати соціальна політика, яке і нині є актуальним, а саме: зняття соціально-політичної напруги у суспільстві.

Теорія й практика соціальної держави безпосередньо пов'язані із появою і визнанням «другого покоління» – соціальних і економічних прав (перше покоління – цивільні, політичні права).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. набули розвію дві основні доктрини розвитку світу – лібералізм та марксизм. Ідеї та дії лібералізму ґрунтувалися на основі індивідуальної свободи людини та суспільно-політичного принципу – «від людини – до держави» [25, с. 5-14].

Марксистські ідеї та практика походили з іншого: індивідуальна рівність людини (насамперед майнова) та суспільно-політичний принцип – «від держави – до людини» [140, с. 178-181]. Після закінчення Другої світової війни (1939-1945 рр.) у багатьох країнах Європи почалася розбудова «соціальної держави» шляхом збалансованого регулювання соціально-економічних відносин та створення необхідних умов для стабільності, забезпечення відносного балансу інтересів між різними соціальними верствами населення, розробки ефективної системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення.

Це призвело до появи наступного концептуального принципу соціально-орієнтованої економіки – теорії соціальної ринкової економіки. Засновником даної теорії став німецький економіст Альфред Мюллер-Армак. Запропонована Альфредом Армаком теорія підкреслює важливість поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості в системі ринкової економіки. Соціальна ринкова економіка передбачає захист інтересів громадян, соціальне забезпечення, підтримку соціальних програм та політик, спрямованих на підвищення якості життя населення. Вчений-економіст у своїй праці зазначав, що соціальна ринкова економіка базується на реальних основах ринку і

використовує ринкові сили з метою досягнення соціальної забезпеченості та поліпшення громадського середовища [190].

У 90-ті рр. ХХ ст. почала розвиватися концепція соціального капіталу, що заснована на постулатах неоінституціоналізму. Засновником даної концепції вважається П'єр Бурдьє, який виклав основні положення у працях «Начала» та «Соціологія політики» [17, с. 39]. У даних працях Бурдьє вживає поняття «соціальний капітал», під яким розуміє: «один з різновидів капіталу, що визначає статус людини у соціальному просторі; своєрідний ресурс, одержуваний індивідом завдяки членству в асоціаціях, що дає йому реальні можливості та переваги; це влада, сукупні шанси на виграш у певних ситуаціях» [58]. Виходячи з цього, соціальний капітал складається з двох основних аспектів: 1) соціальні відносини, що надають індивідам можливість мати доступ до ресурсів, якими володіють інші індивіди; 2) кількість і якість даних ресурсів.

Тобто прихильники концепції соціального капіталу визначають ресурси життєдіяльності людини та суспільства самостійними формами капіталу, серед яких фігурує капітал: економічний, фізичний, людський, культурний, соціальний, адміністративний, політичний і навіть символічний.

Окрім того, головною проблемою у концепції соціального капіталу є визначення оптимального співвідношення між природними економічними процесами та державним регулюванням. Це співвідношення є мінливим, хоча загальна тенденція до посилення державного втручання й нормативного регулювання чітко проглядається, особливо у періоди тривалої рецесії та економічного спаду. Традиційно у період рецесії держава реально впливає на стихійні процеси в економіці, насамперед, шляхом регулювання грошової маси в обігу та через банківську і фінансову системи (за допомогою процентних ставок на кредити та депозити й інших фінансових важелів і нормативів), а також засобами прямого й непрямого законодавчого регулювання. Державі вдається протистояти монополізації та відповідному порушенню еквівалентного обміну товарами. Удосконалюються механізми впливу на

стихійні процеси інвестування капіталу через податкову систему (податкові пільги при капіталовкладеннях), систему банківського кредитування, а також через систему зовнішньоекономічних зв'язків, що утворюються під впливом загальноприйнятих міжнародних критеріїв і стандартів.

Отже, на межі XIX та XX століть поняття соціальної політики розвивалося у контексті поняття соціальної держави і розглядалося переважно як різновид економічної політики [74].

У науковій літературі, в урядових документах, а також у законодавчих актах даються різні визначення поняттю «соціальна політика».

Основним суб'єктом реалізації соціальної політики є держава. Саме держава визначає орієнтири власного розвитку. У процесі трансформації суспільства змінюється характер соціальної політики і роль держави як головного її суб'єкта.

Конституція України проголошує, що Україна – соціальна, правова, демократична держава [59], політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. Це свідчить про те, що державне управління соціальною сферою повинно бути спрямоване на охорону праці і здоров'я людей, державну підтримку родини, материнства, дитинства, непрацевдатних осіб, гарантування мінімального розміру оплати праці шляхом розвитку соціальних служб, надання соціальної адресної допомоги, пенсій та інших гарантій соціального захисту.

У своїй доповіді «Соціальна політика: довгострокові тенденції та зміни останніх років» Л. Якобсон виділив соціальну політику як: «найважливіший інструмент, за допомогою якого суспільство підтримує соціальну стабільність і забезпечує ключові передумови розвитку, пов'язані з формуванням людського капіталу та гармонізацією відносин між суспільними групами. Різні аспекти місії соціальної політики не тільки органічно взаємопов'язані, але і частково суперечать один одному. Напруга між ними найбільш відчутна у періоди економічних труднощів, коли особливо складним і відповідальним стає вибір між різними напрямками використання ресурсів. Невиправдані спроби зберегти

звичні умови життя можуть обернутися стагнацією і подальшим некерованим руйнуванням цих умов. Нестримне прагнення використовувати кризову ситуацію для перебудови економіки і суспільства здатне призводити до тяжких конфліктів, що закривають «вікна можливостей» і породжують страх майбутніх змін. Пошук балансу, необхідне врахування обмежень у поєднанні з не менш необхідною наполегливістю у проведенні назрілих перетворень припускають повноцінне аналітичне забезпечення соціальної політики» [188; 35].

Треба відмітити, що вітчизняні дослідники відносно нещодавно почали розглядати і вивчати соціальну політику з позиції варіативного об'єкта наукового дослідження. Слід відзначити, що у такому авторитетному виданні, як «Філософський енциклопедичний словник» міститься велика кількість понять соціальної філософії та соціології, але водночас, відсутня спеціальна стаття, що присвячена цій категорії.

Серед вітчизняних учених виділимо точку зору М. Мниха, який під соціальною політикою розуміє: «комплекс дій держави у різних сферах, що підпорядковані досягненню поставлених суспільством довгострокових соціальних орієнтирів». При цьому він зазначає, що: «мета соціальної політики є забезпечення об'єднання зусиль суспільства навколо ідеї соціального прогресу шляхом створення відповідних соціальних зв'язків» [83, с. 114-123].

Багато вчених, серед яких і В. Скуратівський, розуміють соціальну політику як: «систему управлінських, регулятивних організаційних заходів, дій, що спрямовані на функціональне забезпечення оптимального функціонування та розвиток соціального добробуту, соціальних відносин» [135].

Г. Лопушняк трактує соціальну політику як: «діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також діяльність партій, громадських об'єднань, державних установ і організацій, що регламентується відповідними законодавчими та нормативними актами, віддзеркалює суспільний устрій і регулює взаємовідносини у суспільстві для забезпечення достойного рівня життя населення та визначається їх цілями та інтересами» [72].

Н. Балтачєєва дає визначення соціальної політиці з позиції дієвого підходу. Тобто на її думку соціальну політику необхідно розглядати: «у тісному взаємозв'язку з політикою економічною, себто враховувати ступінь включеності соціальної політики у механізм економічного зростання». З цієї точки зору розрізняють активну й пасивну соціальні політики [6, с. 29-32]. Соціальна політика з позиції дієвого підходу, розглядається як діяльність, що спрямована на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, надання соціальних послуг. Вона є певним видом діяльності, яку здійснюють різноманітні суб'єкти соціальної політики.

На думку О. Макарової, яку вона виражає у монографії «Соціальна політика в Україні» до розуміння визначення соціальної політики слід додавати термін соціальної рівності [75].

А. Квітка під соціальною політикою розуміє: «відношення держави і суспільства до людини, до його основних проблем, і визначає, що соціальна політика – це комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, поліпшення рівня і якості життя населення тощо» [57].

До низки комплексних визначень відноситься дане універсальне визначення: «соціальна політика – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася у суспільстві на певному етапі його становлення, здійснюється на основі певних принципів і засад, спрямована на соціальний розвиток, забезпечення оптимального функціонування та удосконалення соціальних відносин» [135]. Це визначення побудовано на більш широкому трактуванні соціальної політики, що включає у себе практично всю життєдіяльність суспільства. У такому підході всі інші різновиди політики є складовими соціальної політики.

Слушно зазначено у статті В. Сиченко та О. Сиченко відносно того, що соціальна політика стосується всього соціуму, закладає підвалини соціального виміру, соціального розвитку держави та має на меті досягнення соціальних

стандартів людського розвитку через удосконалення освіти, охорони здоров'я, культури та інших складових соціально-трудової сфери [176, с. 122-129].

Деякі автори [15, 110, 167, 135, 197] розглядають державну соціальну політику як:

- «систему управлінських державних заходів, рішень і дій, здійснюваних з одного боку, для реалізації принципу соціального гуманізму, з іншого – для забезпечення основного ресурсного джерела економічного розвитку – людського капіталу» [135];

- «діяльність держави та інших суб'єктів суспільства, що спрямована на створення необхідних умов для задоволення, стимулювання і якісного розвитку потреб людини, соціальних груп і спільнот» [167];

- «систему заходів, спрямованих на здійснення соціальних програм, підтримання рівня життя населення та його доходів, забезпечення зайнятості, підтримку галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам» [197].

Підсумовуючи варіативність визначень, під соціальною політикою ми розуміємо важливу складову внутрішньої політики держави, що проводиться урядом через місцеві та регіональні органи публічної влади та здійснюється державними та громадськими організаціями. Соціальна політика втілюється у життя через комплекс різноманітних та пов'язаних між собою заходів, що охоплюють різні напрями соціальної сфери суспільства із метою поліпшення рівня і якості життя, підвищення добробуту та надання соціального захисту різним верствам населення. Головною метою соціальної політики вбачається: «створення необхідних умов для оптимального розвитку та функціонування соціальних відносин, освоєння соціальних цінностей та досягнення у суспільстві соціальної стабільності й злагоди» [48, с. 546].

Надважливе завдання соціальної політики націлене на покращення добробуту і постійний розвиток не тільки суспільства, а і держави в цілому. Розв'язання даного завдання полягає у вирішенні взаємопов'язаних між собою таких проблем:

- недопущення загальної масової бідності й зростання рівня безробіття;
- матеріально-фінансова підтримка безробітних людей, а також, тієї частини соціуму, що знаходиться у складній життєвій ситуації (малозабезпечені, пенсіонери, неповнолітні, ветерани війни, інваліди, сироти, внутрішньо переміщені особи, постраждалі вій військової агресії Російської Федерації тощо);
- підтримання незмінно-стабільного рівня доходів населення шляхом здійснення низки відповідних заходів: проведення індексації доходів, здійснення дій антиінфляційного характеру тощо;
- розвиток усіх галузей соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, житлове господарство, культура, мистецтво та ін.). Саме тому, надважливим й першочерговим завданням соціальної політики постає адресна соціальна підтримка (тобто призначена для конкретних груп населення, передусім незахищених верств суспільства) та допомога із боку держави [48, с. 547].

Отже, соціальна політика є цілеспрямованою та планомірною діяльністю державних і суспільних інститутів за узгодженням інтересів різних соціальних верств суспільства у сферах виробництва, розподілу й споживання матеріальних, соціальних і духовних благ.

Аналіз основних концепцій щодо визначення дефініції «соціальна політика» дозволив виділити такі підходи, виходячи із розуміння її змісту та цілей, що виконує соціальна політика.

Перший підхід полягає в ототожненні соціального та суспільного і використовується для широкого трактування терміну «соціальна політика». Отже, згідно з даним підходом «соціальна політика – це суспільні дії щодо вирішення загальнонаукових проблем». Дана концепція має на увазі комплексний погляд на соціальну політику, мету та інструмент економічного розвитку.

Другий підхід об'єднує концепції, що засновані на принципах соціальної справедливості, соціального партнерства та на основі цінностей сучасного громадянського суспільства. На наш погляд, це дозволяє звузити визначення

терміну соціальна політика та відображає об'єктивність відтворювального процесу життєдіяльності людини та відповідні інструменти економічного розвитку.

Третій підхід розглядає соціальну політику як інструмент, що пом'якшує негативні наслідки індивідуальної і соціальної нерівності та вид суспільної діяльності, що направлена на соціальний захист. У даній групі концепцій, на нашу думку, переважає суб'єктивний відтінок, пов'язаний із таким поняттям як «справедливість». Саме справедливість є метою економічного розвитку. Задоволення соціальних потреб, соціальний захист і справедливість, будучи метою, в той же час виступає і інструментом відтворення, характеризує роль соціальної політики у безперервності відтворювального процесу і життєдіяльності людини.

Четвертий підхід виходить із необхідності регулювання, перш за все, соціально-трудова відносин, тобто відносин праці і капіталу, найманих працівників і роботодавців. Відповідно всі соціальні заходи будуються на цій основі [130, с. 31-37].

Таким чином, з теоретичної точки зору класифікація концепцій, що заснована на пріоритеті суб'єктивного і об'єктивного, цілей і інструментів є умовною. Однак з методологічної точки зору дуже важливо для практичної реалізації розробити конкретні механізми і напрями розвитку суспільства на кожному історичному етапі.

Аналіз існуючих концепцій і визначень щодо терміну «соціальна політика» дозволив автору констатувати, що соціальна політика є багатогранним процесом і структурно складним явищем та розробити власне визначення. Отже, пропонуємо під соціальною політикою розуміти систему відносин, що виникають між соціальними суб'єктами відносно реалізації основних цілей суспільства, що виражаються через формування та присвоєння соціальних потреб та залежать від етапу і пріоритетів економічного розвитку.

Соціальна політика у сучасних умовах стає важливим чинником забезпечення національної безпеки країни, оскільки з кожним роком

посилюється прозорість кордонів, можливість громадян забезпечувати свій добробут за межами своєї держави.

Управління соціальним розвитком на будь-якому рівні територіальної організації являє собою комплекс заходів щодо виявлення та вирішення існуючих соціальних проблем, тобто, зводиться до того чи іншого варіанту розробки та реалізації соціальної політики. Тому, соціальну політику можна визначити також як діяльність суб'єктів управління різного рівня, що спрямована на управління соціальним розвитком суспільства. На загальнонаціональному рівні соціальна політика є одним із найважливіших напрямів внутрішньої політики держави, що пов'язаний із відтворенням соціальних ресурсів і забезпеченням, як стабільності соціальної системи, так і динамічності її розвитку.

Необхідно розмежувати поняття «*державна соціальна політика*» і «*політика держави у соціальній сфері*». Перше поняття відбиває процеси у соціальній сфері, в яких держава та її органи виступають безпосереднім суб'єктом соціальної політики. Друге поняття є більш широким. Воно також включає діяльність держави щодо створення сприятливих умов для недержавних суб'єктів з метою їх ефективного включення у процес реалізації державної соціальної політики та здійснення ними власних соціальних заходів та проєктів.

Таким чином, соціальна політика регулює соціальні відносини, що являють собою сукупність суспільних відносин, що з'являються у процесі взаємодії різних груп між собою з приводу забезпечення нормальних умов їх життєдіяльності.

Сукупність відносин і взаємозв'язків між людьми, соціальними групами з приводу умов життєдіяльності охоплюється поняттям соціальна сфера. *Соціальна сфера* включає або пронизує різноманітні відносини, починаючи від умов праці до стану здоров'я, від дозвілля до національних взаємин. І тут першорядну роль відіграє державна політика у соціальній сфері, що забезпечує громадян рівними правами і обов'язками в отриманні тих чи інших послуг. Її

діяльність спрямована на створення соціальної рівноваги між різними групами населення. Тому соціальний аспект проявляється в освіті, охороні здоров'я, сфері культури, фізичної культури тощо.

Метою соціальної політики є регулювання відносин між суспільством і окремими соціальними суб'єктами, соціальними групами. Вона покликана вирішувати протиріччя між різними суб'єктами, між поточними та перспективними інтересами суспільства. Соціальна політика реалізується за допомогою соціальних заходів і соціальних програм, що здійснюються державними, регіональними та місцевими органами, а також приватними корпораціями і деякими громадськими організаціями.

Соціальна політика має свої цілі, напрями, методи, засоби, принципи, зміст, форми, пріоритети, суб'єкти та об'єкти її реалізації. *Об'єктом* соціальної політики є соціальні відносини, що включають відносини між різними групами населення країни: працюючими і безробітними, жінками і чоловіками, молоддю і літніми, багатими і бідними тощо.

Соціальна політика охоплює сферу відносин пов'язаних із перерозподілом суспільних благ між працюючим та непрацюючим населенням, між заможними та злиденними, між хворими та здоровими тощо, з метою створення сприятливих умов життєдіяльності різних груп і суспільства в цілому. Але соціальна політика не зводиться тільки до перерозподілу, вона також пов'язана із створенням відповідних умов для розкриття творчого потенціалу особистості.

До *суб'єктів* соціальної політики відносять: державу, державні відомства та установи; органи місцевого самоврядування; профспілки, громадські, релігійні, благодійні та інші недержавні об'єднання; комерційні структури і бізнес; громадські ініціативи. Їх різноманітна діяльність є складовою здійснення соціальних відносин. Найважливішим суб'єктом соціальної політики виступає держава. Вона концентрує значну частку суспільного багатства і володіє монополією на оподаткування і прийняття найважливіших рішень щодо перерозподілу суспільного блага.

Отже, наголошуємо, що головною метою соціальної політики є досягнення кінцевого результату діяльності держави – забезпечення високого рівня якості життя та підвищення добробуту населення. Її можливо досягти за рахунок систем законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій, створення рівних умов для підвищення свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу економічної самостійності і підприємництва для працездатного населення і створення певного рівня життєзабезпечення для непрацездатних громадян.

У соціальній державі людина є найвищою цінністю політики. І вся діяльність держави спрямована на створення гідних умов для життєдіяльності громадян.

До загальних *целей* соціальної політики відноситься:

- регулювання розподілу доходів серед населення;
- зниження рівня нерівності серед громадян;
- забезпечення матеріальними джерелами малозабезпечених груп населення;
- поліпшення стану навколишнього середовища;
- забезпечення зайнятості населення, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- гарантія забезпечення конституційних прав громадян у галузі праці, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, культури тощо, забезпечення житлом;
- поліпшення соціальної інфраструктури, демографічної ситуації, зниження рівня смертності населення, особливо серед дітей та громадян працездатного віку [74].

Для досягнення вищеперерахованих цілей соціальної політики держава керується специфічними засобами, тобто її інструментами, серед яких: закони, нормативно-правові акти, соціальні гарантії, фінанси, кошти, соціальні грошові виплати, натуральна допомога та ін. На наш погляд, важливу роль у реалізації

соціальної політики відіграє саме правове регулювання, так як воно необхідне у всіх сферах соціальної політики.

Основними, вихідними положеннями соціальної політики є її принципи. Принципами соціальної політики є основоположні правила, до додержання яких слід прагнути максимально можливими шляхами, враховуючи певні умови та цілі соціальної політики держави.

Визнаючи, що соціальна політика є однією із найважливіших складових діяльності суспільства та держави, варто проаналізувати, які саме принципи більшість сучасних держав покладає в основу діяльності або політичних декларацій.

1. Принцип соціальної справедливості. Принцип соціальної справедливості відображає важливу цінність сучасного демократичного суспільства, яка закріплена в основних нормативно-правових документах. Цей принцип наголошує на необхідності забезпечення справедливого і безсуперечного розподілу національного багатства, валового внутрішнього продукту, як між громадянами, так і між територіальними громадами та іншими суб'єктами суспільних відносин. Принцип соціальної справедливості покликаний забезпечити рівність можливостей, зменшити соціальні нерівності та сприяти гармонійному розвитку суспільства, де кожна людина має можливість належним чином жити, отримувати необхідну підтримку і реалізувати свій потенціал. [86, с. 80-81].

Вважаємо принцип соціальної справедливості одним із найнеобхідніших принципів державної соціальної політики, адже саме він направлений на підтримку стабільного, соціально-економічного та духовного розвитку громадян.

2. Принцип гуманізму. Цей принцип знаходиться у тісному взаємозв'язку із попереднім принципом. За даним принципом людина визнається вищою цінністю. Відповідно, пріоритетним завданням є захист людини, її громадських прав, створення умов для її усестороннього розвитку.

3. Принцип довіри – є одним із головних принципів у соціальній сфері. Даний принцип передбачає взаємну довіру населення та влади, сприяє соціально-політичній стабільності.

4. Принцип індивідуальної соціальної відповідальності. Він вимагає від індивіду, сім'ї, малої групи докласти максимальних зусиль з метою самопомоги та самозабезпечення.

5. Принцип соціальної солідарності. Принцип соціальної солідарності передбачає, що суспільство сприяє зустрічі соціальних труднощів як елемента єдиної системи, в межах якої відбувається перерозподіл соціальної спроможності від працездатних до непрацездатних осіб та від одного покоління до іншого. Цей принцип ґрунтується на усвідомленні того, що у суспільстві існує взаємозалежність між його членами, і кожна особа може потрапити в складні соціальні ситуації. Принцип соціальної солідарності вважається важливим для забезпечення гармонії та стабільності в суспільстві, а також для забезпечення справедливого та рівного доступу до соціальних ресурсів та благ. Це дозволяє забезпечити захист і добробут кожної людини, підтримувати соціальну інклюзію та забезпечувати стабільність у суспільстві в цілому.

6. Принцип соціального партнерства. У документах Міжнародної організації праці, створеної у 1919 р., (сьогодні – спеціалізованого органу Організації Об'єднаних Націй), розроблено спільні принципи соціального партнерства, серед яких слід виокремити такі:

- рівноправність сторін на переговорах і при прийнятті рішень;
- беззаперечна обов'язковість виконання домовленостей;
- обов'язкова й рівна відповідальність контрагентів за виконання прийнятих зобов'язань.

7. Принцип соціальної компенсації має на меті забезпечити правову і соціальну захищеність громадян, що є необхідним для мінімізації обмежень, обумовлених їх соціальним статусом.

8. Принцип соціальних гарантій передбачає, що держава забезпечує громадянам гарантований мінімум соціальних послуг, який включає в себе

виховання, освіти, духовний і фізичний розвиток, професійну підготовку та раціональне працевлаштування. Ці послуги мають забезпечувати необхідний розвиток особистості та підготовку її до самостійного життя. Цей принцип передбачає, що держава встановлює стандарти і якість соціальних послуг, забезпечуючи їх доступність та рівність для всіх громадян та передбачає узгодженість цілей та можливостей реалізації соціальної політики.

9. Принцип субсидіарності в соціальній сфері передбачає надання переваги громадським ініціативам та недержавним структурам порівняно з державними органами і установами при фінансуванні різних заходів у сфері соціальної політики. Цей принцип передбачає нормативно-правове регулювання взаємодії між державними та недержавними структурами в соціальній сфері та підтримку останніх на підставі обґрунтування. Реалізація принципу субсидіарності дозволяє ефективніше використовувати наявні ресурси та гнучко реагувати на потреби населення в соціальних послугах. Залучення громадян до процесів розв'язання соціальних проблем надає можливість активної участі громадських організацій, добровольчих груп та інших громадських ініціатив. Це стимулює самоорганізацію та взаємодопомогу в суспільстві, сприяє підвищенню громадської свідомості та відповідальності.

Основоположні принципи соціальної політики були вироблені у процесі організації розвитку суспільства та набули нового змісту у межах розробки основ соціальної держави. Вони, без сумніву, будуть і надалі змінюватися, однак, як можна припустити, їх основа залишиться незмінною. На наш погляд, у даний час найбільш пріоритетними повинні бути три принципи: соціальної справедливості, солідарності та субсидіарності.

Розглянемо основні функції, що виконує соціальна політика (Додаток А).

1. Соціальна безпека як підсистема загальної системи національної безпеки являє собою комплекс взаємоузгоджених між собою заходів, що націлені на недопущення умов, які б призвели до суттєвого і відчутного зниження рівня життя, добробуту людини, населення, суспільства в цілому. Соціальна безпека є процесом формування стану захищеності окремої

особистості, соціальних груп та соціуму загалом від загроз їх соціальним інтересам [48, с. 529].

Забезпечення соціальної безпеки розглядається перш за все як можливість людини задовольнити власні потреби, поєднувати індивідуальні та громадські інтереси. Вона досягається тоді, коли забезпечується нормальний рівень життя населення, який відображає ступінь задоволення матеріальних та духовних потреб людини, що складається з декількох компонентів, серед яких можна виділити такі: розмір реальних доходів; обсяг споживаних благ і використаних послуг; сталі ціни на товари і послуги; забезпеченість житлом; доступність освіти, медичного, культурного обслуговування, рівень екологічної безпеки тощо.

Управління соціальною безпекою за допомогою комплексу відповідних механізмів та інструментів здійснює держава. *Державне управління соціальною безпекою* – це: «безпосередній вплив органів державної влади на процеси суспільного розвитку, комплекс взаємопов'язаних між собою засобів, скоординованих дій та заходів з боку держави, що проводяться із метою розробки й реалізації стратегії соціальної безпеки і цілеспрямованих рішень відносно захисту життєво важливих інтересів соціуму від низки внутрішніх та зовнішніх загроз.

Державне управління соціальною безпекою вміщує у собі концептуальний, організаційний та ресурсний аспекти. Концептуальні основи потрібні для своєчасно-актуальної та якісної розробки методології, стратегії й тактики дій відносно забезпечення соціальної безпеки. Організаційне забезпечення пов'язане із створенням необхідної нормативно-правової бази, відповідних структур, що у своєму взаємозв'язку вирішують багатоаспектні проблеми соціальної безпеки.

Ресурсне забезпечення потрібне для спроможності захисту соціальних інтересів із використанням доречної кількості сил та засобів у конкретно-потрібному місці та у відповідний потрібний час» [50, с. 189-190].

Саме тому, система державного управління соціальною безпекою має відповідати таким головним вимогам, як: «функціонування у межах, визначених нормативно-правовим полем; забезпечення високого рівня захисту національних інтересів у соціальній сфері; аналіз, прогнозування і як наслідок своєчасне запобігання та протидія загрозам соціальній безпеці; дієве функціонування як у звичайних, так і у екстрених ситуаціях; існування чітко виваженої структури та функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої й судової гілок влади; публічність, відкритість, прозорість та гласність у потрібних межах відносно діяльності та функціонування відповідних органів, що є складовими елементами зазначеної системи» [50, с. 189-190].

Пріоритетними напрямками вітчизняної державної соціальної політики з метою мінімізації загроз та небезпек соціальної безпеки вважаємо такі: прискорене перетворення України у соціальну державу; удосконалення умов для реалізації соціального потенціалу людини; підтримання у суспільстві соціальної злагоди як надважливої умови стабільного соціального розвитку на базисі формування усталених процесів соціальної структурованості; утвердження у суспільстві соціальної справедливості як загальнолюдської цінності; удосконалення соціально-ринкових відносин та соціально орієнтованого господарства; розвиток соціально-класових, соціально-трудових, сімейно-шлюбних, соціально-демографічних, соціально-діалогових, договірних відносин; удосконалення механізмів регулювання міграційних процесів; активний захист трудових прав громадян; удосконалення механізмів підвищення соціально-економічної активності населення; забезпечення належного життєвого рівня кожного громадянина шляхом реалізації зваженої політики доходів; впровадження гнучкої та динамічної системи оплати праці та системи соціального захисту; активне впровадження у практику нової актуальної моделі соціального страхування; посилення адресності соціальної допомоги тощо [48, с. 530-532].

2. Забезпечення політичної стабільності. Дана стабільність варіативними шляхами досягається у суспільствах різного типу, але її внутрішній зміст завжди зводиться до такого розподілу реальної участі соціальних груп і класів у прийнятті та реалізації політичних рішень, який утримував би домінуючий вплив у владі тих же самих пануючих груп і класів.

3. Функція справедливого розподілу передбачає забезпечення такого розподілу влади у господарстві (власності), який визнавався б більшістю справедливим, і таким, що не вимагає боротьби за перерозподіл. Необхідне налагодження такої системи розподілу економічних ресурсів і економічного ефекту, яка б влаштовувала переважну більшість населення. Від розподілу економічних ресурсів у вирішальній мірі залежать матеріальні умови життя людей у суспільстві, можливості вирішення проблем різних соціальних груп.

4. Забезпечення суспільством і державою необхідного і достатнього рівня екологічної безпеки. Екологічна безпека створює комплекс механізмів для запобігання деградації і оздоровлення навколишнього середовища, піклування про стан здоров'я народу, формування низки соціальних, правових та економічних умов, що виключали б можливість завдання збитків навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їх державних структур, підприємців та окремих громадян, підтримання такого стану природного середовища, що забезпечує комфортні умови життєдіяльності населення й суспільного відтворення; запобігання виникненню екологічної загрози; упередження погіршення стану екологічної рівноваги й виникнення небезпеки для здоров'я людини, суспільства, нації; виявлення джерел екологічного ризику з боку техногенних, економічних, соціальних, політичних структур і шляхів його запобігання; захист природноресурсного та людського потенціалу країни [165, с. 102].

5. Забезпечення суспільством і державою необхідного і достатнього рівня соціального захисту як населення в цілому, так і кожної з його соціальних груп. Соціальний захист вбачається як система заходів та відповідних інститутів, призначених для захисту різних верств населення від економічної та соціальної

деградації, пов'язаної з безробіттям, втратою або різким скороченням доходу, виробничою травмою або професійним захворюванням, хворобою, інвалідністю, старістю, втратою годувальника тощо. Соціальний захист населення являє собою діяльність інституціалізованих та неінституціалізованих структур та організацій держави в інтересах населення з метою забезпечення гідного рівня життя громадян, в основі якої державна соціальна політика та державна політика у сфері соціального захисту.

Державна політика у сфері соціального захисту – цільна система взаємопов'язаних між собою заходів економічного, соціального, правового й організаційного характеру, що спрямована на комплексне забезпечення добробуту кожного члена суспільства, що розповсюджується на все населення. Виходячи з цього, об'єктом державної політики у сфері соціального захисту є одночасно як соціально вразливі верстви населення, так і економічно активне, працездатне населення. У державній політиці у сфері соціального захисту щодо нужденних громадян мають превалювати не пасивні заходи (наприклад, підвищення соціальних виплат), а заходи із запровадження дієвих механізмів стимулювання самореалізації працездатних осіб. Підвищення розмірів соціальної допомоги повинно мати обґрунтовані і розумні межі, так як у малозабезпечених працездатних осіб – реципієнтів державної соціальної допомоги, зникнуть майже усі стимули до праці, якщо соціальні трансферти суттєво не відрізнятимуться від існуючої мінімальної заробітної плати. Це призведе до того, що будуть втрачені мотиваційні функції заробітної плати, адже люди не бачитимуть сенсу працювати. Саме тому, головним джерелом соціальної підтримки повинні стати активні заходи, що спрямовані на забезпечення фінансово-економічного зростання і мотивації до праці родин, у яких працездатні особи є безробітними або нелегально зайнятими. У зв'язку із цим, державну політику у сфері соціального захисту варто одночасно розглядати з двох позицій: з першої – як управління соціальним захистом непрацездатного населення, що включає низку заходів із формування й реалізації соціально-економічних та правових гарантій, що забезпечують

належний рівень життя громадян на основі економічних можливостей держави, з другої – як управління соціальним захистом працездатного населення через низку соціально-економічних, правових заходів, методів та засобів, що забезпечують умови та можливості реалізації інтересів громадян за рахунок їх трудового внеску, відносної економічної самостійності та пом'якшення дії чинників соціального ризику [49, с. 471-472].

Також, серед основних функцій, які виконує держава, здійснюючи соціальну політику, виділяють й такі [48, с. 547]:

а) соціальне відтворення населення, змістом якого є створення гідних умов для нормальної життєдіяльності людини, задоволення її потреб у таких сферах суспільного життя, як праця, споживання, сімейні відносини, охорона здоров'я, освіта, культура тощо;

б) регулятивна, що полягає у намаганні держави стимулювати активну діяльність особистості, соціальних груп за допомогою правових, економічних, моральних важелів, внаслідок чого люди стають здатними до самоорганізації та самозахисту;

в) соціально-захисна, з якою пов'язані соціальні гарантії держави, забезпечення соціальних прав громадян у разі зниження матеріального рівня життя, втрати роботи, працездатності, старіння, інших ситуацій, що супроводжують людину від народження до смерті;

г) стабілізаційно-адаптивна, згідно з якою держава має дотримуватися принципу соціальної справедливості, враховувати у своїй політиці реакцію населення, громадську думку, підтримувати свій авторитет серед населення, впливати на формування ціннісної свідомості суспільства, узгоджувати інтереси, регулювати правовими засобами конфлікти у суспільстві, забезпечуючи його усталений розвиток [48, с. 547].

Отже, у сучасному ринковому господарстві у соціалізації економіки, визначенні та реалізації соціальних цілей центральну роль має відігравати державна соціальна політика. Сучасна Україна – соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний

розвиток людини. Реалізація цього твердження передбачає радикальну зміну природи та функцій держави. Соціальна держава має виражати, захищати та реалізувати інтереси не окремих кланів, соціальних груп, класів, а всього народу та кожного окремого громадянина без винятку. У цьому полягає основний зміст соціальної політики. Таким чином, розробляючи та здійснюючи соціальну політику, справно виконуючи свої соціальні функції, держава зобов'язана реалізувати основне положення – створювати умови, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток громадян незалежно від регіону їхнього проживання та сфери зайнятості.

1.2. Світовий досвід реалізації моделей державної політики у соціальній сфері

Сучасний досвід розвитку суспільства свідчить про пріоритетність системи ринкових відносин. Такий підхід, на наш погляд, дозволяє забезпечити більш ефективне функціонування всіх аспектів життєдіяльності суспільства у порівнянні із командно-адміністративною, бюрократичною системами. Всі розвинені економіки засновані на ринкових принципах, що поступово сприймаються усім іншим світом, хоча кожна країна зберігає національну специфіку.

Функціонування ринкових відносин не означає повного невтручання держави в економіку. Частина управлінських функцій економікою держава бере на себе. Практика свідчить, що держави із розвинутою ринковою економікою у різних варіація застосовують варіативні методи та інструменти державного регулювання соціально-економічних процесів. Сучасне ринкове господарство орієнтоване, як правило, на задоволення різноманітних потреб людини. Одночасно, у багатьох промислово-розвинених країнах завданням держави є забезпечення високого ступеню соціальної захищеності громадян. Це неминуче приводить до державного втручання у соціально-економічні процеси

за допомогою правового забезпечення, перерозподілу створюваних благ, податкової політики тощо.

До основних економічних функцій держави у ринковій системі господарювання відносяться: споживання суспільних благ; державне виробництво; соціальне забезпечення населення.

На відміну від звичайних учасників ринку, основним завданням держави є задоволення не індивідуальних, а соціальних потреб, тобто потреб усього суспільства. Це означає, що держава як один із суб'єктів ринкових відносин повинна забезпечити задоволення актуальних у даний час потреб суспільства на максимально можливому рівні. Розширення функцій держави у сучасному суспільстві при збереженні ринкової свободи, інститутів і механізмів обумовлено складністю соціально-економічних процесів. Багато фундаментальних проблем сучасного суспільства не можуть бути ефективно вирішені за допомогою тільки ринкових механізмів. Це насамперед зміцнення соціальної сфери, яка стала одним з найважливіших джерел економічного зростання, оскільки рівень освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та стан навколишнього середовища впливають на якість робочої сили, яка і створює необхідні суспільству матеріальні й духовні блага.

Практика показала, що економічне зростання є не тільки економічною, але і соціальною проблемою. Ігнорування соціальної складової ринкових реформ при розробці макроекономічної політики та врахування соціального чинника тільки при визначенні темпу реформ (в аспекті того, як швидко можна впроваджувати ринок, скільки часу населення зможе терпіти економічний «прес» і миритися із зубожінням) призвели до того, що «соціальна політика» була прирівняна до «допомоги». Домінуючим напрямом вітчизняної соціальної політики стали проведені заходи компенсаційного характеру відносно окремих верств населення, окремих регіонів і консервація заходів соціального захисту на рівні грошово-компенсаційних механізмів. Цей вибір був обумовлений не тільки обмеженістю матеріально-фінансових ресурсів держави, ставкою на

використання соціальних резервів, накопичених попередньою системою, але також і прорахунками у визначенні стратегії соціального розвитку [160].

З іншого боку, збереження соціального «вантажу» дореформеного періоду, а саме віри громадян в обов'язковість «соціальної турботи» держави про них у вигляді великої кількості соціальних пільг, привілеїв, а також, у вигляді підтримки високого рівня зайнятості та збереження неефективних виробництв за рахунок трансфертів уряду – все це стало однією із комплексних причин фінансового дисбалансу, вплинуло на зростання податків, перевантаження соціальних фондів і бюджету.

Економічна ситуація, що склалася, диктує необхідність підвищення ефективності соціальної політики, концентрації зусиль на вирішення найбільш гострих соціальних проблем, розробки нових механізмів реалізації соціальної політики, що забезпечують більш раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Проблема ефективності соціальної політики є предметом гострих дискусій між науковцями різних категорій наукових знань. Результатом таких диспутів має бути розроблена оптимальна комбінація лібералізму і соціальних гарантій, що дозволяє вільно будуватися структурам, які успішно діють у ринкових умовах. Це допомагає адаптуватися до нових реалій життя тим, хто потребує підтримки з боку держави.

Виникає нагальна потреба у розробці та впровадженні суттєво нової моделі соціальної політики. З цією метою, на наш погляд, слід чітко визначитися у цілій низці найважливіших питань щодо реалізації соціальної політики.

Стаття 1 Конституції України визначає Україну «як соціальну державу, що спонукає розглядати соціальну сферу і соціальну політику як важливий компонент державного управління» [59].

Ефективність соціальної політики, що реалізується у державі можна оцінювати за двома такими основними критеріями:

- забезпеченість вирішення соціальних проблем (динаміка життя

населення);

- забезпеченість збалансованості соціальної політики та економічних показників.

У сучасних умовах держави застосовують різні варіанти соціальної моделі, враховуючи національну специфіку. У зарубіжних країнах відсутня єдина соціальна модель, тобто кожна держава обирає свою національну соціальну модель.

У зв'язку із цим, на нашу думку, з метою ефективною реалізації соціальної політики держави відповідним суб'єктам слід здійснити такі *заходи*:

- забезпечити виконання правових, організаційних та фінансових умов установами соціальної сфери, що покликані задовольняти різні потреби членів суспільства;

- створити правові, організаційні, виробничі передумови громадянам для самостійного заробляння ними засобів на підтримку необхідного рівня життя;

- створити необхідні умови для розвитку соціальної інфраструктури, що перебуває у власності і розпорядженні державних чи муніципальних органів управління, з метою задоволення потреб населення.

Кожна держава обирає із зазначених вище складових соціальної політики пріоритетний елемент та реалізує його у конкретних заходах, що здійснюються державою або іншими суб'єктами суспільного виробництва.

Досить поширеною є думка, що роки незалежності України були не найкращими для побудови соціальної держави, оскільки останні тридцять років, особливо у 90-ті роки ХХ ст., посилювався тиск на соціальну політику держави відразу у декількох напрямках: ідеологічному, політичному, соціальному і економічному. Тому, слід з'ясувати, які саме процеси сприяють цьому, та які країни виявилися найбільш захищеними у даному аспекті [133].

Ретельний аналіз наукових джерел інформації, і сьогодні доводить відсутність єдиної моделі соціальної держави. Це пояснюється тим, що соціальна держава виступає загальною категорією, а отже, не може бути піддана суворій правовій стандартизації. Сьогодні існують численні варіації

класифікацій соціальної держави. Ми, у межах нашого дослідження, зупинимося на таких моделях як: ліберальна, корпоративна та соціал-демократична.

Отже, узагальнюючи міжнародний досвід, виділимо три *групи соціальних держав*.

До першої групи відносять *ліберальні* соціальні держави, в яких проведення соціальних реформ проходило під впливом концепції лібералізму. Ліберальна модель характеризується тим, що в її основі закладено принцип індивідуалізму, що передбачає особисту відповідальність кожного за себе, відповідальність за долю своєї родини тощо.

Вважаючи неможливим досягнення у сучасному суспільстві соціальної справедливості, ліберали визнають необхідність турботи про найменш забезпечені верстви населення. У ліберальній соціальній моделі перерозподіл заснований на двох взаємозалежних принципах. По-перше, відбувається поділ економічних і політичних інструментів влади. По-друге, кожний громадянин має право на мінімально гідні умови життя. Таким чином, існують верхня та нижня межа якості життя. Відповідно до цього, межею позначений простір гарантованих прав для громадян. Виходячи з основних положень обґрунтовані практичні висновки (для податкової системи, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, допомоги безробітним тощо), що і визначають зміст соціальної держави.

Характерними рисами ліберальної моделі визначаємо такі: моніторинг незахищених верств населення у максимальній допомозі, програми соціального страхування, програми пенсійного забезпечення. Допомога виплачується людям з низьким рівнем доходів. Право на соціальну допомогу обмежене суворими правилами. Така модель реалізується у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Австралії.

Ліберальна модель соціальної держави заснована на таких основних позиціях:

- 1) соціальна держава повинна еволюціонувати, удосконалюючи при цьому механізми перерозподілу доходів;
- 2) спрощення функцій соціальної держави є пріоритетним, згідно з думкою деяких європейських дослідників. Головною метою держави є надання гарантій громадянам мінімального соціального стандарту на рівні прожиткового рівня. З метою досягнення основних цілей, відповідно до концепції ліберальної економічної теорії, кращими є такі механізми та способи фінансування соціально незахищених верств населення, як виплата податкових компенсацій і підтримка мінімального гарантованого рівня доходів відповідно до прожиткового рівня життя певних соціальних верств населення;
- 3) удосконалення механізмів визначення державою співвідношення між обсягом державних зобов'язань і розмірами індивідуальних податкових платежів, що необхідні для фінансування прийнятих державою соціальних програм. У Європі соціальні виплати значно збільшилися, коли відбулося різке зростання реальних доходів. Відповідно такі виплати стали носити компенсаційний характер. Багато жителів Європи отримують від держави стільки, скільки самі йому ж платять. Тому у сучасній Європі існує думка, що люди самі можуть самостійно задовольнити власні потреби. Усе більша кількість наукових праць аналізує питання про межі використання даного принципу при одночасному розширенні сфери приватних послуг;
- 4) створення умов з метою вирівнювання стартових можливостей молоді, яка є однією з найменш захищених в умовах економічних криз груп населення, оскільки професійне навчання, перекваліфікація, оволодіння новими професіями вимагають значних коштів. З метою вирішення даної проблеми одним із варіантів фінансування освіти може стати зворотна позика. Однак у цілому для задоволення потреб найбільш вразливих верств населення домінуючим залишаються методи прямого перерозподілу;
- 5) посилення кооперації між державними і приватними, а також між центральними й регіональними (місцевими) відомствами соціальних служб.

У державах-членах Європейського Союзу (ЄС) відзначається тенденція заміни державних соціальних установ муніципальними, суспільними і приватними структурами, як найбільш оптимальними для надання адресної допомоги громадянам. Однак в Україні у сучасних умовах громадські організації і приватні структури не зможуть замінити систему соціальної підтримки населення з боку держави.

Отже, у контексті ліберальної моделі соціальної держави, варто зробити такий висновок. Держава є відповідальною лише за гарантування мінімальних доходів усіх громадян, за добробут найменш забезпечених верств населення. Проте, з іншого боку держава стимулює створення та розвиток у суспільстві різних способів отримання і підвищення громадянами власних доходів. Тобто, роль державних структур щодо реалізації соціальної політики є мінімізованою. Основними її суб'єктами виступають особа і різні недержавні організації – соціально-страхові фонди та асоціації. Фінансовим підґрунтям реалізації соціальних програм за реалізації ліберальної моделі є приватні заощадження та приватне страхування, а не кошти державного бюджету.

До другої групи держав відносять європейські країни, соціальна політика яких реалізується у межах *корпоративної моделі*. В основі даної моделі закладено принцип корпоративності, що передбачає максимум відповідальності корпорації за долю власних працівників. Підкреслюючи необхідність соціальної стабільності для розвитку соціальної держави, прихильники корпоративної моделі всебічно критикують потенційно деструктивну природу ринку. В основі корпоративного підходу до теорії соціальної держави закладено прагматичний центристський підхід до державного регулювання.

Прихильники корпоративної моделі підтримують таку державну політику, що «розбудовує» соціальні проекти. Прикладом може служити перетворення орендарів житла у його власників, що у свою чергу підвищує престиж соціальних проектів і розвиває почуття відповідальності. Особливу роль прихильники корпоративної моделі відводять освіті, підтримуючи її

потенціал як у зміцненні соціальної стабільності та традиційних цінностей, так і у забезпеченні у суспільстві соціальної мобільності.

В основі корпоративної соціальної політики перебуває ідея партнерства між державою, приватним сектором, суспільними та благодійними організаціями. У таких умовах держава проводить активну соціальну політику, не будучи монополістом. Наприклад, державне стимулювання діяльності приватного сектору у сфері освіти та охорони здоров'я, що розглядається помірними прихильниками корпоративної моделі як доповнення, а не як загроза соціальній державі. Прихильники корпоративної моделі схвалюють діяльність суспільних і благодійних організацій, як прояв індивідуальної та соціальної відповідальності. У цьому випадку держава, недержавні організації і особа є відповідальними за рівень соціального добробуту у суспільстві. Але найбільш важливу роль відіграють підприємства, що мають власну інтенсивно розгалужену соціальну інфраструктуру, власні соціально-страхові фонди. Фінансовим підґрунтям даної моделі є насамперед страхові внески корпорацій. За такої моделі значну роль у проведенні соціальної політики відіграють організації-роботодавці, для яких соціальна політика виступає вагомим елементом системи управління трудовими ресурсами.

Реалізація корпоративної концепції соціальної держави найбільшою мірою асоціюється із Німеччиною. Дана концепція нерозривно пов'язана з ідеєю соціального ринкового господарства, основними принципами якої є:

- забезпечення особистої свободи на основі надання вибору;
- попередження концентрації економічної влади шляхом розвитку конкуренції;
- цілеспрямована допомога найбільш вразливим верствам населення. Для корпоративної соціальної держави характерним є широке охоплення різних верств населення варіативними формами соціального захисту, високий рівень соціальних гарантій, коли сума виплат дійсно забезпечує соціальну стабільність у суспільстві. Згідно із корпоративною моделлю держава реально може підмінити ринок там, де останній не може забезпечити добробут громадянам.

Разом з тим, соціальні гарантії, що надаються корпоративною соціальною державою, у значній мірі залежать від соціального статусу індивідууму та засновуються на етичних цінностях консерватизму та релігійної моралі. Так, у деяких країнах із системи соціального страхування виключено домогосподарок та соціальні допомоги, що орієнтовані на заохочення материнства. Догляд за дітьми, хворими та літніми особами не розвинений, оскільки розглядається як традиційний обов'язок родини. Таким чином, підкреслюється готовність держави втручатися тільки тоді, коли вичерпано можливості родини забезпечити своїх членів.

До третьої, моделі соціально орієнтованої економіки відносяться *соціал-демократичні* соціальні держави. У Європі до цієї групи країн належать Швеція, Фінляндія, Норвегія.

Основними завданнями соціал-демократичної держави є:

- зниження рівня бідності;
- стимулювання економічного зростання;
- реалізація потенціалу громадян;
- розвиток соціальної інтеграції та заохочення альтруїзму у суспільстві.

Соціал-демократи виходять із ідеології рівності, свободи та соціальної інтеграції. Вони вважають, що соціальні послуги повинні надаватися на універсальній, тобто безкоштовній для всіх основі, а не у залежності від перевірки потреби громадян у соціальних благах. Але соціал-демократи не виступають за повну відмову від контролю за рівнем доходів або адресного надання послуг.

У значній мірі соціал-демократичні соціальні держави орієнтовані на проведення «попереджувальної» соціальної політики, що означає:

- проведення політики повної зайнятості, що дозволяє пом'якшити труднощі з фінансуванням пенсійного забезпечення;
- послідовну боротьбу із причинами захворювань, що пов'язані із умовами праці;
- надання профілактичної медичної допомоги населенню;

- проведення заходів, спрямованих на створення і збереження «малих гнізд» (родина, об'єднання за місцем проживання тощо), що може перешкоджати поширенню алкоголізму, наркоманії та різній злочинності.

Основними цілями державної соціальної політики, у межах соціал-демократичної моделі є:

- рівномірний розподіл доходів, забезпечення всім громадянам гідних умов життя;
- втручання у відносини між різними соціальними групами з метою поліпшення якості життя, у першу чергу, найменш забезпечених верств населення, захист інтересів працюючих;
- стимулювання економічного зростання.

Механізмами реалізації соціальної політики виступають:

- централізоване колективно-договірне регулювання відносин профспілок та підприємців;
- підвищення заробітної плати;
- централізоване прийняття рішень про використання страйків у боротьбі працюючих за соціальні права;
- виключення впливу на рішення уряду й профспілок з боку фінансово-промислових груп;
- розширення прав працюючих на виробництві, зміцнення суспільного сектору економіки, підвищення соціальної захищеності працюючих тощо.

Можна також виділити історичні типи соціальних держав. Вперше термін «соціальна держава» вжив Л. фон Штайн. Всі ці моделі використані у різні проміжки часу та у різних країнах, враховуючи їх особливості. Такими моделями є: патерналістська, ринкова, скандинавська і модель типу «держава добробуту». З метою вибору пріоритетів національної соціальної політики, вважаємо за доцільне проаналізувати результати реалізації деяких моделей соціальної політики, що впроваджено у країнах із розвиненою економікою.

Патерналістська модель передбачає рівність населення у споживанні матеріальних благ і послуг. Тобто за умов реалізації даної моделі, центральне

керівництво бере на себе відповідальність за формування певного економічного рівня та використання будь-якого інструменту з арсеналу наявних адміністративних засобів. Патерналістська модель свого часу була реалізована за часів існування Радянського союзу.

Позитивним моментом для даної моделі є забезпечення рівності громадян. У країнах так званого «соцтабору» була добре організована система соціальної допомоги. Пенсії, наприклад, починали виплачувати набагато раніше, у порівнянні із західними країнами. Рівень освіти, з урахуванням тих коштів, що виділялися, був вищим, ніж в інших державах [132, с. 24-27].

Але незважаючи на наявність позитивних моментів, саме держава стала гальмувати удосконалення соціально-економічних відносин у країні. Зміна очікувань від соціальної держави полягає у тому, що на противагу патерналістським функціям держави на перший план висувається орієнтація населення на участь у продуктивній праці.

Так, у Великобританії, Франції та у низці інших європейських країн до 70-х рр. ХХ ст. найбільший розвиток одержала концепція «держави добробуту», яка ґрунтувалася на припущенні, що держава є єдиним інститутом суспільства, що не має власних інтересів і тому здатна виступати посередником між різними групами та індивідами цього суспільства і діяти відповідно до суспільних інтересів. Історично концепція «держави добробуту» сформувалася у періоди економічних і політичних потрясінь. У такі періоди держава бере на себе всі управлінські функції, включаючи соціальну сферу. При цьому дія ринкових чинників мінімізується, цим самим гарантується загальнодоступність соціальних благ і послуг.

Існування різних неринкових секторів соціальної сфери, що надають послуги населенню безкоштовно, постійно натрапляло на обмеженість ресурсів, породжувало тенденції їх безгосподарного використання та соціального утримання.

Тому виникла необхідність більш широкого використання ринкових принципів у функціонуванні соціальних галузей, внаслідок чого виникли

вимоги щодо згортання концепції «держави добробуту» і необхідності приватизації окремих галузей соціальної сфери. Така приватизація відбулася у середині 80-х рр. ХХ ст. у більшості країн Західної Європи. Перехід до ринкових відносин повинен був сприяти більш раціональному використанню фінансових ресурсів.

Формуванню ідей, що сприяють визначенню моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки, передували тривалі дискусії між представниками основних різних шкіл: віденської та фрайбургської.

Теоретичні основи соціальної ринкової економіки викладені у роботах вчених фрайбургської школи – В. Ойкена, Ф. Бема й ін. Назва даного напрямку – ордолібералізм. Величезною заслугою ордоліберальної школи є вивчення взаємозв'язку між економічним порядком і політичними, державними й правовими основами цього порядку. Ідеї ордолібералізму стали одним з головних теоретичних джерел, коли після війни німецькі теоретики та управлінці почали розробляти концепцію відновлення економіки завдяки комплексному підходу до функціонування господарства як частини державно-політичної системи. Разом із тим між прихильниками теорії соціальної ринкової економіки й ордолібералізму існують розбіжності, що відносяться до визначення ролі держави. Концепція соціальної ринкової економіки наполягала на більш активній особистій участі держави у господарському житті.

Модель соціального ринкового господарства розцінювалася її творцями як шлях, що припускає свого роду синтез гарантованих державою економічних свобод і соціальної справедливості.

У цілому ж, і прихильники активної соціальної політики, і її супротивники не заперечують необхідності вирішення соціальних проблем за участю держави. Розбіжності виникають із приводу форм і методів її проведення, оцінки її результатів.

Метою соціального ринкового господарства є, по-перше, цілеспрямоване проведення політики, що орієнтована на економічне зростання при використанні таких засобів і інструментів, які б якнайменше обмежували

економічну свободу; по-друге, забезпечення повної зайнятості та досягнення максимально можливого добробуту завдяки впорядкуванню конкуренції.

Держава та ринок займають у соціально-економічній системі певне місце, виконуючи свої функції та існуючі у нерозривній єдності. У моделі соціальної ринкової економіки вдало поєднується активна участь держави та ринку.

Різні варіанти європейської моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки, особливості їх генезису, стан у світовій господарській системі дозволяють зробити висновок про існування різноманіття варіантів цієї моделі, з одного боку, а з іншого, – про їх спільні якості. Специфіка європейської моделі, розвиток якої намітився на початку ХХ ст., полягає у пошуку синтезу цілей економічного прогресу та соціальної солідарності. Її інституціональною основою служить соціальна правова держава, а адекватним вираженням в економічній сфері – концепція соціального ринкового господарства. Найважливішим принципом європейської моделі є спосіб управління процесом глобальних змін на основі переговорів і консенсусу [161].

Європейська модель у більшості країн має загальні риси та єдиний вектор розвитку. Разом із тим у розумінні цього «феномену» є істотні відмінності в окремих європейських країнах.

Ринкова модель соціальної політики орієнтована на визначення групи населення або на окремі життєві ситуації, що потребують допомоги з боку держави. Така допомога заснована на диференційному підході у залежності від різних груп і членів суспільства. Допомога держави для працездатних громадян зводиться до створення умов для підвищення їх трудової активності та розвитку самопомоги. При цьому соціальна допомога з боку держави надається громадянам лише внаслідок хвороби, нещасного випадку, старості й безробіття.

Сучасні моделі соціальної політики, що реалізуються у державах, сформовані на основі таких основних критеріїв:

- місце соціальної політики у національних пріоритетах, тобто вибір відбувається між пріоритетами на користь соціального добробуту або економічного зростання;

- розподіл соціальних функцій між державою, суспільством та підприємницьким сектором;

- масштаби державного сектору в економіці країни, що визначаються як обсягами розподілу валового внутрішнього продукту, так і частки населення, яке працює у державному секторі;

- особливості соціальної політики, тобто визначення цілей та інструментів соціальної політики у залежності від відношення окремої держави до економічних і соціальних проблем (наприклад, до проблеми повної зайнятості; до форми й структури надання соціальних послуг; до частки соціального страхування у загальних бюджетних витратах на соціальні цілі; адресності соціальної політики тощо).

Отже, можна виділити такі сучасні моделі соціальної політики, з урахуванням перелічених вище моделей.

Перша модель – англосаксонська. Приклад її застосування у таких країнах, як Великобританія, Ірландія та Канада. Реалізація даної моделі характеризується переважно пасивним характером державної політики зайнятості та високої питомої частки суспільних компаній і організацій у наданні соціальних послуг.

Друга модель – південно-європейська. Реалізується у країнах Південної Європи, а саме у Греції, Іспанії й Італії. Обсяг валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет у цих країнах, варіює від 60% у Греції й Італії до 40% в Іспанії. Соціальна політика цих країн переважно адресована на підтримку соціально вразливих категорій населення і не носить всеосяжного характеру.

Третя модель носить назву «скандинавська модель». Вона застосовується у Швеції, Данії, Норвегії й Фінляндії. Ця модель найбільш близька до

патерналістської моделі, але в основі даної моделі закладена ідея солідарності різних соціально-економічних груп і верств населення.

Реалізація даної моделі у Швеції має певну специфіку, що проявляється у тому, що шведська держава взяла на себе не забезпечення рівного захисту інтересів всіх членів суспільства, а намагається максимально покращити добробут окремих верств населення. Досягнення загального добробуту у комбінації з високою якістю добробуту і послуг, що надаються, вимагає значних витрат з боку шведської держави. Це можливо тільки тому, що частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті Швеції досягає 70%. Такий високий відсоток державних витрат у валовому внутрішньому продукті Швеції, було досягнуто за рахунок використання прогресивної податкової системи, що дозволяє залучити до державного бюджету значну частину доходів.

Шведській моделі притаманний високий рівень якості, а також доступність соціальних послуг, на які витрачається приблизно 40% всіх витрат державного бюджету.

Скандинавській моделі соціальної політики властиві такі позитивні якості, як: надзвичайна активність держави у соціальній сфері; розуміння на державному рівні соціального добробуту як мети економічної діяльності держави; високі обсяги перерозподілу національного багатства через бюджет (50-70% валового внутрішнього продукту); реалізація ідеї соціальної солідарності.

Однак скандинавська модель не позбавлена недоліків. Основними серед них є: слабкий зв'язок між ефективністю праці окремого працівника та рівнем його соціального забезпечення; слабка конкуренція у соціальній сфері, зокрема й у діяльності організацій і установ охорони здоров'я.

Четверта модель соціальної політики реалізована у Німеччині, Австрії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, почасти Франції. Загальною рисою моделі є високі обсяги перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет (близько 50%), формування страхових фондів в основному за рахунок

роботодавців, розвинена система соціального партнерства, прагнення до підтримки повної або принаймні високої зайнятості.

Історичний розвиток показав, що формування загальної моделі соціально-економічного розвитку у межах Європейського Союзу відбувається поступово. Нині, окрім програм створення єдиного внутрішнього ринку, почалося формування економічного й валютного союзу, що повинен гармонізувати фінансову політику країн-учасниць. Найбільш складним є зближення соціальних моделей, враховуючи те, що зберігається розрив між країнами-учасницями та неможливість швидкого підтягування відстаючих країн до вищого рівня. Саме у двох сферах (грошово-кредитній та соціальній) відбувається конвергенція в Євросоюзі. Одночасно створюються єдині умови підприємницької діяльності і єдині правила, що забезпечують конкурентоспроможне середовище внутрішнього європейського ринку.

Європейська загальна модель, за своїм змістом носить характер федеративної дії, в якій зростає роль самостійних держав, зокрема за рахунок посилення принципу субсидіарності при розподілі управлінських повноважень і збереженні державних національних інтересів.

Отже, завданням вітчизняної держави на сучасному етапі її розвитку є не копіювання певної закордонної моделі соціальної політики, а формування власної специфічної моделі із врахуванням позитивних та негативних сторін існуючих закордонних моделей. Є очевидним, що реалізація в Україні патерналістської моделі соціальної політики є неможливою. Це пов'язано з тим, що у сучасних умовах переважно бюджетне фінансування соціальних галузей натрапляє на недостатність централізованих фінансових ресурсів. Як наслідок також недоцільним є використання скандинавської моделі, що є близькою за змістом до патерналістської.

Не викликає сумніву, що для України модель соціальної ринкової економіки є найбільш прийнятною, враховуючи специфіку держави та цілей, що вона переслідує.

Виникає питання про співвідношення ринкових і державних регуляторів і про державне регулювання ринку соціальних послуг.

У зв'язку із цим важливо досягнути концептуального розуміння у питанні про те, що слід розуміти під *соціальною орієнтованістю економіки*. З одного боку – це забезпечення людини матеріальними та духовними благами, високим рівнем доходів; з іншого – внесок людини у суспільний розвиток, його формування у дієздатну та працьовиту особистість, яка може забезпечити собі гідний рівень життя. Очевидно, і перше, і друге має виступати як єдине ціле.

Отже, модель припускає наявність динамічної рівноваги між економічними та соціальними компонентами. Їх рівнозначність повинна ґрунтуватися на синтезі й збалансованості. Внаслідок складних обставин розвиток соціальних чинників може носити попереджальний характер, що, однак, не виключає в окремі періоди пріоритету економічних компонентів.

Вирішення цих завдань у значній мірі пов'язане з економікою і безпосередньо залежить від співвідношення ринкового саморегулювання та застосування різних форм державного управління.

Закладена на нормативному рівні соціально-економічна модель, що реалізується в Україні, хоча й створила певні контури ринкової економіки, включаючи різні ринкові механізми, інфраструктуру, але у той ж час, на жаль, не в змозі забезпечити нормальне функціонування ринку, перешкоджає появі ринкових стимулів розвитку виробництва. Сучасна соціальна модель функціонування вітчизняної економіки не містить необхідних елементів механізму формування і відтворення капіталу. «Соціальна орієнтація» суспільства концентрується на питаннях розподілу і перерозподілу суспільного багатства окремих груп, а не на вирішенні соціальних завдань суспільства, і завдань, обумовлених необхідністю економічного зростання [15].

На наш погляд, сучасна «українська соціально-економічна модель» не може забезпечити перехід до ефективної ринкової економіки, що є характерною для розвинених країн. Її важко розглядати також і в якості перехідної моделі до такого типу економіки.

Формування нової соціальної моделі повинне відбуватися одночасно із оволодінням сучасними методами державного регулювання економіки, що не блокують розвиток конкуренції, функціонування ринкових відносин, підвищення економічної й соціальної ефективності. Контроль і регулювання з боку держави не повинні підривати ринкових стимулів.

Соціальна політика повинна бути приведена у відповідність із логікою економічних перетворень, що, у свою чергу, дозволить усунути низку таких негативних явищ як:

- зниження реальних доходів населення;
- зростання масштабів бідності, посилення диференціації доходів, соціальне розшарування суспільства і, в остаточному підсумку, погіршення якості життя населення;
- відсутність реального фінансового забезпечення соціально-культурних заходів;
- наявність перехресного субсидування та численних дотацій;
- відсутність раціональної структури й порядку формування бюджетних витрат на соціальні потреби на основі використання системи державних мінімальних стандартів тощо.

Щоб уникнути посилення безпрецедентної за глибиною та тривалістю економічної кризи, подальшої економічної та соціальної деградації країни, усе більшому її відставанню від переважної більшості країн світу, до відносного та абсолютного скорочення чисельності її населення треба змінити економічну й фінансову політику. Сучасна ситуація диктує необхідність підвищення ефективності соціальної політики, концентрації зусиль на вирішенні найбільш гострих соціальних проблем, розробку нових механізмів реалізації соціальної політики, що забезпечують більш раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Розробка та здійснення ефективної соціальної підтримки припускає єдність дій усіх державних структур, узгодженість інтересів державних та регіональних органів влади. Нова соціальна стратегія і політична ситуація у

регіонах вимагає оптимального розмежування відповідальності за стан соціальної сфери між державною та регіональною владою, створення повної ресурсної бази соціальної політики на місцях.

Тільки такий підхід відповідає завданням підвищення ролі держави у соціальному прогресі, зміцнення державних відносин та єдиного соціального простору. Разом із тим, звільнення центру від виконання певних функцій на місцях не означає скасування державних соціальних гарантій. Суть реформи соціальної сфери не повинна зводитися лише до економії ресурсів. Мова повинна йти про ефективність кінцевого результату її функціонування, тобто про більш повне задоволення потреб населення [110].

Ми погоджуємося із думкою дослідників, які вважають, що з метою успішного проведення реформ необхідна соціальна база, до якої прийнято відносити: систему інтересів, мотивацій і моральних цінностей широких верств населення; високий рівень економічної активності громадян та особистої відповідальності за господарську діяльність; середній клас як основу ринкового соціально орієнтованого суспільства; якість життя (доходи населення, економічно обґрунтована оцінка праці, соціальні гарантії, соціальна підтримка тощо); науково-технічний, освітній, духовно-моральний потенціал, а також потенціал здоров'я; механізми, що створюють умови для вирішення соціальних протиріч, забезпечення соціальної орієнтації господарювання; законодавчу базу реформ і інституціональне забезпечення.

Україні необхідні соціально вивірена економічна політика та економічно заможна соціальна політика, що спирається на нові принципи, адекватні ринковим умовам.

Виходячи із ситуації, що склалася, основним економічним завданням є: подолання системного фінансового обмеження та його негативного впливу на рівень життя населення та реальний сектор, і на цій основі створення умов для переходу до соціально орієнтованого та стійкого економічного зростання. З цією метою необхідно реалізувати такі заходи як:

1. Забезпечення надійного функціонування систем життєзабезпечення; підтримка стійких поставок продовольчих і паливних ресурсів, критичних обсягів споживчого імпорту й, насамперед, продуктів харчування та лікарських засобів; формування дієвої законодавчої бази для адресної соціальної допомоги населенню; підтримка рівня життя, реальних доходів і споживання населення, стійке функціонування соціальної інфраструктури;
2. Зниження податкового навантаження на виробника, інвестиційну спрямованість податкової реформи, формування умов для зростання податкової бази й доходів бюджету;
3. Проведення активної роботи держави з питань вирішення кризи неплатежів і нормалізація системи розрахунків в економіці;
4. Реалізація політики стримування інфляції з метою відновлення макроекономічної стабільності, що необхідна для забезпечення прийняттого інвестиційного клімату;
5. Створення сприятливого інвестиційного клімату при особистій участі держави;
6. Реалізація активної промислової політики. Нова промислова політика може стати складовою частиною комплексу заходів щодо посилення впливу держави на реальний сектор економіки, що дозволять мінімізувати падіння виробництва промислової продукції.

Освоєння державою ринкових механізмів у соціальній сфері об'єктивно необхідно. Світова практика та вітчизняний досвід показують, що доцільна не тільки певна державна регламентація цін на соціальні послуги, але й можливість використання ринкових чинників (наприклад, конкуренції) для стабілізації й зниження цін.

У більш широкому розумінні соціальна модель – це не лише вимога соціальної орієнтації економіки, а також вимога досягнення на основі економічного й духовного добробуту політичної й цивільної згоди. Така модель має глобальний характер і охоплює економічну й інші системи, що націлені на

забезпечення політичної, цивільної, економічної й соціальної стійкості суспільства.

Найбільш системною соціальною моделлю є модель, яка вимірюється не лише соціально-економічними показниками, що характеризують рівень виробництва і споживання благ, рівень якості життя людини, а й також відображає цивільну згоду в суспільстві, громадський порядок, безпеку та духовність життя, рівень моральності суспільства, а також задоволеність соціально-економічними, суспільно-політичними стандартами життя. Якщо така модель буде реалізована, то завдяки цілеспрямованим зусиллям суспільства будуть множитися життєві блага, підвищуватися рівень якості життя людини та економіка, що будується.

Тобто по суті, нова соціальна модель, що може бути реалізована в Україні має відповідати умовам перехідного періоду, бути адекватною внутрішнім і світовим тенденціям, в якій соціальна складова виступала б і як мета, і як головний чинник економічних перетворень.

Отже, найважливішою метою моделі, що розробляється, є виявлення основних механізмів і взаємозв'язків, які забезпечують ефективний і суспільно прийнятний тип господарювання. Під сучасною соціальною моделлю слід розуміти комплекс господарських інститутів, що визначають дієздатність господарської й соціальної систем у конкретних умовах розвитку країни.

Принципово важливою частиною даної моделі є збалансування принципів, чинників, механізмів реалізації соціальних і економічних перетворень. При цьому принципи ринкової свободи слід узгодити із принципами соціальної справедливості, тим самим забезпечивши баланс ринкової ефективності й соціальних інтересів. Необхідно також забезпечити ефективну комбінацію вільного підприємництва і державного регулювання на основі соціального партнерства.

Переваги нової моделі соціальної держави проявляються у таких основних *принципах*:

- принцип економічної свободи людини та визнання права підприємців і

найманих осіб, а також їх профспілок на тарифну автономію. Цей принцип знаходиться в основі регулювання соціально-трудова відносин між працею і капіталом на основі договірної процесу та відповідної розробки угод і колективних договорів з використанням системи соціального партнерства;

- принцип участі в управлінні (або принцип економічної демократії). Реалізація даного принципу дозволяє працівникам брати участь у розробці соціально-економічних рішень, що відносяться до організації праці, її умов, оплати, перспектив розвитку підприємства та який формує зацікавленість працівника у кінцевих результатах виробництва;

- принцип відповідальності всіх членів суспільства за стан справ у суспільстві. Цей принцип припускає солідарну участь і турботу всього суспільства про тих, хто ще не працює і про тих, хто вже не працює, тобто про непрацездатних громадян. Соціальна держава за допомогою правового регулювання не допускає неправомірних розривів у доходах різних категорій громадян і підтримує їх високий соціальний захист;

- принцип довіри до регулюючої ролі ринку;

- принцип відповідальності держави за розробку та дотримання правил поведінки на ринку, за створення умов для впорядкування економічного й соціального життя, не допускаючи руйнівної дії ринку на соціальну сферу – зайнятість, доходи, рівень життя, освіту, науку, культуру, охорону здоров'я тощо.

Формування нової соціально-економічної моделі має відбуватися одночасно із оволодінням сучасними методами державного регулювання економіки, що не блокують розвиток конкуренції, функціонування ринкових відносин, підвищення економічної й соціальної ефективності. Контроль і регулювання з боку держави не повинні підривати ринкових стимулів.

Таким чином, соціальну модель економіки України слід будувати з урахуванням ринкових законів одночасно із здійсненням регулюючої ролі держави, що полягає у наданні соціальних гарантій, забезпеченні цивілізованого функціонування капіталу, що припускає ринкову свободу,

захист підприємця, у забезпеченні соціально необхідного перерозподілу доходів, відповідальності капіталу перед суспільством. Це завдання повинно вирішуватися шляхом створення моделі, що передбачає поступове формування ринкової, але деякою мірою регульованої економіки, що здатна надавати за потреби соціальні гарантії і підтримувати незахищені верстви населення, а також сприяти мобілізації трудової та підприємницької активності населення.

На конкретному етапі метою соціальної політики є:

- забезпечення вирішення саме соціальних проблем;
- забезпечення збалансованості соціальної політики й показників економічного зростання.

Отже, основне завдання соціальної політики – досягнення динамічної рівноваги між економічними й соціальними компонентами системи. Реалізація завдань повинна будуватися на таких принципах: адресність; комбінація безоплатності та доступності. Основні інструменти реалізації: субсидіарний механізм; страхові методи.

Отож, якщо орієнтуватися на інструменти реалізації моделі, вона може зватися «субсидіарно-страховою».

Таким чином, перспективним змістом соціальної політики повинна стати система пріоритетів, механізм ефективного використання ресурсів, що зорієнтовані на досягнення соціальних цілей. При цьому необхідно вирішити такі основні завдання як:

- 1) захист незапрацездатного населення від впливу ринку та їх підтримка державою;
- 2) сприяння економічної активізації різних верств населення, їх здатності адаптуватися до ринку, реалізувати ті переваги, що формуються новими економічними умовами, реалізувати можливості збільшення трудового внеску й, відповідно, доходу.

Ці завдання можна виконувати за допомогою набору елементів соціальної політики – від податкових пільг і пільгових кредитів до консультацій початківців займатися самостійною підприємницькою діяльністю.

Саме це, на нашу думку, і слід покласти в основу формування ефективної соціально-обґрунтованої економічної політики в Україні.

1.3. Методичні основи оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері

З моменту виникнення держави як особливої системної організації суспільства, що покликана здійснювати управління і охорону його кордонів, власності та населення, почалися пошуки кращої форми організації державного управління. Теоретичне обґрунтування ідеальної держави можна знайти у працях Платона [93] і Арістотеля [3]; про методи правління та вміння, що необхідні для ідеального правителя, писав Н. Макіавеллі [76]; проблема легітимності державної влади хвилювала Т. Гоббса [29]. Крім того, держава і способи управління нею були об'єктом роздумів цілої плеяди видатних представників людства. Пошук найбільш успішного способу організації державного управління привів до виникнення варіативних науково-теоретичних концепцій; сформувалися різноманітні підходи до розуміння оцінки державного управління, а також моделі втілення їх у життя.

Одночасно із оцінкою ефективності державної політики у соціальній сфері варто також розглядати і оцінку ефективності державного управління у соціальній сфері, так як під ефективністю державного управління у соціальній сфері розуміємо ступінь досягнення цілей відповідної державної політики. А отже, від якості державного управління у соціальній сфері залежить реалізація цілей державної політики у соціальній сфері.

Основним «гносеологічним знаряддям» ефективності державного управління є оцінка впливу суб'єкта на об'єкт управління. Спроби дати об'єктивну оцінку діяльності органів державної влади, оцінити якість державного управління в цілому робилися практично у кожній державі світу на різних історичних етапах. У сучасній державі об'єктивна оцінка ефективності державного управління необхідна не тільки громадянам і суспільству в цілому,

але і самим владним структурам, оскільки є невід'ємною умовою розвитку і удосконалення їх діяльності. Дослідження ефективності діяльності органів державної влади різноаспектні. При цьому правових способів оцінювання ефективності діяльності органів державної влади з самого початку не існувало: було використано економічні, соціологічні і математичні підходи. Застосування оціночних категорій є важливим етапом вивчення ефективності державного управління, що спрямовані на діагностику, аналіз і осмислення досягнення цілей державного управління. Воно дозволяє виділити якісні ознаки управління. У науці визначено змістовне наповнення терміну «оцінка» та його структурних компонентів. Так, у філософському енциклопедичному словнику міститься така дефініція: оцінка – це висловлювання, судження, що встановлює абсолютну чи порівняльну цінність якогось об'єкта. Структурні компоненти оцінки: суб'єкт оцінки – особа (або група осіб), яка приписує цінність деякого об'єкту; предмет оцінки – об'єкт, якому приписується цінність, або об'єкти, цінності яких зіставляються; характер оцінки – абсолютна і порівняльна; підстава оцінки – то, з точки зору чого проводиться оцінювання. Без будь-якої з них немає оцінок і, отже, немає фіксуючого її оцінного висловлювання... [153].

Крім того, визначення оцінки містяться також у словниках. Так, у словнику Д. Ушакова це поняття розглядається у трьох значеннях, проте відносно державного управління найбільш відповідає таке визначення: «оцінка – це думка, судження, висловлене про якості кого-небудь або чого-небудь (вірна оцінка чиїхось вчинків; дати справжню оцінку комусь або чогось). С. Ожегов розглядає два самостійних терміна «оцінка» та «оцінити»: оцінка – думка про цінність, рівень або значення когось або чогось (дати оцінку комусь або чомусь); оцінити – встановити ціну, цінність, значимість, якість, ступінь, рівень когось або чогось». У науковий глосарій включено велику кількість термінів, суть яких – оцінювання: управлінський аудит, аудит політик, моніторинг, аудит ефективності, контроль ефективності, оцінювання ефективності контролю тощо.

Дефініції «оцінка» та «оцінювання» – не тотожні поняття. Оцінку необхідно розуміти як висновок за результатами оцінювання чи як характеристику відповідності задалегідь визначеним показникам або параметрам чи встановленим стандартам. Оцінювання – це: «процес, що потребує постійного удосконалення через специфічність свого призначення: спосіб отримувати об'єктивну інформацію, за допомогою якої відстежувати рівень розвитку об'єкта оцінювання, визначати напрями удосконалення існуючого стану та вносити відповідні та своєчасні корективи як у діяльність, так і безпосередньо у саму систему оцінювання відносно критеріїв і показників. Застосування оцінювання допомагає покращити якість та прозорість функціонування влади, так як отримані результати є доступними широкому загалу громадськості. Оцінювання – системний процес порівняння діяльності і/чи результатів виконання політики або програми із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів із метою внесення необхідно-відповідних політичних чи адміністративних змін або коректив. У системі органів публічної влади оцінювання виступає аналітичною діяльністю, що спрямована на процеси збирання, аналізування, трактування і передавання інформації про економічність, ефективність, результативність, доцільність політики, програм, проєктів, що здійснюються із метою покращення соціальних умов. Оцінювання – це процес ретельної ретроспективної оцінки вартості, цінності, ціни управління, продукту і результату урядового втручання, що направлена на виконання ролі у майбутніх практичних умовах. Система оцінювання ефективності включає мету, цілі, засоби, процес і результат реалізації функцій управлінської підсистеми, що були спрямовані на розв'язання завдань із досягнення бажаного суспільно корисного результату» [49, с. 434-435].

Проте у державно-управлінському контексті оцінювання як необхідний елемент почали досліджувати не так давно. Значення оцінювання та вплив його результатів на реформи державного устрою стали визнаватися світовою науковою спільнотою з початку XXI століття. Методам соціального

оцінювання державного управління присвячено низку зарубіжних робіт, що згодом були визнані як класичні.

Тісний взаємозв'язок реформ державного устрою з процедурами оцінювання зазначив Н. Wollmann, професор університету ім. Гумбольдта (Берлін) [206]. Виділяючи етапи реформ державного управління та посилення впливу процедури оцінювання, вчений зазначав, що оцінювання стало розглядатися в якості стадії управлінського циклу в 1940-1970 роках при початку реформи моделі «держава добробуту». Саме тоді оціночні процедури були визнані необхідним елементом державного управління, його самостійною аналітичною стадією. Основою судження про ефективність управління виступав аналіз кінцевих цілей і безпосередніх ефектів наслідків реалізації державних реформ. Цей етап вчений називав «першою хвилею оцінювання». Світова економічна і бюджетна криза середини 1970-х років зажадала термінових заходів реагування: скорочення бюджетних витрат і підвищення економічної ефективності. Відповідно необхідність оцінювання зросла у кілька разів, що стало, на думку вченого, «другою хвилею» розвитку оцінювання.

«Третя хвиля» обумовлена формуванням нового державного управління (new public management), акцент в якому робиться на постановку цілей, розробку програми їх досягнення та оцінювання результатів. Істотна відмінність оцінювання «третьої хвилі» від попередніх полягає у тому, що воно стало інтегральною частиною державного управління. Систематичне проведення процедур аудиту ефективності, самообстеження, моніторингу, складання звітів стало невід'ємною частиною управління не тільки на загальнодержавному рівні, а й на рівні галузей, окремих органів та організацій.

Помітний внесок у розвиток підходів до оцінювання державного управління вніс професор G. F. Schuppert [201], представник Берлінської дослідницької групи. Він запропонував оцінювати зміни державності за допомогою двох типів індикаторів: семантичних і змістовних (поява нових функцій держави). Етапи інституціоналізації оціночного процесу відзначали також і інші вчені. Так, G. M. Hellstern [181] підкреслював, що до 60-80-х років

XX століття оціночні дослідження вже були звичним елементом управлінської практики і одночасно прогресивним пізнавальним процесом [181]. Стратегія розробки методології оціночного виміру державного управління починається від простих форм комплексного обліку соціальних чинників і доходить до якісно більш складних досліджень, що дозволяють задати потрібний вектор розвитку соціальних процесів в країні.

У наукових колах висловлюється точка зору про виникнення принципово нового знання щодо розвитку державності, що дозволить одночасно відстежувати як етапи соціального розвитку, так і процес формування знання про нього з метою використання наукового потенціалу у державному управлінні.

Аналіз загальнотеоретичних поглядів про оціночні технології державного управління у зарубіжних країнах дозволяє виділити три моделі оцінювання. У кожній з моделей міститься правовий, організаційний та фінансово-економічний компонент, їх відмінність полягає у зміщенні акцентів з одного компонента на інший.

Перша модель, що сформувалася у 60-ті роки XX століття, була орієнтована на оцінювання з точки зору соціального прогнозування державних реформ. Процедура оцінювання зажадала впровадження принципів раціональності та відкритості даних про державне управління. Результати оцінювання вимагали удосконалення урядових рішень. Усвідомлений метод відбору державних перетворень (реформ) став точкою біфуркації у державному управлінні. Саме з цього етапу процедура оцінювання стає масовою управлінською технологією.

Друга модель стала застосовуватися у 80-ті роки XX століття. Виникнення даної моделі обумовлено необхідністю оптимізації фінансування і пов'язана із перерозподілом державних фінансових витрат. Оцінювання ефективності державних програм у різних сферах стало розглядатися як механізм і спосіб державного управління. Оцінювання стає новим

інструментом фінансового контролю, що радикально змінює способи розробки урядового рішення.

Третя модель (початок ХХІ століття) пов'язана із зміною вектору оцінювання – соціальної діагностики національних проблем. Оцінювання розглядається як спосіб державного управління, що характеризується такими ознаками, як обов'язковість, масовість і комплексність. Впровадження цієї моделі зумовило появу цілої низки наукових центрів, основною функцією яких є проведення оціночних досліджень за державними замовленнями. Аналіз практики впровадження оцінювання як самостійної стадії державного управління дозволяє говорити про наступні тенденції його розвитку: по-перше, про підвищення рівня міжвідомчої взаємодії з огляду на реалізації принципу відкритості інформації про державне управління на всіх його рівнях і інституціоналізації інформаційних баз про об'єкти управління; по-друге, про конкретизацію завдань оцінювання. Як показала практика, широкомасштабні проекти оцінювання ефективності державного управління на початковому етапі демонструють свою неефективність, оскільки майже неможливо досягти адекватне зіставлення оціночних інструментів, що використовуються. Разом з тим зведена інформація про результати такого оцінювання може бути використана для діагностики окремих соціальних технологій. Так, види оцінювання, викладені у працях професора Н. Wollmann [206], згодом були визнані універсальними і впроваджені у практику оцінювання державного управління у різних країнах світу [206].

Чималий внесок у розвиток інституту оцінювання вносить і експертне співтовариство. Так, активну участь у вимірі якості діяльності органів державного управління приймають експерти міжнародних організацій, серед яких необхідно відзначити: Всесвітній банк, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Всесвітню організацію охорони здоров'я, Міжнародну організацію праці, Організацію економічного співробітництва і розвитку, Transparency International та ін. Ними розроблені і широко застосовуються кілька основних підходів до вимірювання якості державного управління. Серед найбільш

поширених критеріїв оцінювання ефективності діяльності органів державної влади використовуються такі, як: показник державного управління (Governance Research Indicator Country Snapshot, GRICS), індекс глобальної конкуренції (Global Competitiveness Index, GCI), показники, отримані у результаті всесвітнього обстеження підприємств (WBES), показники, отримані у результаті обстеження підприємств у країнах з перехідною економікою (The Business Environment and Enterprise Performance Survey, BEEPS), індекс сприйняття корупції організації «Transparency International», барометр світової корупції організації «Transparency International», індекс економічної свободи організації «Heritage Foundation». Зазначені критерії містять комплекс різноскладових показників. Застосовувані у даний час підходи оцінювання державного управління з точки зору забезпечення проголошених міжнародних соціальних орієнтирів, прав людини і громадянина показують, в основному, прагнення держав дотримуватися закріплених у міжнародних документах і конституціях держав соціальних стандартів.

Серед підходів оцінювання державного управління у соціальній сфері відзначимо Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Це інтегральний критерій оцінювання соціальної сфери суспільства, що розраховується щорічно з метою вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття. Цей показник застосовується з метою міжнародного порівняння основних характеристик людського потенціалу території, що досліджується. Він є найбільш загальним критерієм при порівнянні рівня життя різних держав. Даний Індекс був розроблений у 1990 році, його концептуальна структура була запропонована Амарта'я Сена у роботі «The Human Development Paradigm: operationalizing Sen's ideas on capabilities». Індекс публікується у межах Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй у щорічних звітах про розвиток людського потенціалу з 1990 року. Інтегральний критерій Індeksu розвитку людського потенціалу містить систему кількісних і якісних показників соціально-економічної диференціації країн світу. Окрім того особливої уваги також заслуговують глобальні показники у галузі охорони здоров'я, що

розроблені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) для оцінки якості роботи системи охорони здоров'я і соціального забезпечення, серед яких відзначені: а) витрати на охорону здоров'я (загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, державні витрати на охорону здоров'я як відсоток від загальних державних витрат); б) трудові ресурси охорони здоров'я та інфраструктура (лікарі, сестринський і акушерський персонал – чисельність і забезпеченість, на 10 000 населення; лікарняні ліжка, на 10 000 населення); в) охоплення послугами охорони здоров'я; г) очікувана тривалість життя і смертність; д) смертність і захворюваність від конкретних причин; е) окремі інфекційні захворювання (для кількісної оцінки використовується число зареєстрованих випадків захворювання конкретно-визначеними інфекційними хворобами); ж) нерівність щодо здоров'я; з) демографічна та соціально-економічна статистика. Значення такого підходу до оцінювання діяльності органів державного управління, на наш погляд, полягає у визначенні орієнтованості державного управління на соціальну сферу, що є важливою частиною громадської діяльності, де відбувається створення умов для гідного життя, задоволення духовних і матеріальних потреб громадян, підвищення їх добробуту.

Більшість держав світу у своїх конституціях проголошують себе соціальною державою, однак при формуванні видаткової частини національного бюджету галузі соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, соціальна підтримка та ін.), як правило фінансуються за залишковим принципом. Таким чином, вибір даного підходу до оцінювання показує націленість державної політики на реалізацію основних принципів конкретної держави.

На думку Лоренца фон Штайна, соціальна держава зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх різних суспільних класів, для окремої особистості, що самовизначається, завдяки своїй владі і така держава зобов'язана сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, бо, зрештою, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і

саме у цьому сенсі йдеться про соціальну державу. Однією із стрижневих проблем для побудови соціальної держави вбачається проблема соціальної справедливості. Це варто враховувати сучасній Україні, адже вона ще тільки знаходиться на шляху будівництва соціальної держави. Цей шлях проліг через шоківі реформи та сумнівну приватизацію, що засвідчило швидше про наявність несправедливості та призвело до поглиблення соціальної нерівності. Українська держава намагається подолати цю нерівність, але як факт, не всі її кроки є виваженими та виправданими. Державу можна називати справді соціальною лише тоді, коли головним її завданням стає вирішення проблеми створення належних умов відтворення життя людини як біологічної істоти та як суб'єкта різних видів суспільної життєдіяльності, коли створена та функціонує адекватна правова система захисту соціальних інтересів особистості та коли на вирішення соціальних проблем зорієнтовані економіка, політика та духовне життя суспільства. У контексті побудови соціальної держави, головне сьогодні для сучасної України – це подолання невідповідності між заявленими зобов'язаннями держави у соціальній сфері та відсутністю відповідної можливості та дієвих зусиль щодо створення ефективної соціально-орієнтованої економіки в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України та воєнного стану [194].

Не виявляє сумніву, той факт, що соціальна політика є досить витратним видом державної діяльності. Будь-який напрям соціального розвитку суспільства вимагає значних матеріальних вкладень. Відповідно, чим більш значимі цілі ставить перед собою соціальна політика, тим більше фінансових коштів має виділятися з боку держави на її впровадження та реалізацію.

У системі суб'єктно-об'єктних відносин соціальної політики об'єктом є як населення держави в цілому, так і окремі особи і групи осіб, які особливо потребують соціальної допомоги та підтримки з боку держави (незаможні, члени багатодітних сімей, пенсіонери, люди з інвалідністю, ветерани, особи без певного місця проживання тощо).

Цим вибіркоким групам відповідають окремі програми соціальної політики, а також спеціальні нормативно-правові акти. Так само до поняття об'єкта соціальної політики можна віднести суспільні відносини, що впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення його власних потреб і інтересів, створення соціальних цінностей.

На державному рівні встановлюються основи державної соціальної політики, розробляються державні програми соціального розвитку, затверджуються мінімальні соціальні стандарти, забезпечуються державні гарантії. На регіональному рівні діють основи соціальної політики, що повинні розроблятися не тільки з урахуванням місцевих особливостей та культурних традицій.

На регіональні органи влади покладаються такі обов'язки як: турбота про розвиток соціальної інфраструктури, що знаходиться у їх власності, організація підготовки і підвищення кваліфікації працівників освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, забезпечення дотримання законодавства у всіх сферах соціальної політики.

Органи влади на муніципальному рівні покликані конкретизувати методи, і механізми досягнення цілей, що визначені державною та регіональною соціальною політикою. Основною функцією органів місцевого самоврядування є безпосереднє надання комплексу соціальних послуг, що забезпечують належні умови життя людини, тобто створення ефективної системи соціального захисту населення у містах і селах, охорона здоров'я, забезпечення доступності освіти, створення сприятливого середовища проживання в цілому [57, с. 254].

Головну роль у розробці соціальної політики виконують вищі органи державної влади. Саме Президент, Уряд і органи законодавчої влади визначають стратегію, завдання, а також необхідний обсяг фінансування соціальної політики. Організація реалізації соціальної політики на державному рівні також здійснюється вищими органами влади за допомогою розроблених стратегій, концепцій та програм.

Так, основними напрямками розроблених програм, що відносять до реалізації соціальної політики є:

- забезпечення зростання доходів населення;
- поліпшення пенсійного забезпечення і адресної соціальної підтримки;
- забезпечення доступності освіти, медичного і соціального обслуговування;
- підвищення якості освітніх та медичних послуг;
- перерозподіл соціальних витрат на користь незахищених верств населення тощо.

Таким чином, держава виступає не лише гарантом реалізації соціальної політики, а її основним суб'єктом, що покликаний виконувати організуючу роль у регулюванні процесів функціонування та соціального розвитку.

Крім державних органів у реалізації соціальної політики бере участь безліч суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами і здійснюється на основі тієї чи іншої нормативно-правової бази. Серед них можна виділити громадські, релігійні благодійні організації, політичні партії, фонди, профспілки і окремі особи – соціальні працівники, волонтери, благодійники тощо.

Активність можна визначити головною особливістю сучасної соціальної політики, що є основою для розвитку економічної незалежності людини. Активність соціальної політики забезпечується всебічною державною підтримкою потенційно активних членів суспільства. Пасивна соціальна політика, навпаки, спирається виключно на державну благодійність і призводить до зростання інфляції, а також зниження ділової активності населення.

Активність соціальної політики держави визначається за допомогою соціальних показників. Соціальні показники – це статистичні часові ряди, що використовуються для моніторингу соціальної системи, допомагаючи виявляти зміни та спрямовуючи втручання для зміни курсу соціальних змін [178, с. 601]. Прикладами є рівень безробіття, рівень злочинності, оцінки тривалості життя,

показники стану здоров'я, такі як середня кількість «здорових» днів (або днів без обмежень активності) за минулий місяць для конкретного населення, показники охоплення освітою, середні показники успішності на стандартизований тест, показники голосування на виборах та показники суб'єктивного добробуту, такі як задоволення життям в цілому.

Термін «соціальні показники» отримав своє початкове значення під час спроби Американської академії мистецтв і наук для Національного управління аеронавтики та космосу на початку 1960-х виявити та передбачити природу та величину наслідків космосу другого порядку програми для американського суспільства [189, с. 1]. Розчаровані відсутністю достатньої кількості даних для виявлення таких наслідків та відсутністю систематичної концептуальної основи та методології для аналізу, деякі учасники проєкту намагалися розробити систему соціальних показників – статистику, статистичні ряди та інші форми доказів, за допомогою яких виявляти та передбачати соціальні зміни та оцінювати конкретні програми та визначати їх вплив. Результати цієї частини проєкту були опубліковані у праці (Bauer, 1966) під назвою «Social Indicators».

Поява цієї праці не була поодиноким подією. Декілька інших впливових публікацій прокоментували відсутність системи для складання графіків соціальних змін і висловились за те, щоб уряд Сполучених Штатів Америки створив «систему соціальних рахунків», що мала б сприяти аналізу витрат і вигод більше, ніж ринкові аспекти суспільства (Національна комісія з технологій, автоматизації та економічного прогресу 1966 р.; Шелдон і Мур 1968 р.). На необхідності появи соціальних показників також наголошувала звітна публікація «Toward a Social Report» в останній день роботи адміністрації Л. Джонсона у 1969 р. Звіт був задуманий як прототипний аналог річних економічних звітів Президента та кожна з його глав розглядала основні питання у соціальній галузі (здоров'я та хвороби; соціальна мобільність; фізичне середовище; доходи та бідність; громадський порядок та безпека; навчання, наука та мистецтво) та надавала оцінку тогочасних реалій. Крім того, документ

чітко пов'язував соціальні показники з ідеєю систематичного звітування із соціальних питань з метою громадської просвіти.

Взагалі, різкий інтерес до соціальних показників у 1960-х роках виріс із руху до збору та організації національних соціальних, економічних та демографічних даних, що розпочався у західних суспільствах у XVII-XVIII ст. і прискорився у XX ст. [172, с. 14-15]. Робота соціолога Вільяма Ф. Огберна та його співробітників з Чиказького університету у 30-40-х рр. над теорією та вимірюванням соціальних змін є більш близькою та соціологічно продуманою (Land, 1975). Будучи головою дослідницького комітету з питань соціальних тенденцій президента Герберта Гувера, Вільям Ф. Огберн керував підготовкою двотомника «Recent Social Trends» (1933 р.), що зробив вагомий внесок у соціальну звітність. Ідеї Вільяма Ф. Огберна щодо вимірювання соціальних змін вплинули на роботу кількох його учнів – зокрема, на Альберта Д. Бідермана, Отіса Дадлі Дункана, Альберта Дж. Рейсса-молодшого та Елеонору Бернерт Шелдон, які відіграли головну роль у виникненні та розвитку галузі соціальних показників у 1960-1970-х роках.

Дослідження соціальних показників сповільнилася у 1980-х роках, оскільки відповідне скорочення фінансування та ненормованість роботи призвели до закриття Центру координації досліджень соціальних показників; відбулося припинення тематичної роботи у декількох міжнародних агентствах; спостерігалось припинення державних звітів про соціальні показники у деяких країнах, включаючи Сполучені Штати Америки; і зменшення статистичних зусиль для моніторингу різних аспектів суспільства. Цьому уповільненню надається кілька пояснень [179, 170, 182, 183]. Безумовно, політика та стан національних економік на початку 1980-х років є одними з найпомітніших безпосередніх причин. Адміністрації, що прийшли до влади у Сполучених Штатах Америки та в інших країнах, свої рішення у більшій мірі базували на «консервативній ідеології», і у меншій – на поточних соціальних даних, ніж це було раніше. Крім того, економіка, що похитнулася, спричинила значний дефіцит державного бюджету та стимулювала скорочення фінансування. На

додаток до цього спостерігається відсутність продемонстрованої корисності соціальних показників у формуванні державної політики, що частково пояснюється надто спрощеним баченням того, як і за яких умов знання впливають на політику. Дана тема розглядається більш повно далі у контексті сучасного використання соціальних показників.

У переважній більшості джерел вказується, що основним показником ефективності соціальної політики є зростання національної економіки. Відповідно, ефективність – це співвідношення витрат на проведення соціально-економічних заходів з отриманими результатами. Виходячи із цього, ефективність можна оцінювати із використанням інформації про розміри фінансування будь-якої сфери економіки. Оцінка ефективності повинна проводитися за рівнем досягнутого результату та відповідно до витрачених коштів. Будь-яка діяльність не буде ефективною, якщо у результаті не відбувається приросту духовних і матеріальних цінностей, не поліпшуються умови життя та не задовольняються потреби населення. Для оцінки ефективності соціальної політики слід використовувати статистичні показники, що характеризують кількісні та якісні сторони соціально-економічних процесів.

Так, соціально-економічна політика вважається ефективною, якщо зростає виробництво товарів і послуг; збільшується матеріальне багатство країни; поліпшується життєвий рівень усього населення, а не лише окремих верств; збільшується сукупний потенціал національної економіки. Трактувати економічне зростання тільки як збільшення виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення некоректно, тому що без зростання потенціалу економіки і збільшення життєвого рівня не може здійснюватися зростання господарської системи національної економіки. Але і збільшення виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення також є ознакою економічного зростання. Але безперервним економічне зростання не може бути ні в одній країні, так як воно являє собою результат відтворення і здійснюється циклічно.

Із більше ніж з сотні країн, що розвиваються у світі лише Китай та Індія мають в останні роки стійке зростання економіки. Так, Китай вже більше 30 років здійснює перехід від централізовано-планованої економіки до ринкової. Проведені реформи дозволили Китаю: за 80-ті роки ХХ століття подвоїти валовий внутрішній продукт; за 90-ті роки ХХ століття знову сталося подвоєння цієї величини.

Зараз у Китаї реалізується мета збільшення валового внутрішнього продукту до 2050 року у 4 рази. За 30 років реформ за рахунок зростання створюваного продукту Китай вийшов на сьоме місце у світі за показником економічного потенціалу.

Економічне зростання виступає критерієм прогресивності розвитку країни. Україна ж ще не може забезпечити стійке економічне зростання, оскільки існує нездоланий і прогресуючий розрив доходів між 10% найбільш високозабезпечених громадян країни і 10% найменш забезпечених. За офіційними даними даний прибутковий розрив оцінюється більш ніж у 15 разів, при тому, що у розвинених країнах аналогічний показник не перевищує 5-6 разів. Останнім часом одним із головних чинників не зростання темпів вітчизняної економіки є військова агресія Російської Федерації проти України.

Ефективна державна політика дає економічний, і соціальний ефект, що забезпечує зростання рівня і якості життя громадян, створення умов для вільної діяльності, щоб кожна людина могла самостійно піклуватися про себе та про своїх близьких. Ефективність соціально-економічної політики проявляється у рівні життя населення.

Рівень життя є показником, що характеризує добробут людей, їх матеріальну забезпеченість. Також ефективність соціально-економічної політики проявляється через якість життя – комплексну характеристику рівня і умов життєдіяльності населення.

Якість життя є більш широким поняттям, ніж рівень життя, оскільки включає також об'єктивні і суб'єктивні чинники, до яких відносять: стан здоров'я; очікувану тривалість життя; умови навколишнього середовища;

якість харчування; побутовий комфорт; соціальне оточення; задоволення культурних і духовних потреб; психологічний комфорт тощо.

Для порівняння країн за рівнем розвитку та ефективності соціально-економічної політики використовують комплекс показників, що включає: внутрішній валовий продукт; валовий національний продукт на душу населення; конкурентоспроможність економіки; місце у світовій економіці; рівень корупції; місце у провідних світових рейтингах; якість і рівень життя населення; галузеву структуру економіки, частку сировинної економіки; виробництво основних видів продукції на душу населення та ін. Але найважливішими показниками розвитку країни, що визначають стабільність, стійкість розвитку і зростання економіки, служать обсяги інвестицій у людський капітал (у виховання, культуру, освіту, медицину, науку та інші сфери).

Кожна з країн інвестує у людський капітал кошти відповідно до власної соціально-економічної політики. У розвинених країнах у людський капітал інвестується у 5 разів більше ніж в Україні і деяких інших країнах, що розвиваються. Такі країни як Фінляндія, Сінгапур, Тайвань, Південна Корея та інші, що увійшли до кількості розвинених передових країн із виробництва та експорту високих технологій, починали свою модернізацію саме з політики заощадження і розвитку людського капіталу та збільшення у нього державного інвестування (в освіту, науку, медицину, якість життя).

У 2009 році вийшла доповідь міжнародної Комісії з основних показників економічної діяльності і соціального прогресу під керівництвом Нобелівських лауреатів Дж. Стігліца і А. Сена, в якій обґрунтовано використання показника якості життя як основного критерію економічного розвитку суспільства замість валового внутрішнього продукту [60, с. 139]. Людський капітал у розвинених країнах став головним продуктивним чинником зростання і розвитку індустрії знань. Його питома вага становить до 80% їх національного багатства. Високі інвестиції у людський капітал забезпечують лідерство у науці, освіті, медицині, високих технологіях і розвитку індустрії знань.

Ефективність соціально-економічної політики розвинених країн визначена тим, що вони значно випереджають інші країни за сукупним критерійним інструментарієм, а саме: за вартістю і якістю людського капіталу; за рівнем і якістю життя; за валовим внутрішнім продуктом, за валовим національним доходом на душу населення; за конкурентоспроможністю економіки; за індексом економічної свободи та ін.

Узагальнюючим показником, що розраховується щорічно відносно кожної країни для порівняння та вимірювання основних характеристик людського потенціалу країни (рівня життя, грамотності, освіченості, довголіття тощо) є індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Даний індекс був розроблений у 1990 році групою вчених-економістів на чолі з Махбубом-уль-Хаком. Зазначений індекс публікується у межах Програми розвитку у щорічних звітах Організації Об'єднаних Націй про розвиток людського потенціалу з 1990 року. Для розрахунку індексу розвитку людського потенціалу враховуються 3 основні показники:

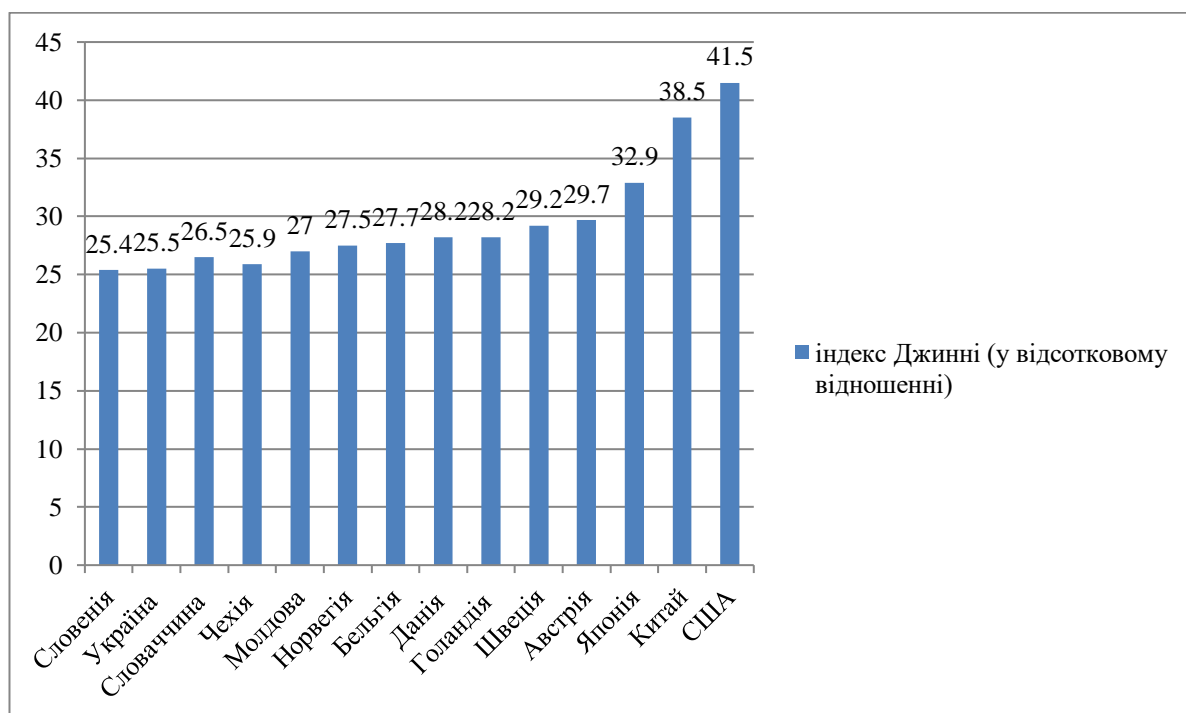
1. Очікувана тривалість життя (оцінює довголіття);
2. Рівень грамотності населення країни (залежить від середньої кількості років, витрачених на навчання) та очікуваної тривалості навчання;
3. Рівень життя (оцінюється через валовий національний дохід на душу населення за рівнем купівельної спроможності у доларах Сполучених Штатів Америки).

Індекс розвитку людського потенціалу відображає три основні можливості людини, а саме: 1) вести тривале і здорове життя; 2) здобувати знання; 3) мати доступ до ресурсів, необхідних для підтримки гідного рівня життя. Відзначимо, що даний показник відображає не всі, але істотні моменти розвитку людини та являє собою мінімальну характеристику забезпечення його можливостей.

Засобом для розширення можливостей людини, для збільшення перспектив її життя є дохід. Дохід дозволяє людині забезпечувати гідний рівень життя (можливість добре харчуватися, дбати про здоров'я, вчитися,

подорожувати, мати гідне житло, безпечні у всіх відношеннях умови життя (мирні, екологічні, санітарно-гігієнічних та інші). Однак життя людини є неповним без забезпечення його свободи. Індекс розвитку людського потенціалу не включає свободу, оскільки її вимір та оцінка практично неможливі.

У світовій економіці для оцінки економічної нерівності, ступеня розшарування суспільства країни застосовується коефіцієнт Джині. Коефіцієнт Джині змінюється від 0 до 1, чим більше його значення відхиляється від нуля і наближається до одиниці, тим більшою мірою доходи сконцентровані в окремих групах населення. Найчастіше використовується у процентному відношенні і застосовується для виявлення рівня нерівності за ступенем накопиченого багатства. На рис. 1.1. наведено індекс Джині (у відсотковому значенні) за даними Організації Об'єднаних Націй.

Джерело: складено на основі джерела [69].

Рис. 1.1. Індекс Джині (у відсотковому відношенні)

Так, згідно даних рис. 1.1. Індекс Джині (у відсотковому відношенні) у найменших межах складає у таких країнах: Україна – 25,5 %; Словенія – 25,4 %; Данія – 28,2 %; Швеція – 29,2 %; Чехія – 25,9 %; Голландія – 28,2 %; Бельгія

– 27,7 %; Словаччина – 26,5 %; Білорусь – 26,7 %; Молдова – 27,00 %; Норвегія – 27,5 %; Австрія – 29,7 %. У Сполучених Штатах Америки – 41,5 %; Китаї – 38,5 %; Росії – 37,7 %; Японії – 32,9 %. Найбільший розрив у Північній Африці – 63,0 % [69, с. 65]. Але зазначені вище дані і реалії нашого життя призводять до розуміння прогресуючого парадоксу: за існуючої наявності достатніх запасів природних ресурсів показники виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення, рівня життя, можливостей розвитку впевнено знаходяться в ешелоні слаборозвинених країн. Також очевидно, що не завжди зростання виробництва валового внутрішнього продукту означає зростання рівня життя населення, адже рівень життя не зводиться тільки до споживання і використання виробленого продукту.

Низький рівень доходів значної частини населення різко скорочує можливості розвитку самої людини і знижує рівень її життя. Відповідно, при розгляді зростання господарської системи необхідно у сукупності розглядати всі її складові, а не орієнтуватися тільки на екстенсивне зростання виробництва товарів і послуг.

Таблиця 1.1

Державний борг країн за даними Організації Об'єднаних Націй

Країна	Державний борг, млн. дол	% до ВВП
США	23,3*10 ¹²	98
Японія	1499000	261
Великобританія	8110890,48	314
Німеччина	4886438	148
Швейцарія	1544000	417
Швеція	1039000	188
Китай	784800	9
Україна	78323	63

Джерело: складено на основі джерела [74].

Сучасна концепція розвитку людства визначає, що умови життєдіяльності майбутніх поколінь не повинні бути гіршими, ніж у нині живучих і у зв'язку із цим, створюють відповідний національний дохід держави. Тобто соціально-економічна політика кожної держави повинна бути спрямована на те, щоб національна економіка не мала боргів, за якими б розплачувалося майбутнє покоління. При цьому державний борг за офіційними даними Організації Об'єднаних Націй становить (табл. 1.1).

Таким чином констатуємо, що економічне зростання не є головним і одноосібним показником соціально-економічного розвитку країни – при зростанні економіки у низці країн світу зберігається бідність, безробіття і множинність інших проблем. Крім того, факт збільшення доходів населення теж не означає однозначний розвиток національної економіки, збільшення можливостей для вирішення соціальних проблем. І зовсім не обов'язково, що за економічним розвитком слідує соціальний розвиток, хоча ці дві категорії сильно взаємопов'язані і взаємообумовлені між собою.

Окрім того, у сучасних умовах очевидною є необхідність прийняття радикально-негайних заходів відносно протидії кризовим явищам, що виникли у суспільстві.

У нестабільних умовах сучасного світового розвитку, що супроводжується, епідеміологічними, фінансовими, політичними та воєнними кризами, одним із найважливіших чинників збереження самостійності та конкурентоспроможності національної політико-правової системи є ефективне функціонування державного механізму. З урахуванням збройної агресії Російської Федерації проти суверенної України потреба в актуальній державній політиці та у якісному державному управлінні найбільш очевидна у соціальній сфері, в якій управлінський потенціал самоорганізації недостатньо високий як з об'єктивних (недостатність фінансових, організаційних та інших ресурсів), так і з суб'єктивних (низький рівень правової свідомості, правової культури тощо) причин. Соціальна сфера, що стосується нагальних інтересів кожної людини та громадянина, найбільш яскраво демонструє ефективність або неефективність

діяльності державних органів: не випадково реалізація соціальних прав розглядається в якості відображення ефективності держави як управлінського механізму. Це вимагає особливих підходів до оцінки цієї діяльності та підкреслює актуальність теоретико-правового узагальнення наявних доктринальних підходів до оцінки ефективності держави загалом, співвіднесення їх із наявним доробком нормативно-правового характеру щодо оцінки ефективності реалізації окремих аспектів соціальної функції держави.

Під ефективністю державного управління у соціальній сфері пропонується розуміти ступінь досягнення правовими засобами зафіксованих у юридичній формі цілей державної політики. Її величина знаходиться у прямій залежності від таких чинників: юридичної сили нормативно-правового акта, що закріплює цілі; соціальної значимості результатів державного впливу; достатності комплексу організаційних, матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів. У соціальній сфері в якості найважливіших цілей, слід розглядати задоволеність соціальних потреб громадян, формальним відображенням яких є система соціальних прав, гарантованих міжнародними правовими документами та основними законами держави.

Ефективність державного управління у соціальній сфері має бути забезпечена нормативно-правовими актами, які визначають компетенцію органів державної влади у цій галузі, що відповідають таким вимогам: кореляція цілей, закріплених у галузевих законах, та цілей і завдань, зазначених у документах стратегічного планування; вертикалізація цілей за рівнями регулювання (національний, регіональний, місцевий рівень); відповідність поставленим цілям функцій та повноважень органів державного управління.

Вимірювання ефективності державного управління у соціальній сфері є впорядкованим цілеспрямованим процесом, що складається із таких стадій [185]:

1. Аналіз суспільних відносин з метою встановлення потреби в їх якісному перетворенні;
2. Моніторинг раніше поставлених цілей та досягнутих результатів;

3. Формулювання цілей та соціальних ефектів;
4. Інвентаризація ресурсів, необхідних для досягнення цілей (матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових, технічних та інших);
5. Виявлення соціальних наслідків, що виникли внаслідок діяльності державних органів, зокрема незапланованих, встановлення причинно-наслідкових зв'язків виникнення незапланованих результатів (недостатність забезпечення ресурсами, хибний вибір правових засобів, неточне визначення строків тощо);
6. Оцінка ефективності діяльності органу державної влади;
7. Вироблення рішень, спрямованих на підвищення ефективності (включаючи застосування стимулюючих, превентивних та репресивних заходів) [185].

Таблиця 1.2

Варіативна класифікація оцінювання ефективності державного управління у соціальній сфері

Класифікаційний критерій	Класифікація оцінювання ефективності державного управління у соціальній сфері
У залежності від часу	<ul style="list-style-type: none"> - Перспективне; - Поточне; - Оперативне.
У залежності від ефекту розподілу у часі результатів	<ul style="list-style-type: none"> - За негайним результатом; - За проміжним результатом; - За результатом, відтермінованим у часі; - З випадкових наслідків.
У залежності від повноти оцінювання	<ul style="list-style-type: none"> - Комплексне; - Вибіркове.
У залежності від рівня та об'єкта регулювання	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінювання на макрорівні (державна політика у соціальній сфері); - Оцінювання на мезорівні (державні соціальні програми); - Оцінювання на мікрорівні (місцеві соціальні програми).
У залежності від суб'єкта оцінювання	<ul style="list-style-type: none"> - Самооцінка; - Експертна оцінка; - Оцінка споживачів державних послуг у соціальній сфері; - Оцінка вищих відповідних державних органів; - Оцінка населенням.

Джерело: складено на основі джерела [185].

Аналіз наявних у науковій літературі різних підходів дозволив систематизувати численні види оцінювання ефективності державного управління та запропонувати варіативну класифікацію оцінювання ефективності державного управління у соціальній сфері за такими класифікаційними критеріями (табл.1.2).

В основу сучасної методики оцінки ефективності державного управління у соціальній сфері має бути покладена ієрархія цілей та завдань соціальної політики держави і розподіл за її рівнями відповідних методів оцінювання та відповідність використовуваних методів оцінювання рівням даної ієрархії.

Наслідки військової агресії з боку Російської Федерації та запровадженого в Україні воєнного стану засвідчили, що не всі з існуючих сьогодні вітчизняних інститутів соціального обслуговування населення повною мірою відповідають інтересам громадян, гарантують такі параметри соціальних послуг, за яких досягнення принципів гідності та соціальної справедливості розглядаються і як пріоритетне завдання державної політики у соціальній сфері, і як соціальний ефект. У зв'язку із тим, що більшість організацій соціального обслуговування перебувають у підпорядкуванні органів державної влади України, вважаємо, що критеріями ефективності діяльності цих органів могли б стати такі положення: вирішення комплексу проблем доступності (зокрема питання платності/безкоштовності отримання соціальних послуг); оновлення застарілої матеріально-технічної бази чинних стаціонарних організацій соціального обслуговування; забезпечення такої якості соціального обслуговування населення, що відповідало б вимогам міжнародних нормативно-правових актів.

Висновки до розділу 1

У контексті дослідження теоретичних засад механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері розглянуто тріаду таких взаємопов'язаних між собою питань як: зміст, принципи формування державної

соціальної політики та методи її реалізації; розвиток моделей державної політики у соціальній сфері; методичні основи оцінки ефективності механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

На основі даного розгляду у межах першого розділу дисертаційного дослідження отримано такі результати.

1. Здійснено аналіз наявних вітчизняних й закордонних концепцій і варіацій поняття «соціальна політика» та історичних поглядів на виникнення і трансформацію даного поняття й на формування відносин між державою та суспільством. За результатами аналізу з'ясовано, що і сьогодні серед фахового середовища немає єдино-категоричного та канонічно-уніфікованого визначення поняття «соціальна політика». Це у більшій мірі пояснюється багатоконпонентністю і поліаспектністю явища соціальної політики та обранням предмету та методів наукового дослідження. Аналіз існуючих концепцій і визначень щодо дефініції «соціальна політика» дозволив констатувати, що соціальна політика є багатограним процесом і структурно складним явищем. У зв'язку з цим, дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат науки «Державне управління», зокрема, запропоновано авторське визначення сутності поняття «соціальна політика», яке ґрунтується на тому, що це система відносин, які виникають між соціальними суб'єктами відносно реалізації основних цілей суспільства, що виражаються через формування та присвоєння соціальних потреб та залежать від етапу і пріоритетів економічного розвитку.

2. Надано роз'яснення змістовно-сутнісних відмінностей між дефініціями «державна соціальна політика» і «політика держави у соціальній сфері». Перше поняття відбиває процеси у соціальній сфері, в яких держава та її органи виступають безпосереднім суб'єктом соціальної політики. Друге поняття є більш широким. Воно також включає діяльність держави щодо створення сприятливих умов для недержавних суб'єктів з метою їх ефективного включення у процес реалізації державної соціальної політики та здійснення ними власних соціальних заходів та проєктів.

3. Визначено, що соціальна політика модифікації 20-х років ХХІ ст. направлена на реалізацію таких основних завдань як: підвищення зайнятості населення; покращення рівня оплати праці працівників в усіх сферах економіки; забезпечення наявності достатньої кількості об'єктів соціальної інфраструктури у державі; забезпечення можливості кожному громадянину реалізовувати свій потенціал для задоволення його потреб та розвитку особистості. Проведений аналіз довів, що у період з 2019 р. до 2022 р. – до повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України і як наслідок запровадження воєнного стану, незважаючи на позитивні тенденції у розвитку економіки України, рівень життя населення підвищується повільно, до того ж посилювалися процеси розшарування українського суспільства. Можна стверджувати, що тогочасна економічна ситуація (до 2022 р.) давала державі необхідні ресурси для підвищення рівня життя населення, підтримки формування середнього класу та зниження рівня бідності. Традиційне використання ресурсів економічної підтримки від країн-партнерів переважно направлене на стабілізацію економіки, без належного урахування соціальної складової та без справедливого регулювання процесів розподілу доходів, які б гарантували всім верствам населення отримання певних доходів від фінансово-економічної підтримки країн Заходу, може призвести до катастрофічного зменшення рівня життя, повної втрати віри населення у можливість змінити своє становище завдяки наполегливій праці, а отже, до небажання сприяти піднесенню військово-економічної могутності держави.

4. З'ясовано, що більшість сучасних держав світу покладає в основу своїх політичних декларацій та безпосередньої практичної діяльності такі дев'ять основних принципів соціальної політики як: 1) принцип соціальної справедливості; 2) принцип гуманізму; 3) принцип довіри; 4) принцип індивідуальної соціальної відповідальності; 5) принцип соціальної солідарності; 6) принцип соціального партнерства; 7) принцип соціальної компенсації; 8) принцип соціальних гарантій; 9) принцип субсидіарності (допомоги). У подальшому процесі організації розвитку суспільства дані основоположні

принципи, об'єктивно, будуть і надалі змінюватися, однак, як можна припустити, їх основа залишиться незмінною. Для сучасної України найбільш пріоритетними повинні бути три такі принципи як: 1) принцип соціальної справедливості (направлений на підтримку стабільного соціально-економічного та духовного розвитку громадян); 2) принцип солідарності (який побудовано на страховому розподілі прибутку); 3) принцип субсидіарності (який побудовано на заявних засадах).

5. Встановлено, що у сучасному світі державна соціальна політика представлена трьома основними моделями, які відрізняються обсягами державних витрат на соціальні потреби, ступенем надання всім громадянам рівня соціального забезпечення та послуг, серед яких: 1) ліберальна соціальна держава; 2) корпоративна соціальна держава; 3) соціал-демократична соціальна держава. Зауважимо, що моделі соціальної держави являють собою ідеальні типи. Соціальна політика у регіонах розвинених країн здійснюється виходячи із пріоритетів наведених моделей. Найбільший практичний інтерес для вітчизняного суспільства представляє досвід країн європейського співтовариства, як у плані збалансованого соціального розвитку, так і механізмів та можливостей, які надаються менш економічно розвиненим країнам та окремим їх регіонам.

6. Констатовано, що визначальну роль у процесі соціального розвитку суспільства відводиться саме державі. Це обумовлено виконанням державою своїх конституційно визначених завдань та функцій, а також її здатністю забезпечувати правове регулювання суспільних процесів. В Україні існує цілісна система органів державної влади та місцевого самоврядування, розроблена база нормативно-правових документів, які регулюють дану сферу.

7. З'ясовано, що економічне зростання не є єдиним головним і одноосібним показником соціально-економічного розвитку країни (при зростанні рівня економіки у низці країн світу зберігається бідність, безробіття і множинність інших соціальних проблем). Окрім того, сам собою факт збільшення доходів населення теж не означає однозначний розвиток

національної економіки та необхідне збільшення можливостей для вирішення соціальних проблем. І зовсім не обов'язково, що за економічним розвитком слідує розвиток соціальний, хоча ці дві категорії сильно взаємопов'язані і взаємообумовлені між собою.

Основні положення і результати досліджень першого розділу дисертації опубліковано у наукових працях [16; 95; 101; 106; 196].

Отримані результати та висновки зроблені на основі першого розділу закладають подальші підвалини наукових студій, що розкриваються у розділі другому.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

2.1. Основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні

В сучасних умовах актуальним постає питання у встановленні ефективних соціальних стандартів та гідного життя населення. Актуалізується питання пошуку ефективних механізмів вирішення соціальних проблем та визначення основних напрямів реалізації державної політики у соціальній сфері.

Окремі статті Конституції України [59] містять положення, які закріплюють цілий комплекс загально визнаних соціальних прав людини та специфічних соціальних гарантій з боку держави, а саме:

- 1) право на соціальний захист (ст. 46);
- 2) право на житло (ст. 47);
- 3) право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст. 48);
- 4) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);
- 5) право дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання (ст. 52);
- 6) право на освіту (ст. 53) [59].

Реалізація державної політики у соціальній сфері залежить від виконання економічної політики. Саме результати соціальної політики впливають на життєвий рівень населення держави. Складовими елементами соціальної політики є забезпечення зростання рівня добробуту населення, соціальний захист, забезпечення рівних прав і можливостей всіх громадян, право на працю

та заробіток, власність, гідне соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я [31, с. 120].

Окрім того, соціальна політика направлена на реалізацію таких завдань як: підвищення якості життя населення; мінімізація кількості громадян, які проживають за межею бідності; зменшення диференціації за доходами серед найбагатших і найбідніших верств населення; ефективне функціонування закладів соціальної сфери тощо. Отже, соціальна політика може бути сучасною та гуманістичною лише тоді, коли вона вміло вбирає у себе інтереси індивідів, класів та соціальних груп, гармонізує їх і тим самим забезпечує стабільність суспільства.

Проголошення Україною обрання курсу соціальної держави було при підписанні Декларації про державний суверенітет. У даному документі зазначено, що Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими [37].

Правовим першоджерелом щодо окреслення сучасних напрямів реалізації державної політики у соціальній сфері вважаються документи, які були розроблені міжнародним співтовариством Організації Об'єднаних Націй. Як наслідок Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу від 11.06.1998 № 615/98 [114]. У даній Стратегії було проголошено адаптацію соціальної політики України у відповідність до європейських стандартів. Така адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів Європейського Союзу і поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення [46].

У цьому напрямі з метою створення конкретних механізмів реалізації соціальної політики було прийнято Указ Президента України «Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки» від 18.10.1997 № 1166/97 [117]. Даним нормативним документом зазначено необхідність переосмислення

основних орієнтирів у формуванні соціальної політики в Україні та її відповідне спрямування на фінансову стабілізацію і економічне зростання.

При цьому було визначено основні стратегічні цілі соціальної політики на регіональному рівні, серед яких [117]:

- «забезпечення виконання прийнятих державних програм;
- здійснення контролю за структурними зрушеннями в економіці регіону, забезпечення його життєдіяльності та підтримки відповідного рівня життя населення;
- створення нормативної бази формування місцевих бюджетів;
- створення у регіонах умов для забезпечення рівних стартових можливостей життєдіяльності з урахуванням мінімальних соціальних гарантій держави та бюджетної забезпеченості одного мешканця;
- проведення постійної соціальної експертизи стану і розвитку регіону, розробка соціальних прогнозів для виваженого їх використання при прийнятті управлінських рішень;
- всебічна підтримка підприємництва, особливо малого бізнесу;
- впорядкування відносин комунальної власності;
- розвиток житлово-комунальної сфери;
- поступове реформування об'єктів соціальної інфраструктури;
- здійснення ефективної адресної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення;
- проведення активної молодіжної політики, підтримка сім'ї, материнства та дитинства» [117].

Указом Президента України «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року» від 24.05.2000 № 717/2000 основними пріоритетами соціальної політики стали: «створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня населення, розвитку трудового потенціалу, народонаселення, формування середнього класу, проведення пенсійної реформи, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічного розвитку освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення» [118].

Нині Державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення визначають близько 30 основних законодавчих актів, серед яких провідне місце належить законам України, указам Президента України та постановам Кабінету Міністрів України.

Послідовне проведення політики, яка базується на наявних ресурсах і можливостях у державі, припускає перехід до перерозподілу соціальних витрат на користь незахищених верств населення при одночасному скороченні соціальних трансфертів забезпеченим родинам. Тільки у цьому випадку активна соціальна політика виступає не обмежуючим чинником, а каталізатором економічного зростання. Однак через недосконалість відповідної нормативно-правової бази дана система практично не працює.

До чинників, які знижують ефективність діючої моделі реформування соціальної сфери, слід віднести також і неповне врахування регіональної специфіки, яка історично визначає переваги населення з питань форм і методів господарської діяльності та зайнятості.

Існує нечіткість принципів розмежування повноважень у соціальній сфері між законодавчою та виконавчою гілками влади на державному, регіональному і місцевому рівнях; між державою, з одного боку, і неурядовими організаціями та приватними особами, з іншого. Це прямий результат недостатньої пропрацьованості законодавчої бази, відсутності спільного підходу.

Окрім того, в умовах інноваційного розвитку стає актуальним система соціального захисту, при якій забезпечується якісний рівень життя кожного громадянина. В Україні, як факт, і сьогодні спостерігається глобальна поляризація суспільства. У соціальному плані воно поділилось практично на дві частини: найбагатші верстви населення, які отримують надприбутки та мають привілеї, і соціально уразливі верстви населення, які потребують відповідної державної допомоги і становлять більшість населення країни [73].

Така соціальна нерівність створює негативний ефект, який спостерігається у динаміці соціально-економічного розвитку національної

економіки. Розглянемо основні показники соціально-економічного розвитку в Україні (табл. 2.1).

Таблиця. 2.1

Основні показники соціально-економічного розвитку національної економіки
(вибірка)

Показник	2012 р.	2014 р.	2016 р.	2018 р.	2020 р.	2021 р.
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	1459,1	1586,9	2385,4	3560,5	3751,4	4132,9
Валовий внутрішній продукт в розрахунку на 1 особу, тис. грн	32002	36904	55899	84190	89117	93087
Обсяг промислової продукції, мрд грн	1367,9	1428,8	2158,0	3045,2	3031,7	3287,3
Обсяг продукції сільського господарства, млрд грн	1435,1	1945,8	2912,2	3942,7	4001,9	4198,8
Капітальні інвестиції, млрд грн	2732,6	2194,2	3592,2	5787,3	6013,5	6475,3
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (юрид. осіб), млрд грн	4090,5	4383,4	5559,8	6670,4	7297,1	8127,9
Індекс споживчих цін на товари і послуги, %	100,6	112,1	113,9	110,9	108,5	111,3
Темп зростання середньомісячної заробітної плати (номінальної), %	114,8	106,0	123,6	124,8	121,4	123,7
Темп зростання середньомісячної заробітної (реальної), %	114,4	93,5	109,0	112,5	110,7	111,9

Джерело: систематизовано автором на основі [39].

Як свідчить макроекономічна ситуація, вітчизняна економіка рухається повільним темпом. За період дослідження обсяг валового внутрішнього продукту мав тенденцію до зростання. Показник валового внутрішнього продукту на душу населення також за період дослідження збільшився на 62,45 тис. грн. або на 195,5 %. Для порівняння за даними Міжнародного валютного фонду, за валовим внутрішнім продуктом на душу населення Україна займає 105 місце.

Повільно рухається і формування інвестиційних ресурсів в Україні, про що свідчить показник обсягу капітальних інвестицій. Так у 2021 році цей показник склав 6475,3 млрд грн, що на 129 % більше ніж у 2012 році. Найбільший обсяг капітальних інвестицій спрямовувався у промисловий сектор економіки.

До позитивних рис соціально-економічно середовища країни, звичайно, слід віднести стійке зростання заробітної плати. Попри досить низьку загальну економічну динаміку, нарощування заробітної плати відбувалось упереджуючими темпами. Так, упродовж чотирьох з половиною років (з кінця 2016 року до середини 2021 року) середня номінальна заробітна плата зросла з 6,5 тис. грн. (\$ 250) у грудні 2016 р. до 10,8 тис. грн. (\$ 407) у червні 2021 року (тобто приблизно на 60 %, у т. ч. у доларовому еквіваленті завдяки стабільності і навіть незначному зміцненню гривні), при помітному відставанні мінімальної.

Тенденції роздрібного товарообігу є чутливою характеристикою купівельної спроможності населення. За період дослідження даний показник також має тенденцію до зростання. У 2021 році цей показник становив 8127,9 млрд грн, що на 94 % більше ніж у 2012 році. Між тим, хоча влада нібито опікується формуванням людського капіталу, однак фінансування соціальних і гуманітарних сфер так і не стало пріоритетним.

Розглянемо основні показники рівня життя населення України (табл. 2.2). Розмір середньої заробітної плати є важливим індикатором рівня життя, оскільки заробітна плата займає вагомую частку в загальних доходах населення. Як свідчать дані таблиці 2.2, за досліджуваний період відбулося зростання номінальної середньомісячної заробітної плати. У 2012 році розмір номінальної заробітної плати склав 3026 грн., а у 2021 році цей показник зріс більше ніж у 3 рази і становив 14580 грн. Зрозуміло, що більш надійним економічним індикатором рівня життя населення є зростання реальної заробітної плати.

Основні показники рівня життя населення України

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Індекс споживчих цін (ІСЦ), %	100,6	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9	107,9	109,1	110,3
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	3026	3265	3480	4195	4648	7105	8865	10497	12340	14580
Мінімальна заробітна плата, грн.	1134	1218	1218	1378	1600	3200	3723	4173	5800	6500
Мінімальна пенсія, грн.	884	949	949	1074	1247	1452	2458	1669	1834	2109
Мінімальний розмір допомоги по безробіттю, грн. - застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу; - особам, виплати яким призначаються без урахування страхового стажу	872 544	882 544	941 544	1064 544	1240 544	1280 544	1440 544	1630 610	1710 690	1850 720
Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (на кінець року), грн: - для працездатних осіб - для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю	222,60 884	255,78 949	263,76 1014	289,38 1074	314,16 1208	357,00 1373	389,13 1497	441,42 1638	493,7 1847	567,3 1983
Прожитковий мінімум (ПМ) в середньому на одну особу в місяць, грн. ПМ для осіб, які втратили працездатність, грн.	1095 884	1176 949	1176 1014	1330 1074	1544 1208	1700 1373	1853 1497	2027 1638	2200 1861	2450 1986

Джерело: систематизовано автором на основі [39].

Ще одним важливим показником рівня життя є співвідношення розмірів мінімальної пенсії та мінімальної заробітної плати. Ці показники є державними

соціальними стандартами, які віддзеркалюють можливості держави щодо забезпечення нормального рівня життя найбільш незахищених верств населення. Оскільки ці стандарти подекуди змінювалися більше, ніж раз на рік, для оцінки співвідношення потрібно оперувати середньозваженими показниками мінімальної заробітної плати та пенсії. У 2012 р. мінімальна пенсія становила 78 % від мінімальної заробітної плати. Ця тенденція спостерігалась включно до 2016 року. У 2017 році цей показник помітно зменшився і становив 45,3 %, у 2018 р. – 66,0 %. 2021 року завдяки суттєвому збільшенню мінімального рівня оплати праці співвідношення становило лише 41 %. Як можна побачити, попри збільшення рівня мінімальної пенсії, співвідношення показників зменшилося за період дослідження. Така ситуація свідчить про погіршення становища осіб пенсійного віку.

Важливими чинниками, які свідчать про рівень матеріального добробуту є розміри та структура доходів та витрат населення. Розглянемо ці показники у табл. 2.3 та 2.4.

Таблиця 2.3

Доходи населення України, млрд. грн.

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Доходи – всього	1457,9	1548,7	1516,8	1772,0	2051,3	2652,1	3219,5	3699,3	3851,4	4105,9
Заробітна плата	609,4	630,7	615,0	709,6	898,3	1209,1	1526,0	1753,3	2109,4	2407,3
Прибуток та змішаний дохід	224,9	243,7	254,3	323,5	378,2	477,8	565,2	678,3	701,5	705,9
Доходи від власності (одержані)	80,8	87,9	85,1	80,0	75,4	78,7	82,6	94,5	101,8	104,3
Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, зокрема:	542,7	586,4	562,3	658,9	699,3	886,5	1045,7	1173,3	1364,2	1427,5
Соціальні допомоги	301,6	323,1	311,4	342,6	337,8	391,8	465,8	559,3	593,5	637,9
Інші поточні трансферти	48,3	58,4	55,1	79,7	91,0	112,3	144,2	162,0	179,2	188,3
Соціальні трансферти в натурі	192,8	204,8	195,9	236,6	270,6	382,3	446,2	452,0	591,5	601,3

Джерело: систематизовано автором на основі [39].

За даними Держстату за 2021 рік номінальні доходи населення склали 4105,9 млрд грн, що на 156 % більше порівняно з 2012 роком. Спостерігається збільшення питомої ваги заробітної плати у структурі доходів населення, яка у 2021 році становила 49,3 % проти 41,7 % у 2012 році.

Частка прибутку та змішаного доходу в структурі доходів населення склала 41,3 % у 2021 році (15,4 % у 2012 році); доходів від власності, одержаних – 3,2 % (5,5 % у 2012 році); соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів – 33,4 % (37,2 % у 2012 році). Наявний дохід у розрахунку на одну особу у 2021 році становив 59 873 грн.

Таблиця. 2.4

Витрати населення України, млрд. грн.

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Витрати та заощадження всього	1457,9	1548,7	1516,8	1772,0	2051,3	2652,1	3248,7	3699,3	3956,9	4105,9
<u>Зокрема (основне)</u>										
Придбання товарів та послуг	1194,8	1304,0	1316,8	1568,2	1840,3	2359,9	2884,9	3406,2	3913,1	4054,7
Доходи від власності (сплачені)	18,6	21,1	23,5	18,6	15,6	21,6	29,9	39,3	43,8	51,2
Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти, зокрема	97,2	107,3	145,7	154,2	182,9	239,9	302,3	370,0	432,9	471,2
- поточні податки на доходи, майно тощо	68,7	72,9	75,4	104,5	146,9	199,9	248,5	295,8	341,7	372,4
- внески на соціальне страхування	16,0	16,3	16,6	16,4	1,9	2,4	2,9	3,8	4,3	5,2
- інші поточні трансферти	12,5	18,1	53,7	33,3	34,0	37,5	50,8	70,4	86,9	93,6
Нагромадження нефінансових активів	-2,9	5,4	2,9	-2,1	-5,5	-32,1	-22,9	-21,1	-17,3	-13,1
Приріст фінансових активів	150,2	110,9	27,9	33,2	18,1	62,7	54,4	-95,0	-47,3	-13,9

Джерело: систематизовано автором на основі [39].

Отже, можна зробити висновок, що у структурі доходів населення України у 2021 році переважала частка заробітної плати – 49,3 % (41,7 % – у 2012 році), яка спрямовувалася в основному на придбання товарів та послуг – 94,7 % усіх витрат населення у 2021 році (81,9 % у 2012 році), решта (десята частина загальної суми витрат) – сплачувалася населенням у вигляді поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. Разом з тим, не менш вагомою складовою доходів населення є соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 33,9 % у 2021 році (37,3 % у 2012 році). Така ситуація свідчить про те, що в середньому третина доходів населення поповнюється за рахунок грошових виплат і допомог від держави. На прибуток та змішаний дохід у 2021 році припадало 20,1 % усіх грошових доходів населення, на доходи від власності (одержані) – лише 3,2 %.

Стосовно структури витрат населення України зазначимо, що одні із найбільших темпів зростання спостерігалися у 2018-2019 рр. Значна частка витрат населення спрямовувалася на придбання товарів та послуг (89-92 %). Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти упродовж досліджуваного періоду збільшилися на 274 млрд грн та становили у структурі витрат від 7 до 11 %. Частка (сплачених) доходів від власності збільшилась більше ніж у 2 рази за період дослідження. Нагромадження нефінансових активів за досліджуваний період в основному мало від'ємне значення. Так, лише у 2015-2016 рр. спостерігався незначний приріст нефінансових активів населення. Частка приросту фінансових активів у структурі витрат населення мала тенденцію до зменшення. На нашу думку, зменшення приросту фінансових активів у структурі витрат населення упродовж 2012-2021 рр. пов'язане з інфляційними процесами в економіці, знеціненням національної валюти та кризою у банківській системі України. Принагідно зазначимо, що найбільшою популярністю у населення користуються послуги комерційних банків і страхових компаній. Інші ж інструменти фінансового ринку є менш популярними, та й населення не

достатньою мірою поінформоване про фінансові можливості щодо їх використання.

Стан здоров'я населення є одним з найважливіших показників рівня соціально-економічного розвитку країни, передумовою для формування демографічного, економічного і трудового потенціалу. У 2021 році в медичних закладах системи Міністерства охорони здоров'я зареєстровано 26289 тис. випадків захворювань з у перше в житті встановленим діагнозом, або 62473 випадків у розрахунку на 100 тис. населення.

Таблиця. 2.5

Захворюваність населення України у період з 1990 р. до 2021 р. (вибірка)

Роки	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.									
	всього	зокрема								
новоутворення		хвороби нервової системи	хвороби системи кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби шкіри та підшкірної клітковини	хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	хвороби сечостатевої системи	уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	
1990	32188	310	2640	1149	17021	1799	1374	1224	41	2866
2000	33471	382	748	2338	14639	1996	1571	1939	62	2339
2005	32912	408	754	2430	13894	1936	1600	2185	53	2264
2012	31162	433	724	2318	13220	1852	1445	2047	54	2140
2013	31024	440	704	2256	13293	1856	1444	2046	55	2085
2014	26881	363	651	1880	11839	1570	1247	1756	48	1698
2015	26789	366	653	1844	11862	1566	1245	1779	48	1697
2016	27361	369	647	1826	12582	1564	1241	1761	47	1705
2017	26614	366	636	1781	12037	1564	1218	1724	47	1697
2018	24855	391	703	2197	14086	1875	1574	1987	56	1986
2019	26267	407	729	2314	14751	1932	1632	2186	59	2257
2020	26803	419	737	2356	14985	1983	1698	2197	61	2367
2021	26289	423	729	2298	14867	1932	1589	2097	59	2295

Джерело: власне опрацювання автора за даними [39].

Зазначимо, що загальна кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань дещо зменшилась за досліджуваний період. Але необхідно врахувати те, що кількість населення зменшилась, а кількість зареєстрованих випадків захворювань залишилась майже незмінною, таким чином, робимо висновок, про погіршення загального стану здоров'я населення України. Хвороби сечостатевої системи та уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення з року в рік набувають поширення, особливо хочемо виділити хвороби системи кровообігу, кількість яких збільшилась удвічі за період дослідження.

Залишається актуальною проблема розповсюдження соціально-небезпечних хвороб, таких як ВІЛ-інфекція та СНІД, туберкульоз та хвороби, що передаються статевим шляхом. Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції в Україні є відчутними. Найбільша кількість випадків ВІЛ-інфекції в Україні у 2021 році, як і у попередні роки, зареєстрована у віковій категорії 25-49 років (69,7 %), тобто ВІЛ-інфекція вражає найбільш працездатне та репродуктивне населення країни і може призвести до посилення та загострення існуючих негативних демографічних і соціально-економічних тенденцій. Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції в Україні залишаються значними. Протягом 2021 року діагноз ВІЛ-інфекції уперше в житті встановлено 19,1 тис. осіб, з них 10,2 тис. хворих зареєстровано з діагнозом СНІД.

На сьогодні питання боротьби з туберкульозом є одним із пріоритетів державної політики у сфері охорони здоров'я. Незважаючи на те, що впродовж останніх років захворюваність на туберкульоз скорочувалась, ситуація в країні залишається складною.

Є актуальною проблема розповсюдження соціально-небезпечних хвороб, таких як ВІЛ-інфекція та СНІД, туберкульоз та хвороби, що передаються статевим шляхом.

На окрему увагу заслуговують наслідки пандемії, спричиненої коронавірусною інфекцією COVID-19, – захворюванням, що було вперше ідентифіковане у грудні 2019 р. Масштаби розповсюдження коноравірусу

призвели до пандемії, яка у свою чергу спричинила кризу у галузі охорони здоров'я, що трапляється раз на сторіччя, а її наслідки будуть відчуватися протягом десятиліть. Світ та Україна вже сьогодні відчутно змінилися: незліченна кількість людей, які переохворіли на тяжку форму COVID-19, стають якщо не особами з інвалідністю, то значно менш здоровими, ніж до хвороби. Сьогодні все більше летальних наслідків фіксується не тільки після важкого перебігу хвороби, а й після захворювання середнього ступеня тяжкості. Одним із відчутних наслідків коронавірусної пандемії є стрімке падіння очікуваної тривалості життя. Експерти переконані, що на країни, в яких відбулося масове поширення вірусу та велика кількість повторних захворювань, із часом чекає постковідна епідемія серцево-судинних, неврологічних та психічних захворювань. А зміна у стані здоров'я людей свідчить про швидке зниження якості життя населення.

Отже, як наслідок поряд із низьким рівнем соціального захисту окремих верств населення, наявністю безробіття та неконтрольованих міграцій серед основних загроз національній соціальній безпеці України названо низький рівень стану здоров'я населення та високий рівень його захворюваності. Складну медико-географічну ситуацію в Україні визначають швидкі темпи поширення хвороб, високий рівень захворюваності населення, суттєві регіональні диспропорції у рівнях захворюваності. Із погіршенням якості навколишнього середовища, соціально-економічних умов життя, рівня медичного обслуговування та фінансування медичних установ регіональна диференціація медико-географічної ситуації посилюється.

Проведений аналіз довів, що незважаючи на позитивні тенденції у розвитку економіки України до 2021 р., рівень життя населення підвищувався і підвищується досить повільно, до того ж як посилювалися, так і посилюються процеси розшарування суспільства. Можна стверджувати, що тогочасна економічна ситуація давала державі необхідні ресурси для підвищення рівня життя населення, підтримки формування середнього класу та зниження бідності, однак повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну

(24.02.2022 р.) знівелювало всі спроби покращення соціально-економічного становища в Україні.

Слід зазначити, що домінуючим напрямом вітчизняної соціальної політики стали «пожежні» заходи компенсаційного характеру відносно окремих верств населення, окремих регіонів і консервація заходів соціального захисту на рівні грошово-компенсаційних механізмів. Цей вибір визначений не лише обмеженістю матеріально-фінансових ресурсів держави, ставкою на використання соціальних резервів, накопичених попередньою системою, але й прорахунками у визначенні стратегії соціального розвитку.

Взагалі виконання усіх соціальних програм потребує відповідного фінансового забезпечення. Значний податковий тягар, який був покладений на вітчизняних підприємців мав би забезпечити реалізацію прийнятних соціальних стандартів з погляду цивілізованого суспільства. Однак цього не відбувається. Кошти, які збираються не дають очікуваного соціального ефекту. Бюджетне фінансування в середньому за останні роки становило фактично 75-80% потреб. Причиною цього є не лише нестача фінансових ресурсів, але і напрями їх витрат.

Проаналізуємо видатки зведеного бюджету України за функціональною класифікацією. У Додатку Б наведені фактичні видатки у період 2012-2021 років відносно річного валового внутрішнього продукту (ВВП).

Відповідно до показників робимо такі висновки: видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, хоча й становили 3,9 % ВВП у 2021 р., порівняно із 3,2-3,4 % ВВП у 2016-2019 рр., все ж таки були меншими, ніж у 2020 р. Тоді вони досягали максимального рівня – 4,2 % ВВП. Видатки на освіту впродовж 2019-2021 рр. знаходилися на сталому рівні – 6 % ВВП, хоча у цій галузі й було зафіксовано помітний приріст абсолютного фінансування. Скорочення відносної величини бюджетних видатків мало місце за такими функціями держави як: соціальний захист і забезпечення (падіння із 8,3 % ВВП у 2020 р. до 7 % у 2021 р.), при скороченні трансфертів Пенсійному фонду із 4,8 % ВВП до 3,9 %; оборона (із 2,9 % ВВП у 2020 р. до 2,4 % у 2021 р.).

При сумарному недофінансуванні видатків на 4,8 % відносно річного плану одним із найбільших обсягів недоотриманого фінансування відзначився духовний і фізичний розвиток – невиконання плану фінансування на 7,5% [11].

Таблиця 2.6

Видатки державного бюджету України (функціональна класифікація) в 2021 р.

(млн. грн.)

Станом на 31.12.2021 р. (за 2021 р.)	Код бюджетної класифікації	Видатки	Відсоткове співвідношення
Усього		1490258,9	100.00%
Загальнодержавні функції	0100	206643,1	13.87%
у т. с. Обслуговування державного боргу	0170	155651,8	10.44%
Оборона	0200	127527,3	8.56%
Громадський порядок, безпека, судова влада	0300	174409,6	11.70%
Економічна діяльність	0400	180989,9	12.14%
Охорона навколишнього середовища	0500	8200,2	0.55%
Житлово-комунальне господарство	0600	164,1	0.01%
Охорона здоров'я	0700	170505,2	11.44%
Духовний та фізичний розвиток	0800	15970,3	1.07%
Освіта	0900	63837,1	4.28%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	1000	339278,9	22.77%
у т. с. Соціальний захист пенсіонерів	1020	201161,8	13.50%
Міжбюджетні трансферти	0180	202733,3	13.60%

Джерело: складено автором на основі [39].

Із зведеного бюджету України на 2021 р. виокремимо дані державного бюджету України на 2021 р., що представлені у таблиці 2.6 та рисунку 2.1.

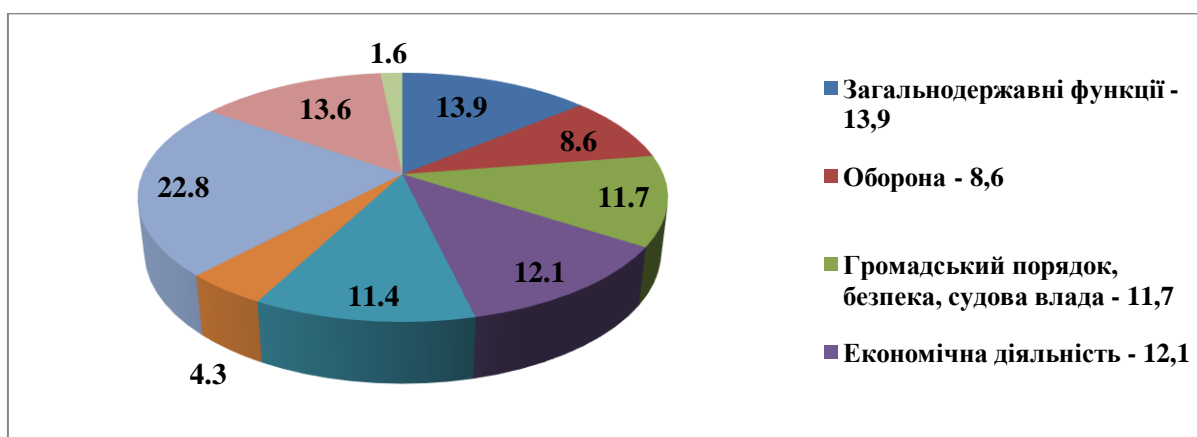

Рис. 2.1 Структура видатків державного бюджету України станом на 31.12.2021 р. за найбільш вагомими показниками (функціональна класифікація)

Джерело: складено автором на основі [39].

На основі аналізу вищенаведених даних доходимо таких висновків:

1. До позитивних аспектів розвитку соціально-економічної сфери України у період 2017-2021 р. варто віднести: припинення практики перманентного збільшення витрат на органи державного управління та правоохоронно-судові органи, що поглинають значні обсяги бюджетних коштів із мінімальною результативністю для розвитку економіки і якості життя громадян; зосередження бюджетних ресурсів на таких важливих для суспільства напрямках як: охорона здоров'я населення; освіта; відбудова дорожньої інфраструктури; посилення спроможності органів місцевого самоврядування, активізація громадян щодо вирішення проблем громади

2. До негативних аспектів бюджетної політики відносимо скорочення реального фінансування оборонних потреб країни;

3. У цілому з метою досягнення підвищення рівня ефективності державних видатків та утримання стійкості державних фінансів України у середньостроковому періоді доречним було б здійснити такі *заходи* як:

- зосередити бюджетні ресурси на напрямках підвищення обороноздатності країни, охорони здоров'я та подолання наслідків коронавірусної пандемії, фінансування освіти, фізичної і соціальної інфраструктури, надання підтримки населенню та бізнесу під час дії правового режиму воєнного стану;

- збільшити обсяг капітальних видатків зведеного бюджету України із нинішнього рівня 4-5 % до приблизно 5-6 % ВВП та забезпечити пріоритетне їх спрямування на посилення обороноздатності держави, підвищення якості транспортної інфраструктури, створення сучасної цифрової інфраструктури, розбудову національної системи охорони здоров'я, модернізацію освіти та ліквідацію наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України.

Держава надає громадянам понад 120 видів соціальних виплат, пільг, допомог, дотацій за рахунок бюджетних коштів, з яких лише біля 70 отримують виплати за соціальною ознакою, та близько 50 – за професійною. Неefективність системи соціальних виплат і пільг пов'язана з категоріальним

принципом надання допомоги. Так, наприклад, відповідно до законодавства України право на комунальні субсидії надається за умов виконання певних вимог, а саме з урахуванням майнового стану здобувача. Як наслідок, бюджетні кошти перерозподіляються не на користь тих, хто їх дійсно потребує. У регіонах були спроби ввести системну перевірку потреби під час призначення допомоги на дитину й навіть виділити із числа родин із доходом нижче прожиткового мінімуму тих, хто найбільше бідує. Але ці зусилля блокуються недосконалістю законодавчої бази.

Говорячи про неефективність системи розподілу соціальних виплат і пільг, не можна не згадати також і дотації на житло та комунальні послуги, які залежать від кількості та якості квадратних метрів житла і нормативів споживання комунальних послуг.

Треба виокремити такі основні *недоліки* у фінансуванні пільг:

- планування бюджетних коштів на фінансування проводиться без урахування регіональних особливостей;
- планування фінансування відбувається центральними органами влади;
- існування великої кількості задекларованих пільг;
- існування певної невідповідності між спеціальним законодавством у сфері соціального захисту та соціального забезпеченням та чинним бюджетним законодавством;
- безпідставність користування пільгами деяких верств населення;
- чинне законодавство встановлює цілу низку пільг, які адекватно не фінансуються, замість системи умовних грошових трансфертів, що успішно використовуються в інших країнах;
- відсутність ефективного моніторингу користування пільгами населенням, які на них претендують, з метою ліквідації неефективних пільг та попередження безпідставного користування такими пільгами, особливо в сучасних умовах.

Виділимо найбільш важливі негативні *процеси* у соціальній сфері, які можуть бути нівельовані внаслідок стійкого соціально-економічного розвитку:

1) катастрофічна невідповідність рівня доходів населення встановленому рівню споживчих цін, падіння оплати праці. Реальна заробітна плата знизилася приблизно у 2 рази, а для більшості людей вона є основним джерелом доходу, становлячи близько $\frac{2}{3}$ усіх грошових надходжень населення. Недостатня для задоволення основних потреб робітника заробітна плата, яка є найнижчою серед європейських країн, а також проблема заборгованості із її виплати в Україні породжують у соціально-економічній сфері такі явища, як поглиблення бідності серед населення, зокрема працюючого, та зниження купівельної спроможності населення;

2) зростання рівня бідності значної частини населення України. Понад чверть всього населення України перебуває за межею бідності. За оцінками експертів, кожному третьому працюючому не вистачає заробітної плати на задоволення необхідних життєвих потреб, а кожен другий працездатний працює на умовах вторинної зайнятості;

3) соціальна поляризація суспільства. Економічна нерівність відображає диференціацію між окремими людьми і певними групами людей (насамперед, за розмірами доходів і за накопиченим багатством) у залежності від роду занять, демографічних, професійних, територіальних чинників тощо. Ця диференціація згодом призводить до формування різних рівнів витрат і споживання. Офіційна статистика відносно майнового розшарування відсутня, хоча експерти свідчать, що різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні складає щонайменше 40 разів. [151, с. 255-261]. Спостерігається постійно зростаючий рівень безробіття, який залишається високим порівняно із іншими європейськими країнами. Так, рівень безробіття в Україні громадян у віці 15-70 років у III кварталі 2021 року становив 10,3 % [39]. У той же час у Чехії цей показник був на рівні 2,6 %, у Німеччині – 3,3 %, Нідерландах – 2,9 %, Польщі – 3,4 %. Значно вищим, ніж в Україні було безробіття в Іспанії – 14,5 % та Греції – 12,9 % [21].

4) погіршення здоров'я людей, як наслідок значний приріст рівня смертності населення. Більшість населення споживає дешеві продукти з низькою біологічною цінністю, але великою енергомісткістю, що і забезпечує енергоцінність раціону. Основним постачальником енергії дорослого і дитячого населення є вуглеводний компонент, частка якого складає від 50 до 80 % в залежності від рівня прибутків населення. При цьому більша частина вуглеводів надходить із хлібобулочними і борошняними виробами, а також з картоплею, 17 % калорійності раціону забезпечується за рахунок цукру;

5) незадовільний стан також і у сфері охорони здоров'я. Вітчизняна система охорони здоров'я суттєво відстає від європейських країн за показниками тривалості життя та смертності. Причиною цього є фундаментальні недоліки, які накопичені у цій системі, брак фінансової підтримки з боку держави; корупційні схеми та обмежена конкуренція, які призводять до затримок державних закупівель ліків; брак кваліфікованих медичних послуг тощо;

6) погіршення соціального захисту особливо вразливих верств населення. Середня пенсія нижче прожиткового мінімуму, а розмір пенсії не пов'язаний із мінімальною заробітною платною. Збільшується кількість платних послуг у сфері спеціальної та вищої освіти;

7) деградація значної частини соціальної інфраструктури. За «межею бідності» перебувають лікарні, навчальні заклади, об'єкти культури тощо.

На нашу думку у даній ситуації, що склалася, повинні бути пріоритетними саме такі *принципи* соціальної політики:

- субсидіарний, який у свою чергу повинен бути заснований на заявних засадах, коли кожний громадянин, оцінюючи свій соціальний стан і формально підтверджуючи його, може розраховувати на одержання від держави певних послуг на пільговій або безкоштовній основі. Тим часом сфера застосування такого порядку повинна бути чітко визначена та обґрунтована;

- безкоштовність і доступність надання соціальних послуг. Без такого чіткого розмежування неможливе проведення ефективних реформ у галузі

освіти, охорони здоров'я. Тут необхідно закріпити на нормативній основі та відкрито роз'яснити населенню, які послуги продовжують залишатися безкоштовними, а які стають платними. Проблема оптимізації неринкових та ринкових механізмів у соціальній сфері постійно натрапляє на систематичну обмеженість ресурсів. При цьому рівень безкоштовності та доступності визначається обраною урядом соціально-економічною моделлю; збільшуючи соціальні видатки бюджету (тобто безкоштовність). Держава змушена збільшувати податки та збори, при цьому зменшуючи доходи і платоспроможний попит населення, скорочуючи соціальні видатки. Вона залишає більше грошей громадянам, для яких доступними стають послуги більшого обсягу і якості;

- солідарний принцип, заснований у першу чергу на страховому розподілі збитку;

- принцип соціальної відповідальності, заснований на добровільному та свідомому виконанню, використанню та дотриманню суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами.

Таким чином, освоєння державою ринкових механізмів у соціальній сфері є об'єктивно необхідним. Світова практика та вітчизняний досвід свідчать, що доцільна не тільки певна державна регламентація цін на соціальні послуги, але також і можливість використання ринкових чинників (наприклад, конкуренції) для стабілізації та зниження цін.

2.2. Аналіз стану сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: іноземний досвід

Для провідних розвинених країн характерною є тенденція посилення соціальної орієнтації економіки, що передбачає врахування та узгодження інтересів всіх соціальних верств населення при реалізації державної політики і

механізмів господарювання на рівні регіонів, місцевих співтовариств, корпоративних об'єднань і підприємств усіх форм власності.

Ця тенденція обумовлена високим рівнем економічного розвитку провідних держав світу, що у свою чергу створює матеріальні можливості для підтримки високих стандартів якості життя населення, забезпечує перехід до інноваційного типу економіки, який заснований на використанні людського потенціалу; забезпечення соціальної стабільності у суспільстві, як чинника залучення зовнішніх інвестицій у національну економіку.

Серед розвинених країн світу прийнято розрізняти три основні типи моделей змішаної економіки – західноєвропейську, американську і японську. Треба відмітити, що поняття «модель» має умовний характер. У межах західноєвропейської моделі фахівці виділяють певні підтипи. Внаслідок швидкого розвитку нових індустріальних країн зроблено спробу сформулювати особливу модель змішаної економіки, яка характерна для країн східно-азіатського регіону. В останні роки ведеться багато дискусій присвячені дослідженням різноманітних моделей економіки.

Діяльність держави у галузі охорони здоров'я, освіти, соціального страхування і соціальної допомоги, житлового господарства та відповідних державних інститутів спрямована на задоволення соціальних потреб населення. Наприкінці минулого століття держави з розвинутою ринковою економікою провели соціальні реформи, метою яких стало:

- організаційне розмежування функцій покупців і виробників соціальних послуг;
- створення умов для конкуренції виробників; покупців.

Також були вжиті заходи із введення елементів ринку в суспільні системи освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги, житлового господарства тощо. Темп зростання державних витрат знизився, але вони як і раніше залишаються значними.

Найважливішою економічною особливістю соціальної сфери розвинених держав є значна кількість у її структурі некомерційних організацій.

З погляду на економічні критерії соціальну сферу можна поділити на три сектори. Перший сектор включає державні, муніципальні організації. Другий сектор представлений комерційними організаціями, їх метою є отримання прибутку за результатами своєї діяльності. До третього сектору відносять приватні некомерційні організації (суспільні, релігійні організації, фонди).

У цілому, перший сектор – державний, другий – приватний комерційний, третій – приватний некомерційний.

У соціальній сфері державний сектор займає провідне положення в охороні здоров'я, освіті, соціальному обслуговуванні тощо.

Третій сектор створюється та діє з метою подолання вад ринку та державної участі у вирішенні соціальних проблем (рис. 2.2).

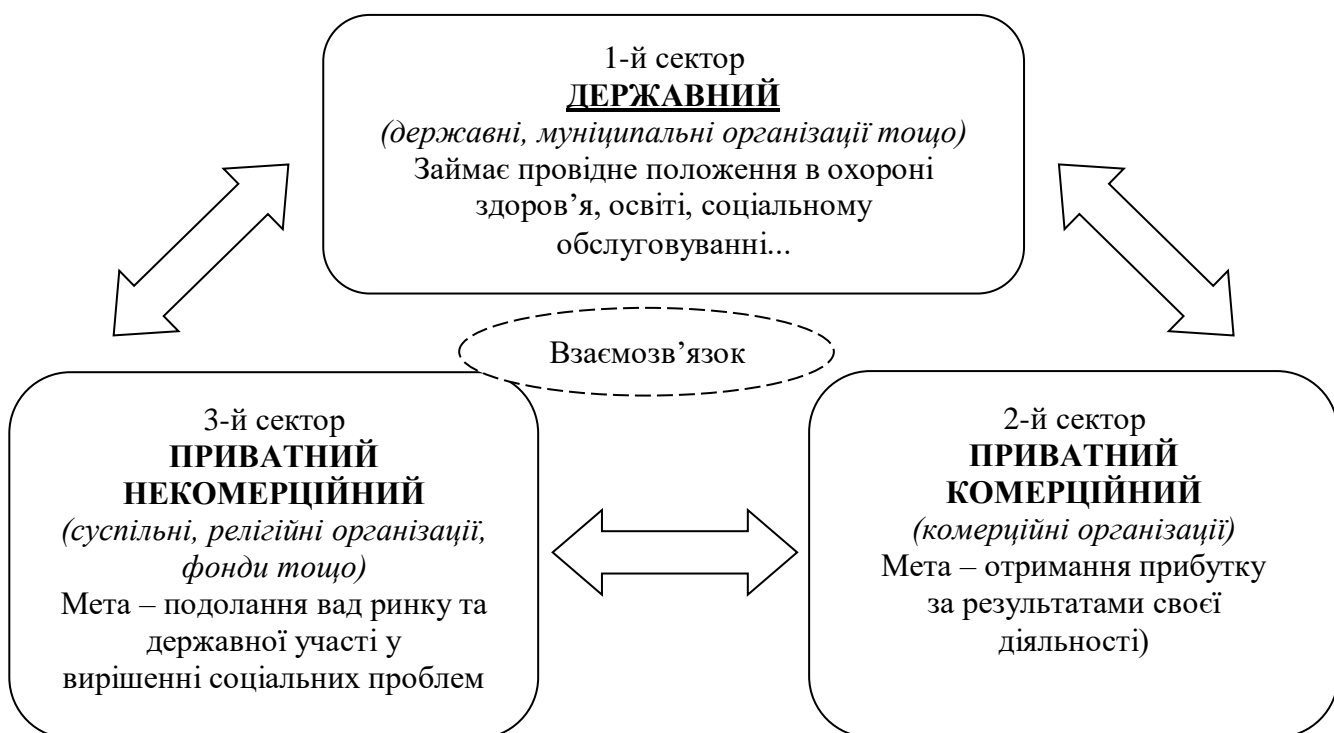

Рис. 2.2 Взаємодія секторів у соціальній сфері

Джерело: складено автором.

У розвинених країнах світу розвинена й система соціального страхування. Розвиток медичного страхування є ринковою відповіддю на існуючу недосконалість ринку медичних послуг. Існує два основні типи

державного фінансування охорони здоров'я: система обов'язкового медичного страхування та система бюджетного фінансування. Джерелом для оплати медичних послуг є індивідуальні доходи населення та кошти роботодавців. Добровільне медичне страхування здійснюють приватні страхові організації, які працюють на комерційній основі. Однак розвиток медичного страхування не здатний усунути такі вади ринку медичних послуг, як обмежений доступ виробників на ринок, їх локальний монополізм, наявність зовнішніх факторів, які не враховуються в ринковому обміні.

У середньому в усьому світі 65 % витрат на освіту здійснюється за рахунок держави. Фінансування державою освітньої діяльності здійснюється у різних формах. Для освітніх організацій здійснюється кошторисне фінансування, блокові субсидії, замовлення. Фінансування учнів відбувається двома способами: 1) пряме – освітні ваучери, гранти, кредити; 2) непряме – податкові пільги, гарантії кредитів. Гранти надаються не тільки державою, але також і благодійними організаціями, приватними компаніями. Якщо в європейських країнах держава надає кредити учням, які досягли віку шістнадцяти років, то у Сполучених штатах Америки держава переважно виконує функцію контролю над наданням кредитів учням приватними організаціями.

Основним способом державного фінансування соціального обслуговування є виділення коштів безпосередньо організаціям, які здійснюють це обслуговування. Бюджетне фінансування муніципальних установ здійснюється за запланованим кошторисом доходів і витрат. Альтернативним способом державного фінансування соціального обслуговування є надання коштів для оплати послуг незабезпеченим верствам населення. Наприклад, поряд із прямим фінансуванням соціального обслуговування застосовуються також непрямі методи надання податкових пільг і податкових кредитів особам, які здійснюють догляд за літніми людьми та особами з особливими потребами.

У низці країн, зокрема, в Австралії, Великобританії, Японії проведена реформа соціального обслуговування. Проведено організаційно-

функціональний поділ покупців і постачальників соціальних послуг. Місцеві органи соціального обслуговування перестали відповідати за роботу муніципальних організацій соціального обслуговування. Вони почали відповідати за визначення потреб населення у конкретних соціальних послугах, а також за закупівлю потрібних послуг у постачальників.

Отже, спираючись на попередній аналіз, можливо, запропонувати зведену систему основних економічних показників, які характеризують ступінь участі держави в економіці розвинених країн (європейську, американську і японську моделі) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Порівняльна характеристика державної участі в економіці розвинених країн у 2021 році (у % до валового внутрішнього продукту/валового національного продукту)

ПОКАЗНИК	Франція	Німеччина	Великобританія	Італія	Сполучені Штати Америки	Японія
Всі державні витрати	55,9	44,6	40,9	48,4	37,8	38,9
Державне споживання	18,2	24,0	18,0	14,0	16,9	10,0
Витрати на оборону	1,85	1,18	1,77	1,34	3,32	0,94
Соціальні витрати	25	22	15	20	15	15
Витрати на охорону здоров'я	11,3	11,2	9,6	8,8	17,1	10,9
Витрати на освіту	5,45	4,91	5,44	4,04	4,96	3,18

Джерело: складено автором на основі [202].

Дані табл. 2.7. свідчать, що існують відмінності у ступені участі держави в економічних системах країн Європи, з одного боку, і Сполучених Штатів Америки і Японії, з іншого. Така ситуація проявляється насамперед у сфері соціальних витрат, а також у масштабах державного споживання. Але можна виявити і спільні риси, які проявляються у показниках участі держави у фінансуванні освіти, витратах на охорону здоров'я. Слід зазначити що різний

ступінь участі держави у господарському житті розглянутих вище країн свідчить про особливості їх історичного розвитку, культурні і політичні традиції. Так, у європейських країнах державна влада завжди відіграє значну роль. У глибинах європейської історії кореняться прагнення до економічної й політичної централізації, труднощів її комбінації з місцевою автономією.

Аналіз світового досвіду соціалізації національних економік свідчить про наявність загальних методологічних підходів розвинених держав до врахування соціальних чинників і впливу на них макроекономічного регулювання у межах прийнятої моделі. До таких основних положень слід віднести такі:

- визнання активної ролі вищих державних структур влади у визначенні перспективних і поточних цілей державної соціальної та економічної політики, які є орієнтирами для виконавчої влади;
- визначення прийняттого компромісного прогнозованого або планованого періоду для конкретних умов між темпами економічного зростання та динамікою соціальних макропоказників;
- використання у системі макроекономічного регулювання спеціальних механізмів, як економічного, так і соціального характеру антициклічного впливу на функціонування соціально-економічної системи;
- комплексний підхід до макрорегулювання соціальної сфери, що враховує не тільки соціально-виробничу складову (зайнятість, безробіття, професійне навчання тощо), але також більш широкий спектр чинників забезпечення здоров'я та розвитку особистості, серед яких якість продуктів харчування, чистота навколишнього середовища, дошкільна і шкільна освіта, боротьба з палінням, алкоголізмом тощо;
- розвиток гнучких механізмів реалізації прийнятих макrorівневих економічних і соціальних показників, що припускають становлення довготермінових відносин співробітництва між владою й бізнесом, соціального партнерства та виробничої демократії на підприємствах усіх форм власності, серед яких індикативне планування, зокрема контрактна система взаємодії уряду та великих корпорацій, масове використання колективних договорів,

систем участі найманих робітників у діяльності рад директорів; угоди між роботодавцями та працюючими працівниками про соціальне партнерство тощо.

У Сполучених Штатах Америки, незважаючи на проведення ліберальної моделі «невтручання» держави у господарське життя, діє схема макроекономічного регулювання. До неї входять важливі соціальні параметри розвитку країни, особливо в умовах економічної кризи. У щорічних доповідях Президента Сполучених Штатів Америки Конгресу на основі ретельного та комплексного аналізу визначаються прогностичні та цільові показники обсягів національного виробництва, ефективності економіки, зайнятості і безробіття, витрати федерального бюджету до валового національного продукту, рівня інфляції тощо. Структура президентського послання закріплена законодавчо, що забезпечує стабільність взаємодії галузей влади у розробці та реалізації макроекономічних рішень.

Вплив Конгресу Сполучених Штатів Америки на прийняття макроекономічних рішень, які враховують комплекс соціальних чинників є значним. Особливо помітне посилення ролі держави виявилася у Сполучених Штатах Америки у сучасних умовах економічної кризи. Так, у главі 58 Великого Зводу законів Сполучених Штатів Америки вказано на необхідність:

- розробки макроекономічних цілей і правил проведення економічної політики господарюючих суб'єктів за участю Президента, Конгресу й ради директорів Федеральної Резервної Системи при максимальному використанні ресурсів приватного сектору національної економіки;
- наявності спеціально розроблених програм із зниження високого рівня безробіття, а також із зменшення структурного безробіття в окремих регіонах і соціально-демографічних групах;
- розробки та реалізації заходів щодо збільшення частки експорту, підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства і промисловості з метою збереження та створення нових робочих місць.

У межах проведення політики пом'якшення негативних наслідків економічної рецесії та зниження темпів виробництва законодавством

Сполучених Штатів Америки передбачені заходи для фінансової підтримки будівельних робіт урядом, реалізації цільових соціальних програм на рівні штатів і муніципалітетів, збільшення розмірів і тривалості страхових виплат по безробіттю, професійному навчанні у приватному та державному секторах. Дана політика включає також реалізацію програм забезпечення молоді робочими місцями, підтримку їх створення у найважливіших галузях, прийняття федеральних програм-закупівель товарів для районів з надлишковою робочою силою тощо.

Законодавством Сполучених Штатів Америки передбачено, що при прийнятті Президентом стратегічно значимих рішень в економіці повинен бути в наявності механізм уведення в дію відповідних заходів на період зростання рівня безробіття. Треба зауважити, що дія цього механізму припиняється тоді, коли усунена загроза зростання рівня безробіття. Це можна простежити за такими показниками, як: індекс розвитку людського потенціалу Організації Об'єднаних Націй; коефіцієнт Джині; частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті; стандарти соціальної захищеності тощо.

Соціальна орієнтація ринкового господарства в європейських країнах проявляється в тому, що відповідні пріоритети і параметри, безпосередньо не пов'язані з економічною динамікою, визначаються законодавчо та фінансуються з бюджетів у першу чергу, а не за «залишковим» принципом. Наприклад, у Німеччині соціальним пріоритетом першого порядку в цей час визнана підтримка родини та стимулювання народжуваності (на одну дитину аж до досягнення 27-літнього віку держава виплачує щомісячну допомогу у розмірі 200 євро). У країні практично вирішена проблема житла й бідності (що дотепер не вдалося досягти у Сполучених Штатах Америки).

При використанні закордонного досвіду для формування механізму соціальної орієнтації вітчизняної економіки необхідно враховувати відмінність європейської та американської моделей економічного регулювання. Так, європейська модель є більш прогресивною за критерієм згладжування майнової нерівності різних соціальних груп. У середньому керівники американської

компанії одержують у 120 раз більше звичайного працівника. У Європі відповідний розрив становив не більш 21-25 раз, а в Японії – ще менше.

Починаючи із середини ХХ століття загальною тенденцією для держав з розвинутою ринковою економікою стала «соціалізація підприємств», що сприяло підвищенню якості життя населення та зростання його добробуту. Відбувається підвищення ролі місцевих органів у вирішенні складних соціальних проблем, тому що підприємства, які перебувають у муніципальних об'єднаннях, включені до програм соціального реформування.

Реалізація прав і обов'язків у практиці господарювання розвинених закордонних держав відбувається як через спосіб демократизації управління в акціонерних компаніях, так і через створення «соціальних» підприємств. Відповідно основною метою діяльності є не отримання прибутку та його максимізація. Крім того, все більшого розповсюдження в Європі набувають «соціально орієнтовані» форми та методи державного впливу на діяльність підприємств різних форм власності, зокрема:

- встановлення прямих та обов'язкових для виконання соціальних показників діяльності для підприємств державного сектору (Німеччина);
- визначення соціальних завдань і параметрів діяльності приватних корпорацій шляхом укладання відповідних контрактів з органами державної влади, зокрема – у межах загальнонаціонального індикативного плану економічного й соціального розвитку (Франція);
- використання у випадку соціальних загроз механізму «золотої акції», надання державних, регіональних і муніципальних замовлень тощо.

У європейських державах принципи та норми участі громадян в управлінні сформовані та відображені в Європейській соціальній хартії. Дана хартія містить перелік основних соціальних прав працюючих на: вільне пересування робочої сили, що забезпечує можливість вибору будь-якого виду занять при будь-якій професії на території Співтовариства; гідну працю, відповідну винагороду за неї; поліпшення умов життя й праці; соціальний захист відповідно до правил, які застосовуються у державах-членах; свободу

асоціацій та колективних переговорів; професійну підготовку та перепідготовку; тендерну рівність; доступ до інформації, консультації та участь у прийнятті рішень на підприємстві; охорону здоров'я та безпека на робочому місці; захист дітей і підлітків; гідні умови життя для похилих людей; інтеграцію людей з інвалідністю у суспільство і трудове життя.

Реалізація концепції соціальної держави припускає визначення цілей єдиної соціальної політики в межах Європейського Союзу. Договір про Європейську економічну спільноту 1957 року визначив загальні принципи соціальної політики Співтовариства, виходячи із двох цілей: поєднати економічну інтеграцію із соціальним розвитком та нейтралізувати її негативні соціальні наслідки.

Розвиток європейських країн, їх внутрішній адміністративний устрій, соціальна політика регіонів, місцевих співтовариств – все це орієнтовано на прийняті та закріплені принципи Європейської соціальної хартії. Згідно із ст. 18 Комісія Європейського Союзу була вповноважена сприяти співробітництву між державами-членами у питаннях зайнятості, трудового законодавства, умов праці, професійної підготовки, соціального забезпечення та прав профспілок. Було введено вільний рух робочої сили усередині Співтовариства, заборону дискримінації за національною ознакою (ст. 48, 51). Договір заснував Європейський соціальний фонд (ЄСФ), який став основним фінансовим інструментом соціальної політики Співтовариства.

Дані заходи стали кроками до будівництва європейського соціального простору та виокремлення соціальної політики у самостійний напрям діяльності Європейського Союзу. Це офіційно відбулося у 1972 р. на Паризькому саміті, де була розроблена перша Програма соціальних дій на 1972-1974 рр. У 80-ті рр. ХХ століття правова база соціальної політики Європейського Союзу була розширена завдяки прийняттю двох важливих документів: Єдиного європейського акту у 1986 р. і Хартії основних соціальних прав працюючих Співтовариства у 1989 р. Якщо перший документ запровадив новий підхід до гармонізації національного законодавств та приведення його у

відповідність із правом Європейського Союзу, відповідно другий документ, не маючи юридичної сили, визначив головні цілі соціальної політики Євросоюзу. Єдиний європейський акт визначив завдання формування єдиного соціального простору та вніс доповнення у Договір про Європейську економічну спільноту. Крім того, він закріпив положення про відповідальність держав-членів за вирішення соціальних проблем (ст. 138). Це було важливо в контексті будівництва єдиного внутрішнього ринку.

З метою реалізації соціальної політики в Європейському Союзі існує механізм, який розроблявся поступово. За цей час у структурі інститутів Євросоюзу відбувалися різні зміни, але найбільш помітними виявилися трансформації структур, пов'язаних із соціальним виміром і якістю життя.

Соціальна політика Європейського Союзу реалізується за допомогою розгалуженої системи інститутів. Причому кожний із них діє у межах повноважень, якими наділений відповідно до укладених основних договорів (Римські договори, Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький зі спеціальними інституціональними доповненнями) [111]. Найважливішими структурами Європейського Союзу, які мають повноваження у соціальній сфері, є Європейська рада, Європарламент, Комісія Євросоюзу, Суд Європейських співтовариств, економічний і соціальний комітети. Європейський парламент, який займається реалізацією соціальної політики, має у своєму розпорядженні 18 комісій, зокрема і комісію із вирішення соціальних питань, а також координує діяльність у соціальній сфері інших комісій, які пов'язані у своїй роботі із проблемами зайнятості. Суд Європейських співтовариств відстежує правильність змісту та тлумачення юридичних актів і використання документів із соціальної політики всіма державами-членами. За своїми повноваженнями і правами Європейський Суд є вищим ніж будь-який міжнародний суд (наприклад, Європейського Суду із прав людини та Міжнародного суду в Гаазі). Діяльність Європейського Суду у правовій площині є важливим елементом механізму реалізації європейської соціальної політики.

Економічний і соціальний комітет було створено за рішенням Договору про Європейську Економічну Спільноту. При формуванні Економічного та соціального комітету враховано необхідність адекватного представництва різних груп економічної та соціальної діяльності. У відповідності із ст. 258 члени Економічного та соціального комітету призначаються Радою одноголосно, строком на п'ять років. Їх кількість не має перевищувати 350 осіб, які діють в інтересах Співтовариства. Вони є повністю незалежними при виконанні своїх обов'язків [136].

Для вирішення конкретних завдань у соціальній сфері, які пов'язані із змінами, що відбуваються у суспільстві і реалізацію соціальної політики, Європейський Союз користується структурними фондами та ініціативними програмами. Структурні фонди створювалися у межах Співтовариства у різні періоди та перед кожним з них ставилися конкретні завдання із поліпшення якості життя в країнах Євросоюзу. Загальною надзадачею було завдання, яке зафіксоване у Маастрихтському договорі (1992 р.), – сприяти гармонійному розвитку Союзу, тісно погоджуючи економічні й соціальні орієнтири розвитку. Маючи на меті реалізувати дане завдання, Співтовариство створило низку фондів, наприклад, таких як: 1) Європейський соціальний фонд; 2) Європейський фонд регіонального розвитку; 3) Фонд орієнтації і гарантій сільського господарства, метою якого є фінансування модернізації сільськогосподарських структур і розвиток сільських регіонів [42].

Створені структурні фонди видозмінювалися за час розвитку та поглиблення інтеграційних процесів, пов'язаних із розширенням Європейського Союзу. Вступ до Євросоюзу нових членів, рівень економічного і соціального розвитку яких помітно нижче від середніх показників Співтовариства, викликав необхідність приділяти особливу увагу регіонам, які відстають у розвитку. Найважливішу частину реформ становлять проблеми упорядкування фінансової звітності і збільшення обсягів фінансування фондів.

Серед структурних фондів у сфері соціальної політики важливе значення відіграє Європейський соціальний фонд, який було засновано у 1961 р.

Первісною метою фонду було сприяння працевлаштування безробітних та збільшення їх географічної і професійної мобільності у Співтоваристві. В останні роки помітною є переорієнтація Європейського соціального фонду на виконання загальноєвропейських цілей та пріоритетну підтримку соціальних програм. Наприклад, створення мережі національних ринків праці для боротьби з безробіттям, сприяння соціальної реадaptaції та забезпечення рівності можливостей на території Європейського Союзу для всіх його громадян, сприяння інноваціям, підприємництву та створенню нових робочих місць. У складі Комітету знаходяться представники держав-членів та профспілкових організацій підприємців та працюючих. Діяльність фондів багато у чому сприяє регіональному розвитку європейських держав, зміцненню соціально-економічного та фінансового розвитку місцевих співтовариств [177].

Ініціативні соціальні програми Співтовариства розробляються у партнерстві із державами-членами. У цей час налічується 13 ініціативних програм Європейського Союзу. Вони передбачають діяльність за конкретними напрямками, які профінансовано на суму більше ніж 10 млрд. євро.

Не всі ініціативні програми Співтовариства можна віднести до соціальних, але кожна стосується певних соціальних аспектів. Найбільш тісно пов'язані із соціальною політикою Євросоюзу програми «Зайнятість» (Employment) і «Адапт» (Adapt). Всі частини найбільшої ініціативної програми Європейського Союзу – «Зайнятість» (Employment) націлені насамперед, на поліпшення ситуації, пов'язаної із зайнятістю, удосконаленням систем професійної перепідготовки та впровадженням новаторських методів у цих сферах.

Метою ініціативної програми Співтовариства «Адапт» (Adapt) є сприяння адаптації працюючих до кризових явищ в економіці, допомога підприємствам у збереженні конкурентоспроможності у нових умовах, організація сучасної професійної підготовки та перепідготовки кадрів.

Ініціативні програми Європейського Союзу постійно корегуються та укрупнюються. Наприклад, до програми Adapt було включено додаткові

підпрограми: SME (націлена на розвиток малого й середнього бізнесу); Strade (зміцнення технічної бази малих і середніх підприємств); Telematic (забезпечення послугами зв'язку та телекомунікацій підприємств). Реалізація даних підпрограм є адресною соціальною допомогою для відстаючих регіонів європейських країн.

До сфери деяких програм Євросоюзу включені і треті країни. Так, можливості програми міжрегіонального співробітництва Interreg-2 використовують Польща, Чехія, Марокко, Болгарія, Швейцарія, країни Балтії. На ініціативні програми виділяється 9 % бюджету Європейського Союзу і додатково 1 % – на спеціальні «інноваційні заходи», які носять характер експериментальних соціальних проєктів.

Соціальна спрямованість характерна для спеціальних програм Євросоюзу – «Phare» і «Tacis». «Phare» є програмою технічної допомоги для країн Центральної та Східної Європи і країн Балтії. «Tacis» аналогічна програма для країн Співдружності Незалежних Держав і Монголії.

Найбільшою із європейських програм є програма «Леонардо да Вінчі». Її головною метою було удосконалення програм підготовки кадрів у Європі. У межах даної програми реалізуються пілотні проєкти транснаціонального рівня, які пов'язані із створенням програм переміщення та обміну молоддю через системи професійного навчання. Особливу увагу приділено впровадженню інновацій у системи професійної підготовки кадрів Європейського Союзу.

Програма «Леонардо да Вінчі» у перспективі націлена на розширення міжнародного співробітництва, формування та зміцнення міжнародного ринку праці, що відповідає потребам розвитку інноваційних, передових технологій. Саме тому з моменту створення вона була відкрита для країн Центральної, Південної й Східної Європи, а також Мальти й Кіпру. Болонську ж декларацію 1999 р., що припускає створення загальноєвропейського освітнього простору, підписала також і Україна.

Інша програма – «Сократ» – займається контролем за якістю освіти у Співтоваристві, координує діяльність держав-членів у цій галузі, а також

охоплює сферу культурних обмінів. У межах даної програми Європейський Союз реалізує співробітництво із третіми країнами та міжнародними організаціями (Рада Європи і ЮНЕСКО) у галузі освіти й науки.

Дії Співтовариства у галузі освіти закріплені в офіційних документах. Так, наприклад, була прийнята Директива про взаємне визнання дипломів на території Європейського Союзу. Широкого розповсюдження набуло використання європейських інформаційних мереж і систем обміну інформацією. Для вирішення проблем, пов'язаних із безробіттям та регулюванням потоків робочої сили (у контексті реалізації принципу вільного пересування) ще у 1994 р. була створена Європейська служба зайнятості (EURES). Тим самим у масштабах Європейського Союзу був оформлений ефективний механізм обміну інформацією про попит і пропозицію на ринку праці, про якість життя громадян Євросоюзу. За допомогою EURES проводиться систематизація даних про пропоновані й заповнювані вакансії, здійснюється розвиток транснаціонального співробітництва між національними системами зайнятості. EURES діє як агентство із зайнятості на європейському рівні, займається збором і наданням інформації, консультаціями осіб, які є безробітними. Одночасно вона має базу даних, яка пов'язана із зайнятістю в Європі та організує співробітництво державних служб зайнятості всіх регіонів Європейського економічного простору. Така система дозволяє використовувати потенціал європейського ринку праці та отримувати якісну інформацію про вакантні місця і можливості найму на міжнародному рівні. Як результат – спрощується процес транснаціонального найму та ліквідовуються існуючі на ринку праці структурні бар'єри.

За Амстердамським договором, який укладено у 1997 р., кожна держава-член Європейського Союзу зберегла за собою право здійснювати власну політику зайнятості. Поряд із цим, Євросоюзу вдалося добитися прийняття загальної стратегії зайнятості на Люксембурзькому саміті, який відбувся у 1998 р.

На території Європейського Союзу встановлені єдині технічні норми й правила дії систем соціального забезпечення працюючих і членів їх родин, які переїжджають у інші держави, внаслідок зміни роботи. Це відноситься до допомог, пов'язаних із тимчасовою непрацездатністю, інвалідністю, вагітності тощо.

У Євросоюзі створена транснаціональна система, яка призначена для зв'язку між органами соціального забезпечення всіх держав-членів (TESS). При міграції громадян до бази даних вноситься інформація, яка відображає їх статус та соціальні пільги в обох країнах. Завданням TESS є групування соціальних даних на загальноєвропейському рівні, з метою забезпечення працюючого в Європейському Союзі інформацією щодо його місця в системі соціального захисту, прав і належних йому пільг. До кінця трудової діяльності право кожного громадянина на пенсійне забезпечення буде реалізовано з урахуванням всіх видів діяльності у всіх країнах, де він працював. Реалізація проекту TESS – це великий внесок у справу координації соціальної політики держав Євросоюзу.

Взаємозв'язок різних інструментів соціальної політики Європейського Союзу та організація співробітництва за вертикаллю на всіх рівнях дозволяють говорити про створення нової моделі єдиного механізму у сфері реалізації соціальної політики, що становить значний інтерес для України.

Поряд із тим, варто також відмітити й таке. Соціальна політика Європейського Союзу пройшла у своєму розвитку кілька етапів. У міру розширення сфери її дій виникала об'єктивна потреба вдосконалення механізму функціонування соціальної політики, розширення компетенції наднаціональних органів та створення нових структур, здатних конструктивно відповісти на виклики часу. Незважаючи на те, що до кінця 1990-х років соціальна політика Євросоюзу загалом сформувалася, проте при її здійсненні у майбутньому Європейському Союзі доведеться зіштовхнутися із низкою проблем, серед яких можна виділити дві головні: перша стосується розширення компетенції органів Євросоюзу у соціальній сфері та збільшення кількості соціальних інститутів комунітарного рівня, друга – реалізації принципів конвергенції

(економічного й соціального вирівнювання країн-членів Європейського Союзу) та гармонізації (зближення національних систем соціального захисту) [125].

Як факт, сьогодні країни-члени Європейського Союзу відрізняються рівнем свого соціально-економічного розвитку. Враховуючи значні відмінності у рівні соціального розвитку країн-членів Євросоюзу, багато дослідників вбачають вихід із даної ситуації у використанні різних інтеграційних моделей. Так, наприклад, С. Биховський найбільш конструктивно вважає модель під назвою «Європа трьох швидкостей», яка передбачає різнорівневу участь країн-членів в інтеграційних процесах. Дослідник стверджує, що поширивши її і на країни Центрально-Східної Європи, можна буде уникнути сильних соціальних потрясінь у межах Європейського Союзу. Є. Шмід висуває свою модель соціального розвитку Європи. Усі країни-члени він пропонує розділити на чотири групи залежно від рівня соціального розвитку та розмірів соціальних витрат. До першої групи він відносить Португалію та Грецію, як найменш розвинені у даному плані держави. Другу групу утворюють Іспанія та Ірландія, які також перебувають нижче відповідного середнього рівня. До особливої групи має входити Італія, яка стоїть осторонь від соціальної політики Євросоюзу, і до четвертої групи увійдуть всі інші держави. Для того, щоб у розвитку європейської соціальної політики спостерігався прогрес, потрібно виробити не одну спільну стратегію, а кілька, а саме чотири. Ця модель, як показує практика, поки що не реалізовується. Країни-члени Європейського Союзу йдуть традиційним шляхом, намагаючись виробити спільну стратегію соціального розвитку. Хоча завершальна стадія формування єдиного економічного простору та відповідної системи господарського регулювання стимулює тенденцію до зближення соціальних умов, однак, на думку німецького дослідника Х. Ламперта, цього недостатньо для створення спільної соціальної політики. Найважливішою умовою цього процесу є політична воля та прагнення з боку найбільш зацікавлених у даному питанні країн-членів, насамперед Німеччини та Франції [125].

Одним із ключових механізмів соціальної політики будь-якої держави є *механізми розподілу доходів та власності*. Від того, як у державі вирішується проблема приватної власності та регулювання доходів, залежить політична стабільність та соціальна злагода.

На різних етапах розвитку держави проблема приватної власності вирішується не однозначно. Ретроспективний аналіз показує, що у системі соціальної диференціації багатства діють стійкі закономірності. Так, виявляється існування граничних величин її концентрації, відповідних різним фазам розвитку. Фаза економічного підйому збігається з посиленням нерівності та соціальної диференціації, а період економічного спаду, навпаки, – з їх зниженням. Зменшення ступеня нерівності, як правило, характерне і для періодів соціально-політичних катаклізмів (криз, військових конфліктів, збройної агресії тощо). Така тенденція, на наш погляд, пов'язана з особливостями взаємодії державної політики в економічній сфері та державної політики у соціальній сфері. Економіка для соціальної сфери – це своєрідне живильне середовище. У цьому сенсі державна політика у соціальній сфері не може бути абсолютно незалежною від державної політики в економічній сфері, оскільки вона завжди спирається на наявний ресурсний потенціал економіки. Будь-який вплив економіки на соціальну сферу супроводжується певними змінами у соціальній структурі. Так, у періоди економічного зростання посилення концентрації стає можливим завдяки тому, що більшість населення щонайменше не втрачає, навіть швидше набуває з точки зору добробуту. У цій фазі падіння рівня життя менш ймовірне за економічними (зниження стимулів) та соціальними (неминучим зростанням конфліктності), так само як і політичними причинами (зсув у бік лівого політичного спектру). З іншого боку, фази спадів та криз стимулюють значне зростання загальних та локальних соціальних напруг. У цих умовах відбувається зниження частки багатства, що у розпорядженні вищих соціальних груп [78].

У державній політиці у соціальній сфері існує певна кореляція між моделями диференціації доходів та власності. Тут визначальне місце займають

механізми розподілу доходів, оскільки вони динамічніші, а тому можуть більш ефективно і відносно безболісно коригуватися з боку владних структур. Моделі ж розподілу власності, зазвичай, більш статичні, тісно пов'язані з тривалою динамікою моделей диференціації доходів, і тому практично має місце істотне відставання у формуванні адекватної моделі власності. Довготривалість та певна статичність відносин власності часто не дозволяє розглядати їх як прямий механізм державної політики у соціальній сфері. Однак, незважаючи на таку особливість, у державній політиці у соціальній сфері країн Заходу згодом почали враховуватися й проблеми розподілу та зростання довгострокових активів.

Якщо слідувати канонам класичної соціальної теорії, то ступінь концентрації власності пов'язана з первісною відмінністю у поточному матеріальному потенціалі. І це означає, що диференціація доходів із часом трансформується на диференціацію власності вищого порядку. Це та ситуація, коли рівень доходів змінює характер активності у цій сфері. Пріоритети населення у структурі доходів – це один із значних показників рівня стабільності соціально-політичної системи. Наприклад, якщо економічна система відносно стабільна, то для населення стають кращими довгострокові вкладення, підвищується привабливість цінних паперів та довгострокових банківських вкладів у національній та зарубіжній валютах. У період кризи системи (будь-якого виду: економічного, політичного) переваги змінюються. Населення намагається «позбутися» готівки та банківських вкладів, спрямовуючи вільні кошти на купівлю нерухомості, золота та предметів розкоші [78].

Механізми соціальної держави слідують системним закономірностям, одна з яких пов'язана з тим, що елементи системи мають певний динамізм, мінливість, а сама структура відносно стійка і консервативна. Наприклад, В. Люблінський звертає увагу на те, що у країнах Заходу процеси розподілу доходів і власності дуже динамічні, але у структурному плані ситуація змінюється досить повільно, і часом на ті чи інші більш-менш помітні, видимі

зміни йдуть десятиліття. Загальна спрямованість розвитку багато у чому визначається науково-технічною революцією, яка формує потужні імпульси, що ведуть до зрушень у базових механізмах. Таким чином, механізми соціальної держави, як показують факти, ефективні щодо зниження поточної, але менш дієві щодо довготривалої (структурної) нерівності; тому будь-яка, навіть найефективніша державна політика у соціальній сфері має свої фізичні межі та обмеження [193].

Найбільш поширеною теорією, яка пояснює формування протестного потенціалу, є теорія відносної *депривації*. Представники цієї теорії виходять із того, що у основі формування протестного потенціалу лежить депривація, тобто суб'єктивне почуття невдоволення по відношенню до свого справжнього. При цьому велику роль відіграє те, що депривація виникає у певному соціальному середовищі: оцінюючи своє становище та формуючи свої запити, індивід порівнює себе з оточуючими. Якщо рівень споживання в оточуючих невисокий, це сприятиме приглушенню депривації. Якщо рівень споживання в оточуючих суттєво відрізняється, це сприяє формуванню почуття несправедливості та є однією з передумов депривації. Моделі розподілу доходів та власності у межах державної політики у соціальній сфері нерідко бувають дуже болючими для окремих соціальних груп, які реагують на соціальну несправедливість у контексті механізму відносної депривації. Щоб уникнути цього, необхідно, щоб ступінь задоволеності соціальних груп щодо економічних та політичних аспектів свого становища був високий [200].

На нашу думку, вагому допомогі у цьому процесі може надати грамотна інформаційна політика. Створення позитивних образів реальності через систему засобів масової інформації часто призводить до позитивного результату у процесі соціального реформування, навіть якщо ця реальність містить деякі елементи вигадки. Це зовсім не означає, що ми повинні заплющувати очі на наявні у нашому суспільстві гострі соціальні проблеми (бідність, соціальне розшарування, депопуляція та ін.), але, ми вважаємо, що з практичної точки зору було б краще розповідати про досягнення інститутів

влади у цих сферах, а стратегічні пріоритети держави у соціальній сфері подавати у позитивному соціальному плані, наприклад, говорити не про боротьбу з бідністю, оскільки це негативний у своїй основі образ, а про зростання доходів, соціальних виплат різним верствам населення. Загалом потрібно знаходити будь-який реальний позитив, досягнутий у процесі соціального реформування. Разом із тим ми усвідомлюємо, що послідовне впровадження позитивних образів у суспільну свідомість більше застосовується в умовах авторитарної системи, коли можливий повний владний контроль за інформаційною сферою, але чому б у наших сучасних умовах, не запровадити рекомендацію щодо не використання таких негативних образів, як «боротьба з бідністю, корупцією» та ін. Ми переконані, що для успіху багатьох реформ у соціальній, так само як і в інших сферах, важливі не лише обсяги коштів, що виділяються на ці реформи, податкові та інші перерозподільні механізми, а й зміна свідомості самих реформаторів і громадян, зокрема шляхом забезпечення позитивної інформаційної підтримки соціальним реформам і змінам. Для цього важливо постійно та доступно пояснювати громадянам цілі та завдання кожної реформи та супроводжувати таку політику позитивними образами. Результатом такої інформаційної політики буде створення ситуації соціального оптимізму – важливої основи процесу реформування та соціальної мобілізації [78]. У зв'язку з цим рекомендуємо Міністерству соціальної політики України розробити та запровадити Методичні рекомендації щодо позитивного висвітлення діяльності суб'єктів державної політики у соціальній сфері (актуальність і перспективність, новизна та прогресивність, відповідність віковим особливостям конкретних видів аудиторії, результативність і дієвість, практичне застосування) та підписати меморандум з Міністерством культури та інформаційної політики про позитивне висвітлення досягнень у соціальній сфері.

Отже, окрім усього вищенаведеного, вважаємо за доцільне вкотре наголосити на тому, що у сучасному світі державна соціальна політика представлена трьома основними моделями. По-перше, це ліберальна держава,

яка обмежує надання допомоги і послуг як права та має тенденцію до надання благ на селективній основі. По-друге, це корпоративна держава, яка забезпечує обов'язковий набір допомог і послуг, можливість надання яких визначає рівень життя та статусна належність. Це призводить до незначного ефекту перерозподілу. По-третє, – соціал-демократична соціальна держава, для якої є характерним загальне соціальне забезпечення та надання соціальних послуг, у результаті чого досягається високий рівень соціального перерозподілу.

Вищезазначені моделі соціальної держави являють собою ідеальні типи. У реальності у кожній конкретній державі присутні елементи ліберальної, корпоративної та соціал-демократичної (солідарної) моделі. Соціальна політика у регіонах розвинених країн здійснюється виходячи із пріоритетів наведених моделей. На основі здійсненого аналізу стану сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері доходимо висновку, що для сучасної України найбільшу зацікавленість становить досвід країн Європейського Союзу, адже вдало реалізуючи відповідні механізми дані країни є найбільш соціально розвинутими у світі.

2.3. Інституційне забезпечення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері

Реалізовувати державну політику у соціальній сфері покликана ціла низка тематичних *соціальних інститутів*. Сьогодні існує велика кількість варіацій щодо визначення соціального інституту. Соціальний інститут – форма організації (держава, право, політичні партії, збройні сили, церква, школа, родина, мораль) та засіб здійснення спільної діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин. За допомогою соціальних норм, правил, принципів і санкцій, що регулюють різні сфери суспільної діяльності, соціальний інститут виконує організаційні, регулятивні, управлінські та виховні функції у суспільстві. Інституціоналізація суспільних відносин передбачає створення умов для їх трансформації та відтворення. У

цьому процесі домінуючу роль відіграє інститут власності, що приводить до консервації норм і цінностей, за допомогою яких регулюються матеріальні відносини. Формування нових суспільних відносин передбачає руйнування старих соціальних інститутів і установ, які є основними носіями попередніх суспільних відносин. У суспільстві існує цілий комплекс соціальних інститутів, взаємодія яких забезпечує управління, організацію й регулювання суспільних відносин. Соціальні інститути у демократичних суспільствах діють на засадах сталої системи суспільних цінностей, що часто закріплюється в конституціях. В останніх визначаються повноваження основних інститутів політичної системи суспільства, установ соціального контролю й управління. Діяльність держави як інституту політичної влади законодавчо спрямовується на вирішення політичних, соціально-економічних і гуманітарних питань розвитку й удосконалення суспільного життя [48].

На увагу заслуговує таке алегоричне твердження: соціальні інститути аналогічні силовим лініям магнітного поля, вони «незримо» структурують соціальний простір. За допомогою інститутів здійснюється взаємодія між суб'єктами («частинами» суспільства). Вони впливають на їхню поведінку і корелюють її [14].

За Д. Нортом, інститути є цілісною конструкцією, що включає формальні (конституції, загальне право, інструкції) і неформальні (угоди, норми і кодекси поведінки) обмеження на людські дії, так само як і примуси до їх виконання [192].

З одного боку, інститути створюються людьми, які самі творять свою історію, тобто інститути є артефактами, результатами людської поведінки. З іншого боку, інститути є обмеженнями, які накладаються на взаємодії («силові лінії»). Вони виражають собою стихійно знайдені у результаті дій агентів ефективні соціальні практики, закріплені і легітимізовані [14].

Існує загальне розуміння інститутів, характерне для більшості дослідників. Інститути – це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми, що повторюються.

Безперечно, державна політика у соціальній сфері безпосередньо враховує соціальну активність великої кількості громадських інститутів, перебуваючи з ними у різних відносинах взаємозумовленості. Кінцевий результат державної політики у соціальній сфері досягається завдяки діяльності не тільки держави та її інститутів, а й інших суб'єктів, які здійснюють власну соціальну політику, що тією чи іншою мірою збігається з державною у межах існуючого законодавства [186].

Не викликає сумніву, що визначальну роль у процесі соціального розвитку суспільства відводиться саме державі, що обумовлено виконанням нею своїх конституційно визначених завдань та функцій, а також її здатністю забезпечувати правове регулювання суспільних процесів. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність формування належного інституційного механізму, який включає різні за природою елементи, що забезпечують ефективну діяльність державно-управлінської системи.

Реалізація державної політики у соціальній сфері має підвищувати та покращувати рівень соціального добробуту громадян. Дана політика причетна до всіх основних сфер суспільного життя, а не тільки соціальної сфери. Суспільні відносини прямо чи опосередковано впливають на становище і можливості розвитку різних соціальних спільнот, тому на стадії формування державної політики у соціальній сфері необхідно враховувати:

- пріоритетне значення проблем соціальної захищеності населення в умовах ринку;
- істотне підвищення ролі порівняно з радянським періодом особистого трудового вкладу у задоволенні матеріальних, побутових та соціально-культурних потреб населення;
- формування все більшого попиту на соціальне партнерство у масштабі всієї країни; зростання значення координації дій державного центру, регіонів і місцевого самоврядування, спрямованих на соціальний розвиток [12, с. 106-110].

Інституційне забезпечення є важливим аспектом реалізації державної політики у соціальній сфері, оскільки з одного боку воно пов'язано із формуванням стратегії соціального розвитку держави відповідно до її потреб, а з іншого – з реалізацією цих інтересів. До основних складових соціальної інституції відносять: соціальні інститути, державні установи та організації, громадські організації, політичні партії, об'єднання громадян та інші суб'єкти державної політики у соціальній сфері.

Соціальні інститути утворюються на основі соціальних зв'язків, взаємодії та відносин конкретних осіб, соціальних груп або спільнот. До складу і соціальних інститутів, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики входять: інститут розподілу та перерозподілу суспільного продукту, інститут зайнятості та охорони праці, інститут соціальної сфери суспільства; інститут демографії; інститут соціального захисту населення; інститут соціології та інститут гармонізації соціально-економічних інтересів [72].

Україна – це парламентсько-президентська держава, тому важливу роль у формуванні та реалізації соціальної політики в Україні надається голові держави – *Президенту України*. Саме Президент України забезпечує реалізацію соціальних прав людини та вживає відповідні заходи щодо усунення загроз стабільності у соціальній сфері суспільства.

Основним документом у нашій країні, згідно з яким реалізуються права людини є Конституція України. Відповідно, враховуючи свій правовий статус голова держави має забезпечувати реалізацію основних прав і свобод людини, а саме право на: працю та належні безпечні і здорові умови праці і відповідну нагороду за неї (ст. 43, 45); безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) [59].

Згідно із Конституцією України Президент України має право:

- «призначати за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України;

- створювати у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;
- підписувати закони, прийняті Верховною Радою України;
- використовувати право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України» [59].

Відповідно до власних повноважень Президентами України за часи незалежності було підписано низку нормативно-правових документів, що відносяться до питань формування та реалізації соціальної політики, які наведено у Додатку В. Треба зауважити, що зазначені у цих документах заходи, направлені на вирішення поточних проблем, підтримку соціально-незахищених верств населення, а не на вирішення стратегічних завдань. Для вирішення цієї проблеми було б ефективним, на нашу думку, запровадження функціонування консультативно-дорадчого органу при Офісі Президента України, основним завданням якого стало б визначення саме стратегічних пріоритетів щодо формування та реалізації соціальної політики. У контексті того, що інститути громадянського суспільства останнім часом все активніше виступають повноправними учасниками процесів формування та реалізації державної політики у соціальній сфері, – запропонований до створення орган має бути саме консультативно-дорадчого характеру. А створення даного органу на рівні Президента України обґрунтовується феноменальністю явища «соціальна сфера», яка пронизує абсолютно всі без виключення інші сфери життєдіяльності людини та країни, а отже має координуватися на найвищому державному рівні.

Також одним із неформальних інструментів впливу на формування та реалізацію державної політики у соціальній сфері є публічні звернення голови держави до громадян. Послання слугують інструментом легітимізації інституту глави держави – президентства, створення умов для демократичного консенсусу й атмосфери суспільної довіри [72]. Такі послання можуть мати

вплив на формування громадської думки, зокрема і на реалізацію державної політики у соціальній сфері у країні.

Наступним і також ключовим елементом у механізмі державного впливу на формування та реалізацію державної політики у соціальній сфері є *Верховна Рада України*. Пріоритетною функцією Верховної Ради України є законодавча. Згідно із Конституцією України Верховна Рада України наділена «правом приймати закони, постанови та інші акти. Відповідно Верховна Рада України будучи законотворчим органом створює правову базу ефективного впровадження державної політики у соціальній сфері» [59]. Завданням Верховної Ради України є забезпечення інтересів українського народу через дотримання вимог Конституції та Законів України, актів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, а також, – парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод громадянина, зокрема і соціальних.

Як відзначалося вище виключно законами України, серед інших питань, повинні врегульовуватись питання щодо прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод; основних обов'язків громадян (п. 1 ст. 92 Конституції України [59]). Прикладом такого закону може слугувати Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1994 року [122]. Потрібно відмітити, що будь-який закон прийнятий Верховною Радою України, сприяє захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина шляхом зменшення кількості прогалин законодавства у діяльності певного органу держави, особи, групи осіб та інших можливих суб'єктів правовідносин. У даному випадку більш чіткіше діє схема, відносно якої органу державної влади дозволено те, що прямо визначено у законі, а особі – все те, що не заборонено законом. Виконанню цього сприяють також постанови Верховної Ради України. На особливу увагу заслуговує Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року «Про засади державної політики України в галузі прав людини» [113]. Даний нормативний документ закріпив принципи і напрями державної політики в галузі прав людини. Він виступає своєрідним фундаментом, на якому базується діяльність системи державних органів у сфері

гарантування прав людини. Також одним із напрямів законодавчої діяльності Верховної Ради України є внесення змін до Конституції України у межах і порядку, закріпленими розділом XIII Основного Закону. Вихідним положенням при цьому є те, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (ст. 157) [59].

У питаннях регулювання державної політики у соціальній сфері провідну роль відіграють відповідні комітети, які формуються у Верховній Раді України з певних питань, а саме: комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування; комітет з питань молоді та спорту; комітет з питань соціальної політики та захисту ветеранів; комітет з питань освіти, науки та інновацій; комітет з питань людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин; комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки; комітет з питань бюджету; комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. Основні функції, які покладено на дані комітети наведено у Додатку Д.

Одними з органів держави, які покликані здійснювати реалізацію прав людини в Україні, є органи виконавчої влади. Центральне місце у системі виконавчих органів, які здійснюють реалізацію соціальної політики є *Кабінет Міністрів України*. На Кабінет Міністрів України покладено обов'язок вживати заходи щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина (ст. 116). Як вищий колегіальний орган, він покликаний забезпечувати захист прав людини як безпосередньо, так і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовувати і контролювати їх в цьому напрямі.

Зокрема на Кабінет Міністрів України покладено такі обов'язки згідно із Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України»:

- «вжиття заходів щодо гарантування конституційних прав і свобод та неможливість їх скасування чи обмеження; гарантування судового захисту прав та свобод людини і громадянина;

- забезпечення проведення політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури;
- розробка і виконання загальнодержавних програм соціального розвитку, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;
- спрямування та координація роботи Міністерства соціальної політики як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення, з питань сім'ї та дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну, та інших міністерств, які вживають відповідні заходи у галузі державної політики у соціальній сфері;
- через віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України спрямовує і координує роботу Державної служби України з питань праці, Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції України, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування» [115]. Для виконання зазначених вище завдань Кабінет Міністрів України приймає відповідні Постанови та розпорядження, які спрямовані на реалізацію заходів у соціальній сфері та у сфері соціального захисту населення. Ці нормативні акти мають директивний характер, тому є обов'язковими до виконання.

Також одним із основних елементів у механізми реалізації соціальної політики в Україні є *Міністерство соціальної політики*. Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми, відновлення прав

осіб, депортованих за національною ознакою, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, соціального захисту ветеранів війни та осіб, у сфері здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб, у сфері здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та з питань захисту прав дітей [116].

Згідно із Положенням про Міністерство соціальної політики України затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423 [116] основними завданнями Міністерства соціальної політики є:

- «забезпечення формування та реалізації державної політики щодо забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення;

- забезпечення формування та реалізації державної політики: у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання насильству в сім'ї, протидії торгівлі людьми, а також відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги, соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати;

- забезпечення формування та реалізації державної політики: щодо пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

- забезпечення формування та реалізації державної політики щодо здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб; щодо соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби;

- розробка проєктів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;

- здійснення державного нагляду у сферах загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у частині забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду соціального страхування, погодження структури органів зазначеного Фонду, граничної чисельності працівників, схеми їх посадових окладів, видатків на адміністративно-господарські витрати зазначеного Фонду;

- проведення координаційно-аналітичної роботи з подолання бідності, підготовка пропозиції щодо вдосконалення методики проведення оцінки бідності та проведення моніторингу показників бідності;

- участь у проведенні аналізу проєктів державних цільових програм з метою визначення соціальних наслідків виконання програм, зокрема щодо їх впливу на соціальний захист населення та використання трудових ресурсів, розгляд і погодження проєктів концепцій та програм;

- участь у проведенні щорічного аналізу стану виконання державних цільових програм у частині використання трудових ресурсів, підготовка пропозиції щодо їх подальшого виконання або припинення виконання, участь у підготовці узагальненого висновку про результати виконання державних

цільових програм у частині проведення оцінки соціальних наслідків їх виконання;

- розробка та внесення в установленому порядку пропозицій стосовно удосконалення державної політики щодо демографічного розвитку, зокрема підвищення рівня народжуваності та розвитку сім'ї; поліпшення здоров'я населення, подолання негативних наслідків старіння населення, регулювання міграційних потоків;

- організація та проведення роботи із соціальної підтримки та надання соціальних послуг молодим сім'ям, сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, багатодітним сім'ям, сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- здійснення управління у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми;

- забезпечення функціонування єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту та соціального обслуговування населення, а також на її базі єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та управління коштами соціальної сфери і пенсійного забезпечення з використанням електронної соціальної картки, ведення Централізованого банку даних з проблем інвалідності та банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів» [116].

До системи центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики України, який реалізує соціальну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб та які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, належить *Пенсійний фонд України*.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є [119]:

- «реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;
- внесення пропозицій Міністрові соціальної політики щодо забезпечення формування державної соціальної політики;
- забезпечення і в повному обсязі фінансування пенсій та виплат пенсій, щомісячного довічного утримання суддям у відставці, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Фонду та інших джерел, визначених законодавством, здійснення з цією метою перерозподілу коштів між районами (містами);
- здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інших платежів, достовірністю поданих відомостей про осіб, які підлягають загальнообов'язковому соціальному страхуванню, умови їх праці та інших відомостей, передбачених законодавством для визначення права на пенсійні виплати» [119].

Незважаючи на запровадження єдиного соціального внеску, крім Пенсійного фонду, в Україні до 01.01.2023 продовжували функціонувати ще фонди соціального страхування України [72]. Процедура припинення Фонду соціального страхування України розпочата на виконання прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" в редакції Закону України від 1 січня 2023 року №1105-XIV та постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 року №1442. Закон та постанова передбачають припинення діяльності Фонду соціального страхування України як окремого державного органу і перенесення його функцій і повноважень на Міністерство соціальної політики України. Це включає управління соціальним страхуванням, збір та розподіл страхових внесків, виплату соціальних виплат та пенсій, контроль за додержанням

страхового законодавства та інші функції, пов'язані з соціальним страхуванням. Ця зміна спрямована на оптимізацію та покращення системи управління соціальним страхуванням.

На початку 2015 року був прийнятий комплекс змін до законодавства, мета якого є передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Комплекс заходів із реформи децентралізації стартував у 2014-му році, невдовзі після Євромайдану, та отримав назву «Національний проєкт «Децентралізація». Відповідно кожний регіон України сьогодні має право і можливість розробляти власну стратегію та тактику щодо впровадження соціальних реформ, враховуючи інтереси та проблеми свого регіону. Саме тому вирішення органами місцевого самоврядування значного обсягу соціальних проблем власне і є реалізацією соціальних зобов'язань держави. Тому концепція централізованого управління як механізму, інструменту здійснення соціальної політики має виходити з потреб розглядати регіон не лише як об'єкт, а і як активний суб'єкт соціальної політики з високим рівнем саморегулювання місцевого соціального, економічного потенціалу [134, с. 75].

У даному контексті завданнями, які покладено на органи місцевого самоврядування є:

- розробка та реалізація програм соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці: територіальні програми зайнятості населення; програми соціальної підтримки населення; програми розвитку мережі закладів оздоровлення та відпочинку дітей; програми попередження насильства в сім'ї; програми забезпечення гендерної рівності; програми протидії торгівлі людьми;

- реалізація державних програм соціального захисту населення: державна допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, людям з інвалідністю, особам, які доглядають за психічно хворими, постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи; програма житлових субсидій; надання

пільг та компенсацій; забезпечення людей з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації;

- організація надання соціальних та реабілітаційних послуг для осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- організація оздоровлення та відпочинку дітей;
- забезпечення санаторно-курортним лікуванням осіб пільгових категорій;
- забезпечення технічними засобами реабілітації осіб з інвалідністю;
- ведення інформаційних систем та реєстрів (Інформаційно-аналітична система соціального захисту населення – ІАССЗН, Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги – ЄДАРП, Централізований банк даних з проблем інвалідності – ЦБІ) тощо.

Згідно із Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні до повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня належить забезпечення надання соціальної допомоги через територіальні центри. Тобто на регіональному рівні:

- реалізується державна політика;
- формуються пріоритети та програми соціального розвитку регіону;
- здійснюється методологічне забезпечення діяльності структурних підрозділів виконкомів районних рад з питань соціального захисту населення, проведення навчання фахівців районного рівня;
- здійснюється моніторинг дотримання законодавства.

На районному рівні:

- реалізується державна політика;
- формуються пріоритети та програми соціального розвитку району;
- здійснюються повноваження щодо захисту прав дітей та усиновлення;
- здійснюється методологічне забезпечення розвитку надання послуг в територіальних громадах;

- здійснюється моніторинг надання послуг в територіальних громадах тощо.

Тобто є свої конкретні переваги від децентралізації системи надання послуг, серед яких можна виокремити такі:

- запровадження превентивного механізму раннього виявлення вразливості та попередження складних життєвих обставин людини;
- деінститулізація системи соціальних послуг;
- удосконалення адміністрування та управління соціальних послуг;
- запровадження державних стандартів соціальних послуг;
- створення системи моніторингу та оцінки якості соціальних послуг;
- диверсифікація надавачів соціальних послуг (соціальне замовлення);
- перехід на фінансування соціальної послуги, а не закладу тощо.

На підтвердження того з 1 січня 2020 року вступив у дію Закон України «Про соціальні послуги» [120]. Даним нормативним документом затверджено основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, які: «спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків» [120]. Відповідно до даного Закону, соціальні послуги – це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України. Базові соціальні послуги – це соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг відповідно до цього Закону забезпечується Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад і визнаних Кабінетом

Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом [120] Прийняття даного закону призвало запровадити нову модель України, як соціальної держави та запровадити управління системою соціальних послуг в умовах децентралізації. Тобто мало забезпечити оптимізацію видатків та єдиних підходів в організації системи.

Але як факт прийняття даного Закону та початок його застосування на практиці викликало багато запитань. У Законі запропоновано класифікувати соціальні послуги за такими критеріями-ознаками [120]:

- за спрямуванням (1) соціальна профілактика; 2) соціальна підтримка; 3) соціальне обслуговування);

- за типами (1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги; 2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги; 3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг; 4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги);

- за місцем надання (1) за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома); 2) у приміщенні надавача соціальних послуг: стаціонарно, напівстаціонарно; 3) за місцем перебування отримувача соціальних послуг поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг, зокрема на вулиці);

- за строком надання (1) екстрено (кризово); 2) постійно; 3) тимчасово; 4) одноразово) [120].

Але досі ще не затверджено Класифікатор соціальних послуг, вістуні технічні можливості ведення реєстру отримувачів та надавачів соціальних послуг, відсутня методологія розрахунку вар торсі різних соціальних послуг.

Окрім цього, виникають питання щодо визначення категорій тих осіб, які мають право на безкоштовне отримання соціальних послуг. Не зрозуміло, хто буде контролювати оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах та чи правильно його будуть проводити надавачі соціальних послуг недержавного

сектору чи фізичні особи-підприємці. Слід визначити перелік безоплатних послуг, гарантованих державою, для категорій осіб, які мають право на їх отримання. Закон також не передбачає повноважень органів місцевого самоврядування щодо оперативного контролю якості надання соціальних послуг. Водночас відповідальність за надання соціальних послуг лежить одразу на представниках трьох інстанцій: 1) органах місцевої влади (районних державних адміністраціях); 2) органах місцевого самоврядування; 3) надавачах соціальних послуг.

Окремим проблемним питанням постає фінансування та надання цих послуг. У зв'язку із адміністративно-територіальною оптимізацією здійснюється зменшення територіальних центрів соціального обслуговування, відповідно громадяни залишаються без надання соціальних послуг. А це, у свою чергу, є порушенням конституційних прав громадян на догляд. Або трапляються випадки коли об'єднані територіальні громади відмовляються фінансувати сфери соціальної інфраструктури. Це актуалізує питання щодо реальності заявленого у новому законодавстві переліку безоплатних послуг, гарантованих державою для категорій осіб, які мають право на їх отримання, та «базового кошика послуг», який повинен бути у кожній місцевій територіальній громаді [128, с. 235-238].

Проблематичним видається також і те, що розвиток ринку соціальних послуг має політико-правовий характер, і мав би виглядати як перехід від адміністративної до публічної моделі соціального обслуговування. Проте такий перехід не підкріплено належним нормативно-правовим регулюванням. Соціальні послуги мають усі ознаки публічних послуг, але критерієм їх виділення в окрему категорію є не коло суб'єктів, що їх надають, а сфера, в якій вони реалізуються (соціальний захист). Згідно із новим законодавством, соціальні послуги можуть надаватися як органами державної влади, органами місцевого самоврядування, так і недержавними організаціями. Але якщо в основі соціальної послуги лежать конституційні права громадян, реалізація яких повинна забезпечуватися державою, то ця послуга має надаватися

державними структурами, відтак держава в цьому випадку не вправі самоусунутися, хоча це не забороняє надання цієї послуги й недержавними, комерційними органами [127]. Варіантів співпраці між місцевою владою й недержавними організаціями щодо надання соціальних послуг населенню і раніше було чимало, однак нормативна база такої співпраці залишається не достатньо розробленою. Вона частково підмінена підзаконними актами [159], які здебільшого носять рекомендаційний характер і не обов'язкові до виконання територіальними громадами.

Отже, незважаючи на наявність в Україні цілісної системи органів державної влади та місцевого самоврядування, розробленої бази нормативно-правових документів, які регулюють дану сферу, сформована та реалізована в Україні соціальна політика ще далека від ідеалу.

Сьогодні переосмислюється роль ключових агентів державної політики у соціальній сфері, зокрема зростає інтерес до діяльності інститутів самоорганізації громадян. Інститути самоорганізації громадян виступають у ролі суб'єктів державної політики у соціальній сфері, партнерів держави у формуванні та здійсненні даної політики.

Дослідники зазначають, що процес трансформації державної політики у соціальній сфері йде у напрямі залучення додаткових суб'єктів, зокрема інститутів самоорганізації громадян. На думку А. Демидова відбувається модифікація раціональної моделі управління; змінюється склад суб'єктів, що беруть участь у процесі формування та реалізації державної політики у соціальній сфері; процес прийняття рішення виходить за межі формальних державних структур; держава втрачає статус єдиного агента управління, «допустивши» інших суб'єктів як до процесу формування політики, так і до її реалізації [195].

А. Сухарев підсумовуючи відомі підходи, розглядає систему моделей взаємодії та співробітництва інститутів влади та громадських некомерційних організацій:

- німецька «корпоративна» модель, законодавчо визначає створення єдиного органу (спілки) незалежних асоціацій у сфері соціального забезпечення, з яким держава має проводити консультації з усіх питань прийняття законів соціального напрямку. Більше того, на практиці дана система працює таким чином, що мережеві структури громадських некомерційних організацій вже на стадії обговорення соціальних програм визначають свою компетенцію та нішу щодо їх реалізації;

- американська модель «груп інтересів», чи, іншими словами, вільної конкуренції інтересів. Формально у Сполучених Штатах Америки немає прямих каналів введення мережі громадських некомерційних організацій у процес вироблення політичних рішень у сфері їх функціональної ніші. Третій сектор діє на полі «політичних субсистем», побічно впливаючи на ту чи іншу законодавчу ініціативу через Конгрес, Адміністрацію, різні міністерства та відомства, а також впливові державні організації та експертні центри, зокрема методами неформального лобізму або формування громадської думки;

- модель партнерства Великобританії являє собою щось середнє між американським та німецьким варіантом. У Міністерстві внутрішньої політики було створено своєрідний наглядовий орган (відділ громадських некомерційних організацій), який ретельно перевіряє фінансові запити до держави від структур третього сектора на реалізацію конкретних проєктів, корегує призначення запропонованих цільових завдань зі стратегією уряду у сфері соціальної політики. При досягненні консенсусу за проєктом відділ міністерства надає відповідну організаційну допомогу громадським некомерційним організаціям через підпорядковані йому Національну раду добровольчих організацій Великобританії та її філії на місцях [66].

Розглянувши систему моделей взаємодії та співробітництва інститутів влади та громадських некомерційних організацій доходимо висновку, що процес трансформації державної політики у соціальній сфері йде у напрямі залучення нових суб'єктів, зокрема громадських некомерційних організацій. Все очевидніше проявляється багатосуб'єктність державної політики у

соціальної сфері, множитья кількість суб'єктів, що беруть участь у її формуванні та реалізації, змінюється розуміння ролі та значущості громадських некомерційних організацій: від позиції «громадські некомерційні організації як елемент громадянського суспільства» до позиції «громадські некомерційні організації як повноцінний суб'єкт державної політики у соціальній сфері» [195].

Сучасна Україна знаходиться у ситуації загострення воєнної, епідеміологічної, фінансової, економічної, соціальної кризи, що неминуче підтверджує необхідність проведення продуманої державної політики у соціальній сфері та забезпечення ефективного соціального захисту. У зв'язку із цим, питання про вибір оптимального співвідношення суб'єктів у системі соціального забезпечення не тільки не втрачає своєї гостроти, а й підтверджує свою актуальність. Отже, змалюємо новітні *тенденції* у державній політиці у соціальній сфері:

- забезпечення економічної безпеки постраждалих від збройної агресії Російської Федерації проти України, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку;
- надання справедливих життєвих шансів молоді;
- державна політика у соціальній сфері має бути прогресивною, що передбачає інвестування у дошкільну освіту дітей, в освіту загалом, необхідні пріоритети сімейної політики;
- освіта має стати органічним та центральним компонентом соціальної держави;
- необхідна підтримка індивідуальних перспектив та досягнень, сприяння ефективної рівності можливостей та шансів, справедливій соціальній мобільності;
- прогресивним є інвестування у людський капітал та підготовку кваліфікованих кадрів [169].

У сучасних умовах необхідно дійти до визначення ефективного та справедливого балансу між державною та суспільною участю у врегулюванні

забезпечення соціальних потреб, інституційному закріпленню «прав і повноважень» суб'єктів державної політики у соціальній сфері.

По завершенню доцільно вважаємо зазначити такі головні пріоритетні цілі суб'єктів державної політики у соціальній сфері для покращення якості життя населення:

- формування у населення навичок емоційної стійкості та здорового способу життя;
- зростання ступеня загальної культури та освіченості населення;
- зниження рівня адміністративних бар'єрів для підприємців та фахівців інноваційної спрямованості [186].

З метою покращення соціально-економічного стану регіонів слід підвищувати інвестиційну активність. Для залучення інвестицій потрібне створення в країні та її регіонах сприятливого інвестиційного клімату. Зусилля держави, яка має відіграти першорядну роль у цьому процесі, полягають у здійсненні цілої низки стимулюючих заходів економічного, політичного та соціального характеру. В останні роки одним із завдань соціально-економічного розвитку є підвищення ролі регіонів. Від того, наскільки ефективно функціонують органи влади на місцях, значною мірою залежить соціальний стан населення, рівень довіри до держави та її інститутів.

Висновки до розділу 2

У межах аналізу стану і тенденцій розвитку механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері було розглянуто три взаємозв'язані між собою питання: основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні; аналіз стану сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: іноземний досвід; інституційне забезпечення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері.

На основі цього у межах другого розділу дисертаційного дослідження отримано такі результати.

1. У структурі доходів населення України упродовж 2012-2021 рр. переважала частка заробітної плати, а зменшення приросту фінансових активів у структурі витрат населення було пов'язане з інфляційними процесами в економіці, знеціненням національної валюти та кризою у банківській системі України.

2. З метою покращення соціально-економічного стану регіонів України по завершенню воєнних дій та у межах відновлення країни українській стороні слід підвищувати інвестиційну активність. Для залучення вітчизняних та закордонних інвестицій потрібне створення в країні та її регіонах сприятливого інвестиційного клімату. Зусилля держави, яка має відіграти першорядну роль у цьому процесі, полягають у здійсненні цілої низки стимулюючих заходів економічного, політичного та соціального характеру. В останні роки, у межах реформи децентралізації, одним із головних завдань соціально-економічного розвитку є підвищення ролі регіонів та територіальних громад. Від того, наскільки ефективно функціонують органи влади на місцях, значною мірою залежить соціальний стан населення, рівень довіри до держави та її інститутів.

3. Вбачається об'єктивно необхідним змістовне освоєння державою ринкових механізмів у соціальній сфері. Світова практика та вітчизняний досвід свідчать, що доцільна не тільки певна державна регламентація цін на соціальні послуги, але також і можливість використання ринкових чинників (наприклад, конкуренції) для стабілізації та зниження даних цін.

4. Здійснений аналіз іноземного досвіду функціонування сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері дозволив дійти висновку, що абсолютно всі закордонні механізми державного регулювання соціальної сфери спрямовані на поліпшення якості життя та розвитку державної політики у соціальній сфері у країні. Для досягнення нового рівня свого розвитку Україні необхідно враховувати позитивний досвід розвинутих країн у будівництві правової, демократичної та соціальної держави, особливо у формуванні державної політики у таких галузях соціальної сфери як: освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога населенню.

Взаємозв'язок різних інструментів соціальної політики Європейського Союзу та організація співробітництва за вертикаллю на всіх рівнях дозволяють говорити про створення нової моделі єдиного механізму у сфері реалізації соціальної політики, що становить значний інтерес для України.

5. Поряд із порівняно низьким рівнем соціального захисту окремих верств населення які опинилися у нинішніх складних життєвих обставинах, поширенням безробіття та важкоконтрольованих міграційних процесів серед основних загроз національній соціальній безпеці України визначено: 1) погіршення загального стану здоров'я населення (зокрема і психологічного), високий рівень його захворюваності; 2) потенційно-можливе зубожіння населення; 3) поширення злочинності та погіршення криміногенної ситуації тощо.

6. У сучасних умовах необхідно дійти до визначення ефективного та справедливого балансу між державною та суспільною участю у врегулюванні забезпечення соціальних потреб, інституційному закріпленню «прав і повноважень» суб'єктів державної політики у соціальній сфері.

Для покращення якості життя населення одними із головних пріоритетних цілей суб'єктів державної політики у соціальній сфері вбачаються такі: 1) поліпшення умов життя громадян та їх матеріального становища; 2) забезпечення добробуту та соціальної справедливості; 3) пом'якшення соціальної напруженості; 4) забезпечення житлом; 5) гарантування зайнятості та зміцнення трудової мотивації; 6) зниження смертності населення, особливо дитячої та громадян працездатного віку; 7) нормалізація і поліпшення демографічної ситуації; 8) формування у населення навичок емоційної та психологічної стійкості.

7. Новітніми тенденціями у державній політиці у соціальній сфері визначено такі положення: 1) забезпечення соціально-економічної безпеки постраждалих від збройної агресії Російської Федерації проти України, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку; 2) у зв'язку із тривалим періодом дистанційного навчання (2020-2022 рр.) спричиненим коронавірусом

COVID-19 та повномасштабним російським вторгненням освіта як галузь соціальної сфери має стати органічним та центральним компонентом соціальної держави; 3) прогресивним є орієнтація державної політики у соціальній сфері на інститут сім'ї та інвестування у людський капітал.

Основні положення і результати досліджень другого розділу дисертації опубліковано у наукових працях [97; 100; 105; 198].

Отримані результати та висновки зроблені на основі другого розділу закладають подальші підвалини наукових досліджень, що розкриваються у розділі третьому.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

3.1. Стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері та принципи їх формування у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України

Як зазначалося раніше, *державна політика у соціальній сфері* – це система заходів, націлених на здійснення соціальних програм, підтримку доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, підтримку галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам. Розрізняють: державну політику у соціальній сфері у галузі освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціально-трудових відносин; а також культурну, житлову, сімейну, пенсійну, жіночу, молодіжну тощо соціальну політику. За своїм внутрішнім змістом державна політика у соціальній сфері – це політика у сфері соціального розвитку та соціального забезпечення. Вона може розглядатися як система заходів, що проводяться зазвичай державою, спрямованих на покращення якості та рівня життя певних соціальних груп, включаючи сферу вивчення історичних, економічних, політичних, соціоправових та соціологічних аспектів, а також експертизу причинно-наслідкових зв'язків у галузі соціальних питань. Традиційними галузями державної політики у соціальній сфері вважаються такі: освіта, охорона здоров'я, житло та соціальне страхування (включаючи пенсійне забезпечення та індивідуальні соціальні послуги) [2]. Отже, у даному контексті під державною політикою у соціальній сфері ми розумітимемо діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнес-структур, спрямовану на підвищення рівня суспільного добробуту та всебічного розвитку особистості на основі ефективного та справедливого використання результатів економічного розвитку.

«Згладжувати» негативні чинники, забезпечувати «нормальний» розвиток для більшості громадян і покликана державна політика у соціальній сфері. Однак у тридцятирічний період незалежності України недефективна державна політика у соціальній сфері фактично не проводилася. Роль держави у цій сфері обмежувалася переважно декларативними, здебільшого повноцінно фінансово не забезпеченими зобов'язаннями. Для вирішення даного питання необхідно звернути детальну увагу на *соціальні пріоритети*, тобто соціальні завдання, які визнаються суспільством на даному етапі його розвитку найбільш нагальними та терміновими, що вимагають першочергового рішення.

Багато у чому відставання соціальної сфери пов'язане саме з відсутністю чітко визначених пріоритетів її розвитку, що базуються на закономірностях розвитку соціальних відносин, недосконалістю методів отримання якісних об'єктивних та кількісних оцінок і відсутністю довгострокового планування показників як окремих видів діяльності, так і соціальної сфери в цілому. Процес ускладнюється невизначеністю зовнішнього та внутрішнього середовищ, впливом негативних тенденцій воєнно-політичного, законодавчо-правового, бюджетно-фінансового та іншого характеру.

О. Кутафін зазначає, що: «під час розробки соціальної допомоги в якості однієї з найважливіших постає проблема соціальних пріоритетів. Йдеться про вирішення низки таких соціально-економічних проблем, які на даний момент є для суспільства архісуттєвими і невідкладними та гостро потребують швидкого і якісного розв'язання. На сучасному етапі вітчизняного державотворення проблема формування соціальних пріоритетів постає вкрай актуальною» [199].

Саме визначення «пріоритет» розглядається у двох варіаціях. Пріоритет (від лат. *prior* – старший): 1) першість у чому-небудь; 2) переважне, провідне значення когось, чогось; перевага над ким-, чим-небудь [9]. У надширокому сенсі *пріоритети державної політики у соціальній сфері* – це засновані на конституційних і правових нормах напрями розвитку суспільства, які мають переважне значення для держави, яка надає особливу підтримку суб'єктам

соціальної політики. У вузькому визначенні – це черговість вирішення соціальних проблем.

У 20-х роках ХХІ ст. Україна і світ перебувають у новій соціально-економічній і військово-політичній реальності, обумовленої об'єктивними процесами глобалізації, диференціації, що посилюється, між державами за якістю життя, наявністю різноспрямованих тенденцій в економіці та соціальній сфері, наслідками коронавірусної інфекції COVID-19, збройною агресією Російської Федерації проти України тощо. В умовах, коли весь світ відчуває зростаючу дисгармонію усталеного укладу, коли традиційні захисні механізми не можуть протистояти новим соціальним викликам, а соціальні інститути, що сформувалися, не забезпечують необхідного ефекту, Україна перебуває у більш складній, ніж інші країни, ситуації, оскільки загальносвітові та військово-політичні деструктивні процеси накладаються на внутрішню невлаштованість та негативні прояви у вітчизняних соціальних і політичних відносинах. Об'єктивно справжня соціальна держава не може з'явитися на непідготовленому для цього ґрунті, вона органічно трансформується із держави правової, із процесами будівництва якої в Україні виникають складнощі із-за повномасштабного російського вторгнення [65].

Як відомо, пріоритети соціальної сфери виробляються на державному рівні та реалізуються у державній політиці у соціальній сфері. Але якісне визначення пріоритетів соціальної сфери можливе з урахуванням реального соціального становища населення та виявлення громадської думки щодо вирішення життєво важливих проблем, які не зводяться лише до елементарного задоволення потреб, а передбачають їх якісний рівень [187].

До традиційних і загальноприйнятих *пріоритетів* державної політики у соціальній сфері для більшості як соціальних держав світу, так і тих держав, які знаходяться на тематичному трансформаційному шляху до соціальної держави, відносимо такі:

- стабілізація демографічної ситуації: зниження смертності, збільшення тривалості життя населення;

- поліпшення здоров'я та соціально-психологічного стану населення, пропаганда здорового способу життя;
- постійне підвищення культурного та освітнього рівня населення;
- створення для громадян працездатного віку умов, що дозволяють їм за рахунок власних доходів забезпечувати більш високий рівень соціального споживання, включаючи комфортне житло, кращу якість послуг у сфері освіти та охорони здоров'я, гідний рівень життя у літньому віці;
- зростання реальних грошових доходів та якісне поліпшення умов життя населення;
- підвищення ролі молодого та старшого покоління у соціально-економічному розвитку країни;
- зростання ефективності програм соціального захисту населення, спрямованих на подолання бідності у країні та зростання фінансово-матеріального рівня громадян;
- забезпечення більшої доступності та підвищення якості соціальних послуг для населення;
- поліпшення житлових умов населення;
- підвищення ефективності, стійкості та надійності функціонування комунальних систем життєзабезпечення населення;
- зниження рівня злочинності та підвищення ступеня соціальної безпеки населення; покращення криміногенної обстановки та зростання ефективності роботи правоохоронних органів тощо [170].

Отже, *головними* пріоритетами державної політики у соціальній сфері вважаємо такі:

- забезпечення людині від народження до старості комфортних умов життя та розвитку;
- створення умов для функціонування сім'ї як первинного осередку суспільства;
- забезпечення економічної безпеки, надійний захист конституційних прав та свобод громадян;

- забезпечення ефективної захищеності населення: підвищення якості соціального захисту населення, охорона здоров'я, культури, забезпечення житлом, покращення демографічної ситуації [2].

Не дивлячись на універсальність вищезазначених пріоритетів державної політики у соціальній сфері, кожна країна визначає свої конкретні, лише їй необхідні для вирішення пріоритетні проблеми.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення, у контексті соціально-економічного розвитку України *пріоритетами державної політики у соціальній сфері* вбачаються такі основні положення:

1. Вирішення економічних, продовольчих та демографічних проблем;
2. Відновлення соціальної інфраструктури;
3. Підвищення рівня матеріальної забезпеченості населення: забезпечення реальних доходів населення; скорочення рівня бідності та зниження соціальної нерівності; підвищення рівня забезпеченості населення упорядкованим житлом та якісними комунальними послугами; підвищення рівня продуктивної зайнятості населення та покращення умов праці;
4. Підвищення рівня задоволення соціальних потреб населення: повне забезпечення потреб у соціальному обслуговуванні; збереження та захист культурної спадщини; підвищення рівня задоволення потреб в інформації та освіті;
5. Підвищення рівня морального стану, здоров'я (зокрема і психологічного, особливо серед дітей) та безпеки умов життя населення: підвищення якості та доступності медичної допомоги та лікарського забезпечення; підвищення рівня особистої безпеки громадян та захищеності особистої власності; підвищення рівня екологічної безпеки;
6. Вирішення низки соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб та вимушених переселенців;
7. Повне дотримання соціальних прав громадян тощо.

Важливим елементом формування, а у подальшому і реалізації ефективної державної політики у соціальній сфері виступають процеси

визначення *стратегічних пріоритетів*. У загальному визначенні стратегічні пріоритети включають підвищення якості життя громадян – головну мету соціальної держави.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства стратегічними напрямками реалізації пріоритетів соціальної сфери вважаємо такі:

- розробка та постійна кореляція державної політики у соціальній сфері з цілями та принципами економічного й військового реформування, а також з матеріально-технічним потенціалом суспільства, його фінансовими можливостями;

- визначення особливостей змісту соціальних змін та специфіки їх практичної реалізації в умовах перехідного українського суспільства та дії правового режиму воєнного стану;

- виявлення реального потенціалу соціальної адаптації різних верств та соціальних груп населення до нових соціально-економічних, військово-політичних, міграційних, демографічних, продовольчих та інфраструктурних реалій;

- аналіз основних напрямів модернізації соціальних інститутів та зміна соціальної структури суспільства в умовах проведених перетворень пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації;

- удосконалення механізмів системи соціального забезпечення, включаючи адресний соціальний захист населення;

- вироблення принципів формування регіональної політики у єдиному соціально-економічному, військово-політичному просторі та найефективніших методів соціальної захищеності населення з урахуванням місцевих особливостей;

- розробка конкретних напрямів активізації потенційних соціальних груп, готових до соціальних перетворень;

- здійснення інформаційної та соціально-психологічної підготовки населення до запланованих змін;

- експериментальна перевірка соціальних проєктів та нововведень на локальному рівні [187].

Варіація зазначених вище соціальних пріоритетів дає змогу навести *типологію* пріоритетів соціально-економічного розвитку за такими ознаками:

I. За об'єктом впливу:

- населення (окремі його категорії);
- економіка (окремі види економічної діяльності);
- територія (окремі категорії територій);

II. За суб'єктом впливу (органи управління, відповідальні за реалізацію пріоритетів):

- органи державної влади (зокрема окремі міністерства та відомства);
- органи місцевого самоврядування;

III. За періодом впливу:

- на рік (наприклад, у посланнях Президента);
- на середньостроковий період (наприклад, в основних напрямках діяльності Уряду України);
- на довгостроковий період;

IV. За територією поширення:

- макропріоритети (для країни загалом);
- регіональні пріоритети (для окремих регіонів та областей України);
- локальні пріоритети (для окремих міст, районів, територіальних громад);

V. За рівнем законодавчого забезпечення:

- законодавчо закріплені;
- законодавчо не закріплені;

VI. За рівнем гласності:

- оголошені;
- не оголошені (наприклад, пов'язані з воєнною діяльністю).

Отже, пріоритети сучасної державної політики у соціальній сфері у різних країнах світу та Україні диктуються викликами нового часу, такими, як збройна агресія, глобалізація та необхідність подолання наслідків світової пандемії, і як результат – економічної кризи, і в цілому мають спільний характер – вирішення економічних, продовольчих, демографічних, інфраструктурних, міграційних проблем; забезпечення максимально повної зайнятості; боротьба з бідністю та безробіттям; удосконалення системи освіти та охорони здоров'я тощо. Українській державі, у зв'язку із повномасштабним російським вторгненням на територію суверенної України, потрібно вжити значно серйозніші заходи, спрямовані, зокрема, на видозміну та майже повну модернізацію соціально-економічної сфери з урахуванням найкращого світового досвіду.

Базуватися соціальний розвиток сучасної України має: на зміні пріоритетів довоєнної соціальної політики, яка має мати мобілізаційний характер і спиратися на вітчизняний, закордонний та міжнародний досвід; на використанні більш різноманітних механізмів реалізації соціальної політики; на врахуванні активного взаємозв'язку соціальної сфери, військової ситуації та наявних економічних ресурсів; на розробленні окремих регіональних цільових програм за кожним із напрямів соціальної політики [170].

Формування та реалізація пріоритетів соціального розвитку ґрунтується на базисних положеннях, які полягають у принципах державного управління. Вони можуть бути ефективно використані у державній політиці у соціальній сфері за умови їхньої модифікації з урахуванням якісної специфіки соціально-економічних систем.

У теорії держави і права *принципи* – це основні, вихідні засади, положення, ідеї, що виражають сутність права як специфічного соціального регулятора. Вони є найбільш фундаментальними і узагальненими правилами поведінки, ніж юридичні норми, мають більшу стійкість і стабільність, фіксуючись переважно у конституціях чи найважливіших законах. До загальних ідей та принципів, що лежать в основі будь-якого громадянського суспільства відноситься безумовне визнання та захист природних прав людини

і громадянина та проведення ефективної державної політики у соціальній сфері, що забезпечує гідний рівень життя людей [143].

Н. Бондар до основних принципів державної політики у соціальній сфері відносить два положення: по-перше, захист найбільш уразливих верств населення, по-друге, сприяння економічній активізації різних верств населення. На думку В. Жукова, принципами державної політики у соціальній сфері є: «соціальна справедливість, егалітаризм, який розуміється як рівність соціальних можливостей, соціальне партнерство; соціальна рівновага; гармонізація соціальних протиріч; максимізація прожиткового рівня; вирівнювання доходів; активна реакція уряду на соціальні наслідки екстремальних ситуацій (стихійні лиха, збройні конфлікти, військова агресія тощо); дотримання законів; реагування на громадську думку» [199].

Отже, *принципи державної політики у соціальній сфері* – це основні засади, що визначають напрям проведення заходів держави, у реалізації життєво важливих потреб кожної людини, а особливо вразливих верств населення, у галузі охорони здоров'я, зайнятості, освіти, охорони сім'ї, здійснення права на житло тощо. Сьогодні існують різні підходи до класифікації та систематизації даних принципів.

Наприклад, проаналізувавши закріплені у чинному законодавстві принципи, можна визначити таку конфігурацію *основних принципів* державної політики у соціальній сфері [196; 112]:

1. Захист соціально незахищених (незаможних) суб'єктів.

У першому принципі зазначені ті категорії населення, які не в змозі самостійно за рахунок вільного використання своїх здібностей та майна забезпечувати собі гідний рівень життя. До цієї категорії можна віднести таких суб'єктів соціальних правовідносин як: діти, молоді матері, люди з інвалідністю, люди похилого віку, молодь, сироти, тимчасово безробітні та ін.

2. Надання фінансової підтримки регіонам (областям) для забезпечення встановленого мінімально допустимого рівня життя.

Другий принцип закріплює делегування фінансових ресурсів задля забезпечення населенню відповідного регіону (області) соціальних благ. Ці ресурси використовуються адресатами відповідно до їх цільового призначення та соціально-економічних можливостей, що робить необхідним розробку політики у соціальній сфері на місцевому рівні. Органи публічної влади та громадські структури регіонів (областей) визначають шляхи реалізації цієї політики у вигляді створення бази стабільних надходжень від сплати податків, висування перспективних та привабливих для місцевого населення ідей.

3. Профілактика негативних наслідків у соціальній сфері.

Сфера впливу третього принципу поширюється, передусім, на підтримку економічно активного населення, у порівнянні з непрацездатним, оскільки збільшення чисельності останнього тягне за собою негативні наслідки у даній сфері – зниження рівня життя всіх громадян країни. Він означає, що в якості профілактики негативних наслідків держава повинна створювати нові робочі місця, розвивати високотехнологічні виробництва в економіці, освоювати перспективні напрями у промисловості, інформаційних технологіях тощо. Тим самим швидше реагувати на зміни світового ринку праці, і як результат – інноваційний розвиток країни. Профілактика негативних наслідків покликана сприяти раціональному та прогресивному розвитку правової системи.

4. Позитивна відповідальність органів державної влади та посадових осіб.

Четвертий принцип – відповідальність органів державної влади та посадових осіб, яка має бути позитивною, а не негативною. З погляду З. Чаннова, позитивна відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, але не юридичної. Людина розуміє, що вона повинна робити саме так, оскільки така поведінка відповідатиме її людській сутності, інтересам держави, інших людей. При цьому в людини виникає відповідальність вже тоді, коли вона приступає до виконання своїх обов'язків, а не коли вона їх не виконує або починає діяти всупереч їм. Це не що інше, як міра вимогливості людини до себе. Якщо конкретні чиновники на місцях будуть чітко виконувати свої посадові обов'язки, вимогливо ставлячись передусім до себе, то суб'єкти

державної політики у соціальній сфері отримують своєчасну допомогу – матеріальну, консультаційну, організаційну та ін.

5. Підтримка та захист молоді.

П'ятим принципом соціальної політики є підтримка та захист молоді. Оскільки реалізація соціальної політики безпосередньо залежить від фінансування бюджету і неможливо підтримувати всі категорії населення, то як пріоритет виділяється молодь. Практика останніх десятиліть переконливо доводить, що у світі, який швидко змінюється, всі переваги будуть у тих держав, які зможуть ефективно розвивати і продуктивно використовувати інноваційний потенціал розвитку, основним носієм якого є молодь [196; 112].

Комплексне бачення інтерпретації принципів державної політики у соціальній сфері наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Комплексне бачення принципів державної політики у соціальній сфері

Триблокове зображення основних принципів державної політики у соціальній сфері		
I БЛОК Загальносистемні принципи		
<i>Принцип гуманізму.</i> Досвід розвитку соціально-орієнтованих держав свідчить про те, що сучасна демократична правова держава може існувати лише за умов дотримання принципу гуманізму.	<i>Принцип демократизму.</i> Демократичне управління дає можливість активізувати різноманітні громадські структури, що охоплюють значну частину членів суспільства, зібрати їх інтереси, знайти можливі загальні підходи до вирішення проблем.	<i>Принцип системності</i> передбачає розгляд регіонів як відносно самостійної підсистеми, і водночас як частини національної економіки. Формування та реалізація соціальних пріоритетів розвитку регіонів мають бути спрямовані на розвиток соціально-економічних зв'язків між територіями для реалізації системного ефекту.
<i>Принцип поділу влади</i> сприяє створенню умов участі всіх соціально-суспільних груп у формуванні соціальних пріоритетів. Чим вище ступінь відкритості суспільства, і що сильніші у ньому демократичні засади, тим більшої значущості набуває принцип зворотного зв'язку між суб'єктом і об'єктом управління.	<i>Принцип зворотного зв'язку</i> тісно пов'язаний із принципом інформаційної достатності. Його використання покликане впорядковувати інформацію шляхом її агрегування відповідно до рівня її отримувача. В іншому випадку в умовах зростання інтенсивності комунікаційних процесів та обсягів інформаційних потоків верхній управлінський рівень виявиться перевантаженим надмірною інформацією.	<i>Принцип цілеспрямованості</i> реалізується безпосередньо на стадії формування стратегічних пріоритетів соціального розвитку, ядро яких, як правило, складають комплекс стратегічних цілей та напрямів соціального розвитку регіону.

II БЛОК Принципи формування регіональних пріоритетів соціального розвитку		
Другий блок принципів формування пріоритетів соціального розвитку являє собою базові принципи державного регулювання регіонального розвитку, що складаються:		
- з державної та територіальної цілісності;		
- з рівноправності регіонів між собою та відносинах з органами державної влади;		
- з єдності системи державної влади у країні;		
- з розмежування предметів ведення та повноважень між органами державної влади та органами публічної влади регіонів;		
- з рівності умов господарювання у конкурентному середовищі та вільного переміщення робочої сили, товарів та послуг на території країни;		
- відповідно до інтересів країни та інтересів регіонів.		
III БЛОК Принципи формування р стратегічних пріоритетів соціального розвитку на рівні окремого регіону (територіальної громади)		
Третій блок принципів формування регіональних (територіальних) стратегічних пріоритетів соціального розвитку є принципами, покликаними забезпечити проведення ефективної соціальної політики регіону (громади) як відносно самостійної підсистеми національної економіки. Третій блок включає такі принципи:		
<i>Принцип науковості.</i> Наукова об'єктивність та достовірність забезпечується правильно обраною методологією, дослідженням даних, що об'єктивно відображають стартові умови та тенденції соціально-економічного розвитку території.	<i>Принцип сталості.</i> Він передбачає тривале збереження умов для відтворення потенціалу території у режимі збалансованості та соціальної орієнтації.	<i>Принцип збалансованості розвитку</i> – особлива для кожної території пропорція складових її потенціалу, що забезпечує стійкість та соціальну орієнтацію розвитку території.
<i>Принцип комплексності</i> передбачає забезпечення комплексного розвитку території.	<i>Принцип адаптивності</i> означає, що формування стратегічних пріоритетів розвитку необхідно здійснювати з урахуванням можливих змін довкілля, які можуть зумовити коригування цілей, пріоритетів та механізмів їх реалізації.	<i>Принцип варіантності</i> використовується для обґрунтування пріоритетів розвитку. Необхідність варіантного опрацювання впливає з існуючої ситуації, що передбачає зміну зовнішніх та внутрішніх умов розвитку території на розглянуту перспективу.
<i>Принцип ефективності</i> для формування пріоритетів соціального розвитку території означає необхідність доказу, що сформована сукупність пріоритетів розвитку забезпечить досягнення необхідної якості життя населення з найменшими ресурсними та соціальними витратами.	<i>Принцип соціальної консолідації</i> передбачає, що процес розробки та обґрунтування соціальних пріоритетів розвитку регіону має йти паралельно із налагодженням механізму партнерства між основними соціальними групами, зацікавленими у розвитку регіону.	<i>Принцип узгодження інтересів</i> передбачає знаходження консенсусу як між зацікавленими суб'єктами управління та господарювання, так і професійними та громадськими групами населення щодо стратегічних пріоритетів соціального розвитку території та механізмів їх практичної реалізації.

<p><i>Принцип легітимності</i> передбачає обов'язковість розгляду та прийняття розроблених стратегічних соціальних пріоритетів розвитку території на рівні представницького (законодавчого) органу управління територією.</p>	<p><i>Принцип гласності</i> означає прозорість та відкритість робіт з формування пріоритетів розвитку території, залучення до розгляду та експертизи проектів документів наукової громадськості та населення.</p>	<p><i>Принцип професіоналізму</i> забезпечується спеціальною підготовкою учасників робіт із формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку, створенням необхідної методичної та інформаційної бази, залученням до розробки фахівців із системи управління територією, спеціалізованих на вирішенні окремих територіальних соціально-економічних проблем, організацією незалежної експертизи.</p>
<p><i>Принцип «першого керівника»</i> означає активну участь у ході робіт із формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку перших осіб управління територією. Порівняльна оцінка стратегічних альтернатив соціально-економічного розвитку є прерогативою вищих керівників органів управління територією.</p>	<p><i>Принцип соціального та економічного мультиплікатора</i> передбачає формування та реалізацію соціальних пріоритетів території, розвиток яких здійснюється на користь працездатного населення та забезпечує найбільшу зайнятість, сприяє зростанню сукупного доходу за порівняно короткий проміжок часу.</p>	

Джерело: складено автором на основі [170].

Отже, державна політика у соціальній сфері буде успішною, якщо вона базуватиметься на великій кількості різних але взаємопов'язаних між собою принципів, до яких можна віднести ще й таку їх варіативність: адресність соціальної допомоги; врахування регіональної специфіки; соціальне партнерство; реагування влади на поточні потреби населення; соціальні гарантії; соціальна справедливість; соціальна відповідальність тощо. Державна політика у соціальній сфері повинна формуватися на принципах, що дозволяють: по-перше, забезпечити зростання доходів громадян відповідно до їх трудового внеску; по-друге, запобігти соціальному утриманству через підвищення економічної та соціальної відповідальності всіх членів суспільства; по-третє, створити механізм соціального захисту громадян, що ефективно функціонує у сучасних реаліях.

У контексті розгляду таких понять як «пріоритети» і «принципи» варто зазначити, що при дослідженні співвідношення понять розрізняють кілька видів їх сумісності: рівнозначні, підлеглі і поняття, що перехрещуються. Поняттями, що перехрещуються називаються поняття, у змісті яких є спільні елементи, проте у складі кожного з них містяться такі предмети, які не є елементами іншого [71]. З наведеного вище розгляду понять видно, що у змісті принципів та пріоритетів державної політики у соціальній сфері є спільні елементи та такі елементи, які не входять до складу іншого. Таким чином, при визначенні співвіднесення таких понять, як «принципи» та «пріоритети» вітчизняної державної політики у соціальній сфері, можна побачити відношення перехрещення понять і зробити такий двокомпонентний висновок:

1. Загальна спільна мета соціальних принципів та пріоритетів – забезпечення гідного рівня життя кожної людини у нашій країні;

2. Принципи є основними, вихідними засадами, своєрідним фундаментом для державної політики у соціальній сфері, а пріоритети – її найважливіша частина (верхівка), – їх здійснення дозволить стати умовою успішного реформування сучасного українського суспільства [196; 112].

У більшій мірі до використання принципів і формування соціальних пріоритетів долучається держава, проте в якості суб'єкта проведення соціальної політики може виступати не тільки держава, а й інші суб'єкти – наддержавні утворення (наддержавна соціальна політика), окремі адміністративні утворення (місцева, чи регіональна соціальна політика), інститути громадянського суспільства, і навіть окремі бізнес-компанії [2].

З урахуванням таких принципів як соціальне партнерство, соціальна відповідальність тощо на сучасному етапі становлення українського суспільства вбачається необхідність продовження вироблення правил вибудовування ефективних механізмів взаємодії між державою, бізнесом та суспільством, спрямованих на забезпечення врахування інтересів та координацію зусиль усіх трьох секторів економіки при виробленні та досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку. У даному контексті

на особливу увагу заслуговує *концепція корпоративної соціальної відповідальності*, що розвивається в Україні протягом приблизно двадцяти останніх років, має високий потенціал залучення бізнесу та суспільства до вирішення соціальних пріоритетів розвитку, зокрема і стратегічних. Вона і досі може розглядатися як соціальна інновація, спрямована на модернізацію як зміну системи суспільної мотивації, що націлена на створення передового та ефективного суспільства. Однак використанню концепції корпоративної соціальної відповідальності у нашій країні приділяється недостатньо уваги. В Україні немає державної політики у сфері корпоративної соціальної відповідальності, обмежений обсяг уваги приділяється використанню механізму корпоративної соціальної відповідальності у визначенні стратегічних пріоритетів, спрямованих на досягнення сталого розвитку країни та регіонів. Крім того, не у повній мірі використовуються інноваційні форми взаємодії трьох секторів економіки, немає надто чітких правил добровільної участі бізнесу у вирішенні соціально-економічних проблем на територіях його присутності, у більшості випадків у недостатній мірі затребуваний потенціал громадянської активності у вирішенні проблем у місцях проживання (зміна даної ситуації відбувається на тлі збройної агресії). У цей же час у розвинених країнах світу розробляються і широко застосовуються різні варіанти національних політик у сфері корпоративної соціальної відповідальності, запроваджуються посади на рівні міністрів із регулювання соціальної відповідальності бізнесу, що говорить про актуальність активного використання концепції і механізму корпоративної соціальної відповідальності [196].

Згідно із концепцією корпоративної соціальної відповідальності бізнес, окрім дотримання законів та виробництва якісного продукту чи надання послуги, добровільно приймає на себе додаткові зобов'язання перед громадськістю дотримуватися високих стандартів поведінки відповідно до етичних норм та інвестувати у стійкий розвиток громади у місцях його діяльності. Дана концепція містить високий потенціал для вирішення задач

модернізації економічної та соціальної сфери, адже стан соціальної рівноваги, єдності, згуртованості суспільства є ефективним амортизатором та забезпечує стійкість суспільної системи.

На регіональному рівні мають місце процеси інституціалізації корпоративної соціальної відповідальності: формуються ради із соціального партнерства, підписуються угоди між бізнес-компаніями та органами влади, створюються фонди місцевих громад. Ради із соціального партнерства зустрічаються двох типів: ради із соціального партнерства, створювані бізнес-компаніями та у межах реалізації політики щодо місцевих громад/регіональної соціальної політики, та ради із соціального партнерства при органах публічної влади. На практиці застосовуються двосторонні та тристоронні угоди між керівниками бізнес-компаній, керівниками органів місцевої влади, об'єднанням громадськості (наприклад, підприємців). Важлива умова побудови успішної взаємодії бізнесу та влади у вирішенні соціальних проблем регіонів, територіальних громад – формування стратегічних взаємодій з урахуванням соціальних інтересів бізнесу [196].

Серед низки існуючих моделей взаємодії влади та бізнесу (модель «примусу», «патронажу», «невтручання», «добровільно-примусової благодійності», «торгу», «соціального партнерства» тощо), саме остання – модель «соціального партнерства», яка побудована з урахуванням інтересів обох сторін та компромісу й передбачає спільне визначення пріоритетів соціальної політики місцевих громад у тих сферах, в яких бізнес може взяти активну участь, є на сьогодні найперспективнішою.

Проблеми реалізації бізнес-компаніями політики щодо місцевих громад багато у чому пов'язані з якістю середовища: слабке залучення основної маси населення до самоорганізаційної діяльності; сприйняття патерналізму як основної форми взаємодії держави з громадянами; відсутність у представників влади навичок міжсекторного партнерства та організації суспільного діалогу; слабка роль засобів масової інформації; недостатнє інформування пересічних громадян про діяльність некомерційних організацій, характер взаємодії бізнесу

та влади тощо. У зв'язку з цим, для вдосконалення взаємодії місцевої влади з бізнес-компаніями у реалізації пріоритетів соціальної політики пропонуємо створення громадських рад із розвитку територій та активніше застосування алгоритму розробки місцевої програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності, що представлений нижче.

Рис. 3.1 Алгоритм розробки місцевої програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: складено автором на основі [196].

Громадські ради із розвитку територій, мають складатися із представників влади, бізнесу та громади: керівників або представників великого та середнього бізнесу; організацій, які представляють найбільш масштабні галузі малого підприємництва; кредитних, страхових та інвестиційних організацій; керівників органів публічної влади відповідного рівня, представників громадських організацій та наукової сфери. Саме така конфігурація дозволить створити майданчик для міжсекторного діалогу, з метою вироблення пріоритетів розвитку та організації міжсекторного партнерства. Громадські ради із розвитку територій доцільно створювати при керівниках територіальних утворень. Вони є консультативно-дорадчими органами з питань реалізації політики розвитку на певній території.

Створення громадських рад із розвитку територій покликане сприяти ефективній взаємодії бізнесу та влади на місцях, побудові так званої моделі соціального партнерства для досягнення соціальних пріоритетів розвитку. З цією метою пропонуємо: удосконалити інституційну та нормативно-правову базу розвитку соціального партнерства у межах концепції корпоративної соціальної відповідальності; закріпити міжсекторну взаємодію у відповідних стратегіях розвитку конкретних територій; розробити місцеві програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності; здійснити підписання угод про соціально-економічне співробітництво; розробити та використовувати моніторинг реалізації програми розвитку корпоративної соціальної відповідальності та оцінку її ефективності. Контроль може здійснюватись створеною комісією у складі громадської ради із розвитку територій.

Пропозиція відносно створення громадських рад із розвитку територій забезпечать розвиток міжсекторного діалогу, механізмів взаємодії влади, бізнесу та суспільства у межах політики бізнес-компаній щодо місцевих громад та місцевої соціальної політики. Це дозволить залучити бізнес та підвищити ефективність його участі у вирішенні соціальних проблем конкретних територій.

Впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності у щоденні бізнес-практики дає компанії переваги як з етичної, так і з утилітарної точки зору. З утилітарної позиції виділені такі переваги як: лояльність до бізнес-компанії співробітників та споживачів; зростання рівня довіри до бізнес-компанії та поліпшення її іміджу, що виражається у зростанні продажів товарів та послуг; збільшення капіталізації бізнес-компанії; підвищення ефективності та стійкості за рахунок зниження нефінансових ризиків тощо [196].

З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності пропонуємо створення *служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів* при громадській раді із розвитку територій, що має складатися із фахівців різного профілю. Її головне завдання має полягати у перевірці правдивості складання нефінансових звітів. Це дозволить формувати базу даних про соціальну та природоохоронну діяльність бізнес-компаній у місцевості, уніфікувати критерії верифікації даних, знизить витрати бізнес-компаній на підтвердження звітів, забезпечить контроль виконання добровільних угод між бізнес-компанією та місцевою владою тощо. Реалізація пропозиції щодо проведення аудиту корпоративної відповідальності забезпечить прозорість та підвищить рівень довіри до бізнес-компанії з боку ключових стейкхолдерів та суспільства в цілому, а також дозволить налагодити діалог із зацікавленими сторонами бізнес-компанії.

Отже, концепція корпоративної соціальної відповідальності заснована на інноваційній відповідальній поведінці бізнес-компаній, влади та громадян, сприяє досягненню пріоритетів (зокрема і стратегічних) соціально-економічного розвитку. Це передбачає: створення інституційного середовища, що сприяє соціально відповідальній поведінці бізнес-компаній; відповідальне керівництво з боку органів публічної влади добровільною діяльністю бізнесу у соціальній сфері; використання бізнес-компаніями інноваційних форм міжсекторної взаємодії та партнерства; підвищення рівня активності громади у вирішенні соціальних проблем на території її проживання.

Для успішної практичної реалізації наведених пропозицій з даного етапу дослідження необхідно стабілізувати воєнно-політичну ситуацію у країні, забезпечити зниження рівня корупції в органах публічної влади, підвищити ефективність державного управління, а також забезпечити умови для розвитку конкурентного середовища. Відповідальність влади та громадянська активність населення є найважливішими умовами реалізації механізму корпоративної соціальної відповідальності.

Такі виклики сучасності як збройна агресія Російської Федерації проти України, наслідки епідеміологічної ситуації пов'язаної із коронавірусною інфекцією (COVID-19); динаміка розвитку глобальних соціально-економічних систем та світової економіки, поява нових чинників та умов геополітичного, економічного, науково-технічного, природно-кліматичного розвитку держав визначає появу нових пріоритетів соціально-економічного розвитку України, які необхідно фіксувати у документах стратегічного планування з метою координації зусиль органів публічної влади, бізнес-спільноти та громадськості для забезпечення національної безпеки та довгострокового сталого соціально-економічного розвитку української держави.

3.2. Удосконалення організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері

Сучасний стан соціально-економічного середовища української держави в умовах збройної агресії Російської Федерації проти суверенної України обумовлений значними соціальними втратами, що виражаються у зниженні рівня життя населення, зростанні бідності, ослабленні мотивації активної трудової діяльності тощо. Крім того, відсутність достатніх ресурсів для забезпечення успішної реалізації соціальних програм та значний рівень соціально-економічної поляризації формують складні соціальні процеси, що впливають на соціально-психологічний та демографічний стан населення. Означені вище проблеми дають підстави вважати, що вивчення основних

питань удосконалення організаційного забезпечення виходить на перший план серед пріоритетних напрямів розвитку державної політики у соціальній сфері, таких як: підвищення соціальних гарантій та ступеня довіри населення до діяльності органів державної влади, зростання рівня зайнятості молоді, формування соціально-активного середнього класу тощо. Вищевикладене актуалізує необхідність розробки теоретико-концептуальних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері та визначення дієвих заходів державної підтримки соціально незахищених верст населення.

Соціальна політика як феномен має всеосяжний характер свого розповсюдження, сутність якого можна виразити як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому значенні вона представлена системою певних взаємодій та взаємовідносин, що виникають між соціальними групами, соціальними верствами суспільства, ядром яких виступають, перш за все, соціальні інтереси та добробут як окремої людини, так і суспільства загалом. У вузькому значенні, соціальна політика – це система цілеспрямованих заходів, що проводяться державою для координації взаємовідносин різних соціальних груп населення з метою примноження суспільного добробуту, покращення якості життя, раціонального використання трудового потенціалу, а також підвищення ефективності функціонування економіки держави.

У даному контексті погоджуємося із думкою Є. Фоменко [155] що у системі функціонування державної політики у соціальній сфері особливе місце посідають механізми управління, за допомогою яких безпосередньо здійснюється процес її реалізації. Сам термін «механізм» асоціюється з технічним пристроєм (системою або засобом), який вказує на послідовність станів, процесів, що визначають будь-яку дію. При цьому у галузі державного управління, як правило, використовується поняття «механізм управління», під яким у загальних рисах розуміється самостійна система, що є цілісною ієрархічною структурою. Проте є й інші думки дослідників, у яких механізм управління сприймається як структурна складова системи управління. Але і в

одному і в іншому випадку для ефективного функціонування механізму управління необхідна наявність відповідних елементів. На рис. 3.2 схематично представлено схему формування механізму управління, методичний підхід якого був застосований у працях Іванової О. [55, с. 16] та Щарий К. [163, с. 17].

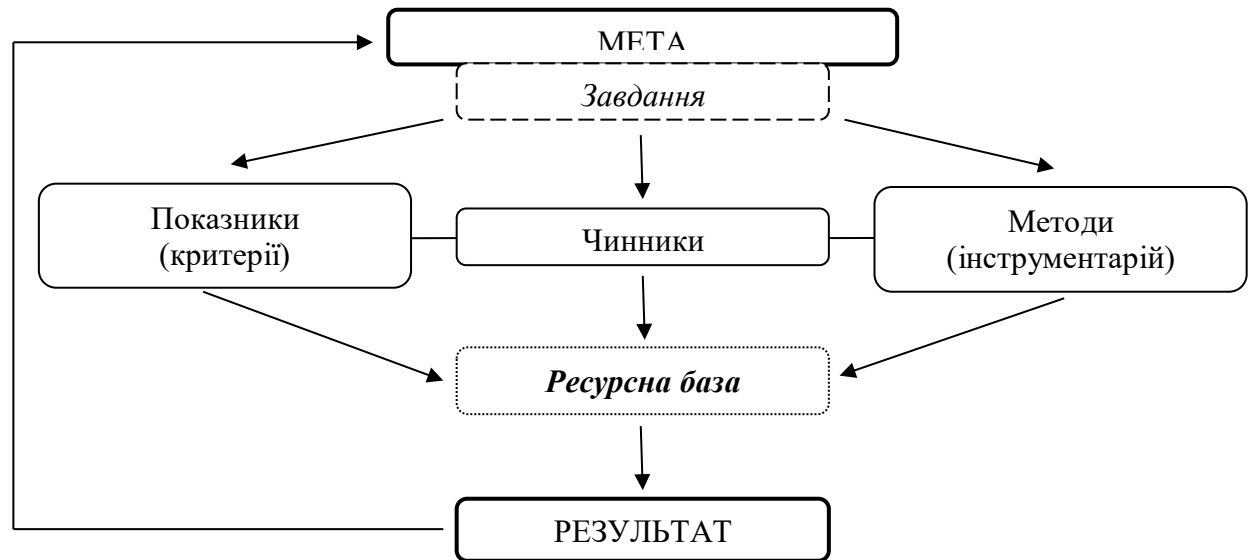

Рис. 3.2 Схема формування механізму управління

Джерело: складено автором на основі [155; 55; 163].

Слід зазначити, що теоретична база механізмів управління вже досить розроблена, проте механізми реалізації державної політики у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку українського суспільства потребують детального вивчення та подальшого удосконалення.

Низка сучасних дослідників (В. Бакуменко, В. Князєв, Н. Нижник, Г. Одінцева, В. Олуйко та ін.) поряд із використанням поняття «механізм управління» також активно застосовують поняття «механізм державного управління», причому останній використовується у тому випадку, коли необхідно акцентувати увагу на діяльності уряду (органів виконавчої влади), тобто суб'єкта управління.

У вітчизняній науці державного управління ще немає єдиного підходу до визначення поняття «механізми державного управління». Механізми державного управління – це «певні способи розв'язання суперечностей явища

чи процесу у державному управлінні, послідовна реалізація дій, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм та методів управління. Механізм державного управління відображає взаємозв'язок явищ, дій та заходів, результатом яких є узгодження інтересів, визначення цілей, розробка рішень і їх реалізація за допомогою ресурсів держави (влада, апарат, засоби і методи управління). Суспільні потреби, інтереси та цілі зумовлюють здійснення у державному управлінні необхідних дій, а саме: ухвалення та практична реалізація рішень. Таким чином, відбувається реалізація функцій державного управління. Механізм державного управління має сприяти виконанню основних та конкретних управлінських функцій, не суперечити логіці процесу прийняття та реалізації рішення, забезпечувати реалізацію інтересів об'єкта та суб'єкта, а також інших зацікавлених сторін (насамперед населення як джерела влади і головного споживача управлінських та соціальних послуг), створювати умови для раціонального розподілу й кооперування праці, забезпечувати узгодження повноважень та відповідальності усіх учасників відносин, а також цілеспрямованість функціонування» [49, с. 375].

Погоджуючись із думкою О. Радченко [123], характерними ознаками механізму державного управління вважаємо такі: «даний механізм є продуктом організованої діяльності; має мету чи функцію; містить послідовність дій, певний вид руху; передбачає переважно односторонній вплив із чітко визначеним вектором; завбачає наявність суб'єкта та об'єкта; характеризується жорстким взаємозв'язком, стійкістю процесу та правилами взаємодії; функціонування в ідеалі націлене на автоматизм; побудова має структурно-функціональний характер; має ознаки відкритої чи закритої системи» [123, с. 64]. Варто відмітити, що зазначені ознаки характерні і для механізмів управління державної політики у соціальній сфері.

Спираючись на класичне визначенням механізму для цілей державного управління, яке запропоноване В.В. Бакуменком, а саме він наголошує на тому, що: «механізм реалізації державою своєї функції в конкретній сфері суспільних

відносин – це такий спосіб впливу суб'єкта управління на об'єкт, який максимізує ефективність управлінської дії та точність реалізації управлінського рішення, що підтверджується наявністю зворотного зв'язку від керованого об'єкта або системи суспільних відносин» [40], ми пропонуємо під «механізмами реалізації державної політики у соціальній сфері розглядати спосіб відтворення в практичному вимірі сукупності легітимізованої конфігурації інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державно-управлінських рішень, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та забезпечення конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин.

Головна мета цих механізмів полягає в досягненні конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та створенні конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин.

Це визначення акцентує увагу на практичному втіленні державної політики і відображає необхідність використання різноманітних інструментів та ресурсів для досягнення цілей у соціальній сфері. Воно підкреслює, що механізми реалізації мають бути узгодженими зі стратегічними завданнями державної політики та спрямовані на позитивний вплив на соціальний розвиток.

Запропоноване визначення розкриває кілька ключових аспектів:

- Сукупність елементів. Механізми реалізації державної політики у соціальній сфері складаються з різних компонентів, таких як інструменти, засоби та інші елементи. Ця сукупність показує, що для ефективної реалізації політики необхідно використовувати різноманітні ресурси та інструменти.

- Легітимізована конфігурація. Механізми повинні бути легітимізовані, тобто вони мають бути відповідними законам, положенням та нормам, що регулюють державну політику. Це означає, що вони повинні бути узгоджені зі сукупністю нормативних актів, які регулюють соціальну сферу.

- Практичне втілення рішень. Механізми реалізації державної політики у соціальній сфері виконують роль засобу практичного втілення державно-

управлінських рішень. Це означає, що вони забезпечують перетворення стратегічних рішень у конкретні дії та заходи на практичному рівні.

- Досягнення завдань державної політики. Основна мета механізмів реалізації полягає в досягненні конкретних завдань, визначених державною політикою у соціальній сфері. Це можуть бути такі завдання, як покращення доступу до освіти, забезпечення соціального захисту, розвиток системи охорони здоров'я тощо.

- Конструктивний вплив на розвиток соціальних відносин. Механізми реалізації спрямовані на створення позитивного і конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин. Вони сприяють покращенню стану суспільства, забезпечують рівноправність, соціальну справедливість та розвиток соціальної сфери.

Визначення широко охоплює концепцію механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, звертаючи увагу на їх складові, легітимність, практичне втілення, завдання та соціальний вплив. Воно підкреслює важливість системного та цілеспрямованого підходу до реалізації державної політики з метою покращення соціальної сфери і сприяння розвитку суспільства.

На думку Т. Ганцюк [26] «механізми державного управління доцільно аналізувати з позиції чотирьох основних напрямів:

- 1) за масштабністю впливу;
- 2) за суб'єктом управління;
- 3) за методами управління;
- 4) за функціональним призначенням».

Дослідником розроблена узагальнена класифікація механізмів державного управління, яка була змістовно доповнена Є. Фоменко [155]. Якщо розглядати механізми державного управління з позиції методів управління, можна констатувати, що кожен із механізмів є самостійним (окрім цільового механізму, оскільки він є складовою кожного механізму державного управління).

Узагальнена класифікація механізмів державного управління

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	
<i>За масштабістю впливу</i>	<ul style="list-style-type: none"> – міжнародний механізм; – державний механізм; – галузевий механізм; – місцевий механізм; – механізм організації; – громадський механізм.
<i>За суб'єктом управління</i>	<ul style="list-style-type: none"> – механізм державного рівня; – механізм муніципального рівня.
<i>За методами управління</i>	<ul style="list-style-type: none"> – <i>ЦІЛЬОВИЙ МЕХАНІЗМ</i>; – економічний механізм; – мотиваційний механізм; – організаційний механізм; – політичний механізм; – правовий механізм; – інформаційний механізм; – податковий механізм; – соціальний механізм; – адміністративний механізм; – нормативний механізм; – комунікаційний механізм; – кадровий механізм; – фінансовий механізм; – інноваційний механізм; – інвестиційний механізм.
<i>За функціональним призначенням</i>	<ul style="list-style-type: none"> – механізм формування; – механізм розподілу; – механізм використання; – механізм контролю; – механізм аналізу; – механізм реалізації принципів управління; – механізм планування; – механізм координації; – механізм розпорядництва; – механізм обліку.

Джерело: складено автором на основі [26; 155].

На думку Є. Фоменко [154] сукупність таких механізмів як кадровий, мотиваційний, комунікаційний, інформаційний та адміністративний доцільно об'єднати в один укрупнений організаційний механізм державного управління (рис. 3.3).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ механізм державного управління
кадровий підмеханізм; мотиваційний підмеханізм; комунікаційний підмеханізм; інформаційний під механізм; адміністративний підмеханізм.

Рис. 3.3 . Складові організаційного механізму державного управління

Джерело: складено автором на основі [155].

Таким чином, організаційний механізм визначає об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури через методичні вказівки, інструкції, норми, нормативи та стандарти, а також результати їх функціонування.

У сучасній науці державного управління термін «організаційний механізм державного управління» нараховує чимало різноманітних трактувань. Так, наприклад, О. Гавриляк та Ю. Миронов під організаційним механізмом державного управління розуміють: «перелік конкретних елементів, які у своїй сукупності створюють організаційну основу певних процесів та явищ» [24]. До визначення варіативної сутності організаційного механізму може бути застосовано формулювання, представлене в енциклопедичному словнику з державного управління, а саме: організаційний механізм державного управління – це послідовність етапів проєктування структур, детального аналізу та визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів та форм їх координації для забезпечення функціонування певного комплексу (організаційної системи) [47, с. 422]. При цьому, як зазначає В. Калюжний, дія організаційного механізму може бути спрямована на кон'югацію (з'єднання комплексів), інгресію (входження елемента одного комплексу до іншого) та дезінгресію (розпад комплексу). Кінцевим результатом функціонування організаційного механізму державного управління є побудова організаційної системи, коли виявляються: 1) внутрішня впорядкованість,

узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлена його будовою; 2) сукупність процесів або дій, що призводять до утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [56, с. 262-263].

При цьому В. Мамонова [77] вважає, що: «в основу визначення складових частин організаційного механізму державного управління покладено розгляд механізму управління з позиції структурно-функціонального підходу, згідно з яким організаційний механізм державного управління – це сукупність підрозділів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління та місцевого самоврядування відповідно до їх правового статусу, та системи правових норм, що регламентують реалізацію ними свого призначення, а також технології та інструментарій надання адміністративних послуг. Загалом організаційний механізм державного управління, на думку В. Мамонової, може бути охарактеризований за такими параметрами як: діапазон охоплення (керованості) організаційних процесів; ступінь залучення організаційних одиниць до прийняття окремих рішень; швидкість прийняття управлінських рішень; сила резонансної реакції системи на прийняті рішення; рівень обґрунтованості прийнятих рішень та залучення до процесу розробки і їх прийняття різними суб'єктами суспільних відносин; рівень самостійності органів управління, підрозділів та окремих посадових осіб у прийнятті тих чи інших рішень; діапазон контролю окремих посадових осіб; рівень контролю за виконанням рішень (наявність горизонтального контролю, самоконтролю та взаємоконтролю); ступінь жорсткості санкцій та покарань за порушення організаційних процесів, вимог внутрішніх нормативних документів, регламентів взаємодії та норм етики і культури; якість зворотного зв'язку та рівень викривлення інформації при висхідних та низхідних комунікаційних процесах; ступінь спланованості організаційних процесів» [77, с. 85].

Найбільш узагальнено поняття «організаційний механізм державного управління» розглядається О. Гарафоновою, а саме як: «система методів, способів, прийомів формування та регулювання відносин об'єктів із внутрішнім

та зовнішнім середовищем» [27, с. 25]. При цьому О. Гавриляк та Ю. Миронов інакше розуміють організаційний механізм державного управління, а саме як: «перелік деяких елементів, що у сукупності створюють організаційну основу певних явищ та процесів; сукупність всіх правил і норм, що циркулюють всередині організації, і навіть всі господарські процеси, здійснювані організацією задля досягнення основної мети діяльності; всі організаційні та розпорядчі взаємозалежні дії, які у своїй сукупності забезпечують виконання досягнення заздалегідь поставленої мети» [24]. Організаційний механізм державного управління, на думку Н. Білошкурської, розглядається з позиції: «організаційних та управлінських дій, створення організаційної структури, взаємозв'язків між її елементами, процесів для досягнення основної мети шляхом забезпечення досягнення поставлених цілей» [10, с. 25].

Подальше удосконалення та синтез наукової думки щодо організаційного механізму державного управління відобразилися у роботах Л. Баластрик та Л. Транченко [5], які до складу організаційного механізму включили: 1) структурні механізми (структурування діяльності, організації, ринків); 2) інформаційні механізми (економічної, науково-технічної, маркетингової інформації); 3) механізм організації управління (стратегічне, оперативне, цільове управління); 4) організаційно-технічний механізм (стандартизація, сертифікація, ліцензування) [5, с. 192].

Отже, організаційний механізм у державному управлінні можна визначити як підсистему управління, призначену для перетворення певного організуючого впливу органу державної влади (суб'єкта) у бажану (цільову) поведінку, результативність та ефективність діяльності об'єкта управління [56, с. 263].

Організаційний механізм виступає одним із найважливіших механізмів управління державної політики у соціальній сфері, адже навіть у разі наявності досконалої нормативно-правової бази, система державної політики у соціальній сфері не зможе функціонувати без забезпечення її ефективної організації. Загалом, вона може бути представлена комплексом тематичних заходів та

містити адміністративне, кадрове, організаційне, комунікаційне, інформаційне забезпечення та їхню безпосередню реалізацію. При цьому існує проблема, яка безпосередньо пов'язана зі структурою управління системи державної політики у соціальній сфері, яка може бути остаточно не сформованою. Це може бути обумовлено тим, що багато хто трактує державну політику у соціальній сфері у вузькому значенні, вважаючи, що до її структури входять лише спеціалізовані соціальні установи. Однак якщо систему державної політики у соціальній сфері розглядати у широкому розумінні, то до її структури слід включити також заклади культури та спорту, освіти, охорони здоров'я, транспорту тощо. У даному випадку слід вести мову про комплексний підхід формування та реалізації організаційного механізму державної політики у соціальній сфері [155, с. 40].

Важливим завданням організаційного забезпечення системи державної політики у соціальній сфері є створення відповідної інфраструктури та механізму її ефективного функціонування. Слід зазначити, що соціальна інфраструктура не є лише простим об'єднанням установ та об'єктів матеріальної бази, не можна одні інфраструктурні елементи замінити іншими, оскільки вони діють лише у комплексі, взаємодіючи та доповнюючи один одного. Однак розглядати їх окремо від ціннісних орієнтацій населення та його окремих груп є також недоцільним. Особливе місце в інфраструктурі системи державної політики у соціальній сфері та в організаційній складовій механізму загалом займає інформація. В останні роки спостерігається тенденція до збільшення значущості інформаційного забезпечення з метою нормального функціонування та розвитку практично будь-якої сфери діяльності. Досягнення науково-технічного прогресу, розвиток сучасних інформаційних технологій, засобів зв'язку та комунікацій відкрили нові шляхи ефективного та цілеспрямованого впливу на всі сфери суспільного життя. Відомості про рівень, спосіб і якість життя, споживчі можливості, трудову зайнятість, стан здоров'я, екології, злочинності, функціонування системи освіти, культури необхідні для розробки та прийняття раціональних управлінських рішень у системі державної політики

у соціальній сфері. Висока якість цільових (стратегічних) програм у сфері соціального захисту населення та їх успішна реалізація перебуває у прямій залежності від стану інформаційної бази, використання якої дозволить раціонально розподіляти ресурси та якісно реалізовувати дані програми [156].

Ефективне функціонування організаційного механізму безпосередньо залежить від кадрової складової, у якій особливу роль відведено соціальним працівникам, що безпосередньо виконують роботу з питань соціального захисту слабозахищених категорій населення. У зв'язку із цим, працівники даної сфери крім загальних вимог та компетентностей повинні ще мати такі особисті якості, як відповідальність, терпимість, ввічливість, комунікабельність, емпатія, емоційна стійкість [155].

У сучасних умовах до механізмів управління державною політикою у соціальній сфері варто висувати такі дві головні вимоги: механізми не повинні суперечити один одному та, за можливості, одночасно адаптуватися до умов зовнішнього та внутрішнього середовища; механізми державної політики у соціальній сфері мають розвивати існуючі ефективні форми соціальних відносин, а також стимулювати створення нових [63, с. 58].

Організаційний механізм державної політики у соціальній сфері у межах досліджуваної теми може представляти собою процес визначення складу учасників (суб'єктів та об'єктів управління), визначення їх функцій, завдань, а також виявлення основних сфер взаємодії під час реалізації поставленої мети. Слід зазначити, що навіть за наявності ефективної нормативно-правової забезпеченості та багатьох соціально-економічних ресурсів система реалізації державної політики у соціальній сфері не буде ефективно функціонувати, якщо не забезпечити її організаційну складову. Разом з тим означена складова є комплексом заходів, що здійснюються у межах державної політики у соціальній сфері, а також містить кадрове, інфраструктурне, інформаційне, комунікаційне та адміністративне забезпечення [67, с. 97].

Управління системою державної політики у соціальній сфері необхідно трактувати як організаційну дію, яка спрямована на весь комплекс механізмів

управління: від вироблення концептуальних положень до реалізації конкретних практичних заходів, націлених на врегулювання соціальної нерівності у суспільстві [67, с. 98].

Виходячи з вищевикладеного організаційний механізм використовується органами державної влади з метою ефективною реалізації державної політики у соціальній сфері, тому ключова роль у цьому механізмі належить суб'єктам управління [23, с. 212]. Для формування та реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні функціонує низка організаційних структур (Додаток Ж).

Опираючись на основні вимоги до ефективного функціонування суб'єктів управління (чіткий розподіл функцій; відсутність дублювання повноважень; мінімальна кількість управлінських ланок, раціональна їхня підпорядкованість; відповідальність за прийняті рішення, оперативність і гнучкість у роботі), слід зазначити, що в організаційній структурі управління, що здійснює реалізацію державної політики у соціальній сфері в Україні, виявлені певні прогалини в інформаційно-координаційній функції.

Так, наприклад, основною сполучною ланкою між населенням та органами державної влади у сфері соціального захисту населення є Управління соціального захисту населення. «Орієнтовна структура цього управління має такі складові:

- Начальник управління;
- Заступник начальника управління-начальник відділу з питань надання соціальних послуг;
- Відділ з питань надання соціальних послуг;
- Відділ державних допомог та компенсацій;
- Відділ контролю за призначенням державних допомог та компенсацій;
- Відділ призначення державних допомог та компенсацій;
- Відділ у справах осіб з інвалідністю;
- Відділ цільових програм;

- Заступник начальника управління-начальник відділу контролю за призначенням субсидій;
- Відділ контролю за призначенням субсидій;
- Відділ житлових субсидій;
- Відділ призначення субсидій;
- Відділ розрахунків з юридичними особами;
- Відділ з роботи з пільговими категоріями населення;
- Відділ персоніфікованого обліку пільговиків;
- Відділ санаторно-курортного оздоровлення пільгових категорій населення;
- Відділ з роботи із персоналом;
- Відділ бухгалтерського обліку та звітності;
- Планово-економічний відділ;
- Відділ правового забезпечення та запобігання корупції;
- Відділ контролю та документообігу;
- Відділ організаційної та аналітичної роботи;
- Відділ соціально-трудова відносин та звернень громадян;
- Сектор адміністративно-господарського забезпечення» [81].

Аналізуючи функції та завдання управління соціального захисту населення [81], було виявлено серйозну перешкоду для ефективної діяльності управління, якою є дублювання функцій та нерівномірне навантаження щодо виконання управлінських і організаційних обов'язків та відповідальності між фахівцями на підставі того, що кожен відділ планує свою діяльність, виходячи з власних припущень та орієнтуючись на минулий досвід. Звідси слабка достовірність та роль інформаційного забезпечення, що є необхідною умовою функціонування будь-якого ефективно-працюючого управління.

З метою усунення даних недоліків у структурі управління соціального захисту населення необхідно реалізувати низку взаємопов'язаних між собою заходів щодо його удосконалення, дотримуючись таких двох головних принципів: 1) принцип розподілу контролю, що полягає у правильності

визначення кількості підлеглих або, навпаки, контролюючих органів; 2) принцип відповідності прав, обов'язків та відповідальності кожної ланки управління або конкретної посадової особи (така відповідність створить реальні умови для ухвалення ефективних рішень, а також усунеться проблема дублювання повноважень) [154].

У процесі аналізу роботи співробітників управління соціального захисту населення [81] було виявлено, що основна інформація, яка надходить, зберігається і обробляється за допомогою спеціального програмного забезпечення (системні, прикладні, інструментальні програми). У зв'язку із цим, долучаючись до думки Є. Фоменко [154] пропонуємо ввести до штатного розкладу управління нову штатну одиницю – системного адміністратора, обов'язки якого включатимуть: підготовку та збереження резервних копій даних, їх періодичну перевірку та знищення; конфігурування необхідних оновлень для операційної системи та використовуваних програм; встановлення нового апаратного та програмного забезпечення; створення та підтримання в актуальному стані користувальницьких облікових записів; відповідальність за інформаційну безпеку; усунення несправностей у системі; планування та проведення робіт із розширення мережевої структури управління; документування всіх здійснених дій.

Важливим аспектом оцінки результативності функціонування управління соціального захисту населення є визначення ефективності заходів, спрямованих на удосконалення структури управління. Запропоновані заходи відносно удосконалення структури управління орієнтовані на підвищення ефективності функціонування управління соціального захисту населення.

Отже, досліджуючи сутність організаційного механізму державної політики у соціальній сфері України, було визначено, що організаційний механізм є значним інструментом реалізації даної політики, оскільки його основне призначення полягає в ефективному функціонуванні кадрової, інформаційної, інфраструктурної, адміністративної та комунікаційної складових. Виявлені проблеми та їх подальші вирішення за допомогою

запропонованих рекомендацій дозволять удосконалити організаційний механізм державної політики України.

Доцільно також зазначити, що архіважливе місце у реалізації державної політики у соціальній сфері України окрім конструктивного функціонування організаційної структури управління, що здійснює реалізацію державної політики у соціальній сфері, займають проблеми сприяння зайнятості населення та регулювання соціально-трудових відносин.

У сучасних умовах провадження цієї діяльності можливе у межах реалізації принципу соціального партнерства, тобто на основі співпраці з підприємцями (роботодавцями) та профспілковими комітетами (об'єднаннями найманих працівників) [138, с. 269]. Окрім підтримки існуючих та створення нових робочих місць також результативним напрямом бачиться сприяння самозайнятості, організації малих підприємств на сімейній основі [158, с. 149]. При цьому головною у такій діяльності є ініціатива індивідуальних підприємців, яка може бути підкріплена забезпеченням сприятливих стартових умов, створенням позитивного нормативно-правового та інвестиційного клімату органами державної влади [7, с. 11]. У багатьох розвинутих країнах світу практикується допомога безробітному у вигляді додаткового навчання або перенавчання з метою придбання нової спеціальності або спеціалізації, більш затребуваної на ринку праці. Такий вид соціальної підтримки реалізують, як правило, територіальні служби (центри) зайнятості.

Працевлаштування і зайнятість населення, зокрема випускників освітніх закладів середньої професійної та вищої освіти, завжди були віднесені до значних проблем будь-якої держави, оскільки саме молоде покоління формує кадровий потенціал країни. У зв'язку із цим актуальним завданням проведення державної політики у соціальній сфері є забезпечення зайнятості працездатного населення, зокрема молоді.

У сучасних умовах ринкової економіки необхідним є удосконалення організаційного механізму формування та реалізації державної політики у соціальній сфері у контексті визначення потреб у кваліфікованих працівниках

та урахування розвитку ринкових відносин у суспільстві. Для підтримки рівноваги між чисельністю молодих фахівців та потребами ринку праці необхідно внести відповідні зміни до системи прогнозування структури підготовки кадрів, а також орієнтувати освітні заклади середньої професійної та/або вищої освіти на підготовку фахівців відповідно до попиту на ринку праці сучасної України [155].

Формування попиту на спеціалістів конкретних напрямів підготовки та спеціальностей в умовах ринкових відносин залежить як від загального соціально-економічного стану держави, так і від суб'єктивних чинників, що впливають на цей процес [84, с. 57-58]. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне удосконалити організаційний механізм реалізації державної політики у соціальній сфері – рис. 3.4.

Необхідною вбачається потреба у налагодженні конструктивної взаємодії органів державної влади з освітніми установами з метою підвищення рівня працевлаштування випускників (молодих спеціалістів) шляхом формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих молодих спеціалістів.

На основі представленого удосконаленого організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері, з урахуванням вектору післявоєнного відновлення України доцільним вбачається врегулювати систему формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих молодих спеціалістів.

Розвиток організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері дозволить підвищити рівень зайнятості молоді та трудову зайнятість працездатного населення, рівень його добробуту, знизити ступінь соціальної напруженості, скоротити рівень трудової міграції, оптимізувати професійно-кваліфікаційну структуру підготовки кадрів відповідно до вимог часу, економіки, збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці та, як наслідок, підвищити рівень та якість життя населення. Названі чинники у своїй сукупності дозволять зробити Україну більш привабливішою для життєдіяльності її громадян.

Рис. 3.4. Організаційний механізм реалізації державної політики у соціальній сфері

Джерело: розроблено автором на основі [155].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що основними цілями державної політики у соціальній сфері будь-якої держави, зокрема і України, є стабілізація та підвищення рівня життя населення, зменшення масштабів бідності, оптимізація ситуації на ринку праці та розвиток духовних цінностей. Рівень розвитку соціальної сфери завжди був одночасно і індикатором економічного розвитку держави, і чинником, що істотно впливає на ефективність національної економіки. Економічний сенс взаємодії соціальної та економічної політики держави полягає у зниженні соціальних витрат та соціального навантаження від реалізації того чи іншого економічного курсу. У зв'язку із цим науковий інтерес до питань державної політики у соціальній сфері завжди посилювався у періоди кризових явищ, загроз національній безпеці, соціально-економічних трансформацій, загострення соціальних проблем та слабшав у періоди відносного благополуччя. У сучасних умовах розвитку державної політики у соціальній сфері України стратегічно важливими є розробка пріоритетних заходів щодо вирішення найважливіших соціальних проблем, розвиток механізмів реалізації заходів соціального спрямування, що забезпечують раціональне використання фінансових та матеріальних ресурсів держави. У цьому контексті виникає актуальна потреба у розвитку механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, спрямованих на вирішення питань, пов'язаних із підвищенням добробуту громадян України.

Раціональне використання структурних елементів механізму державного управління, дотримання всіх вимог до них, а також орієнтація на алгоритм формування механізму управління дозволить ефективно функціонувати механізму державного управління з реалізації державної політики у соціальній сфері. Механізм управління доцільно представляти як самостійну систему управління, при цьому вибір базових механізмів державної політики у соціальній сфері потребує своєчасного і ретельного аналізу та комплексного підходу. На нашу думку, одним із основних механізмів беззаперечно є організаційний, який потребує своєї модернізації відповідно до умов часу та пріоритетних напрямів розвитку соціальної держави. Даний напрям може бути

виражений у вигляді реформування організаційної складової державної політики у соціальній сфері з урахуванням сучасних викликів українській державі. Проте ефективна реалізація заходів буде досягнута лише за умови урахування комплексного використання основних механізмів державної політики у соціальній сфері, до яких ми відносимо: організаційний, нормативно-правовий та соціально-економічний.

Актуальним напрямом подальших досліджень у контексті означеної теми вбачається науково-методичний супровід розвитку державної політики у соціальній сфері на основі розробки та впровадження нового сучасно-актуального інструментарію.

3.3. Підвищення ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та перспективи її розвитку у сучасній Україні

Ефективна реалізація державної політики у соціальній сфері сучасної України не можлива без її чіткого нормативного правового регулювання.

Необхідність підвищення ефективності соціальної підтримки та захисту непрацевдатних та незаможних, а також інших слабозахищених категорій населення пояснюється тим, що сьогодні, через збройну агресію Російської Федерації проти України, в українській державі зазнає деструктивного впливу методологія здійснення соціального захисту, що у найближчому майбутньому може призвести до критичного загострення ситуації соціальної нестабільності та напруженості. Як правило, у таких випадках органи державної влади спочатку вирішують питання зниження соціальної напруги за допомогою збільшення кількості соціальних установ та пільгових категорій, а також за рахунок незначного зростання суми матеріальних виплат. Такі заходи вказують на спробу протистояння наслідкам незбалансованої нормативно-правової політики та на дефіцит коштів у бюджеті у зв'язку із постійним збільшенням видатків держави на соціальну політику загалом [157, с. 40].

Як було зазначено раніше, соціальний захист населення є одним із пріоритетних напрямів державної політики у соціальній сфері сучасної України, при цьому ефективність її реалізації ґрунтується переважно на її нормативно-правовій складовій. Основні напрями удосконалення нормативно-правової бази сучасної України подано у таблиці 3.3.

У межах удосконалення державної політики у соціальній сфері відповідно до сучасних викликів українській державі архіважливого значення набуває необхідність підвищення ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері.

Таблиця 3.3

Пріоритетні напрями удосконалення нормативно-правової бази сучасної України у межах реалізації державної політики у соціальній сфері

<i>ЦІЛІ</i>	<i>Завдання</i>
Удосконалення соціального законодавства	- Розробка необхідних нормативно-правових актів; - Удосконалення існуючої нормативно-правової бази, що регламентує реалізацію соціального захисту населення за тематичними видами соціальної (матеріальної) допомоги.
Підтримка соціально незахищених категорій населення	- Підвищення рівня соціальної захищеності учасників воєнного протистояння Російській Федерації та членів їх сімей; - Розвиток заходів соціального захисту прав та інтересів неповнолітніх дітей; - Розробка та реалізація місцевих сучасно-актуальних цільових програм у галузі соціального захисту населення.
Впровадження інформаційних технологій та дієвої інфраструктури	Розробка та використання нових автоматизованих інформаційних систем.
Підвищення рівня зайнятості молоді	Пріоритизація першого робочого місця.

Джерело: складено автором на основі [155].

Під *нормативно-правовими механізмами* ми розуміємо комплекси взаємопов'язаних між собою юридичних засобів, що об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні й достатні для досягнення певної мети. Один із класичних методологічних підходів дослідження нормативно-правових механізмів в юридичній науці склався у межах так званої інструментальної концепції. Основним постулатом даної концепції слугує ідея відносно того, що

однією із сутнісних властивостей позитивного права і його окремих складових є їх здатність бути інструментом досягнення певної мети. Об'єктивною підставою для формування категорії «нормативно-правові механізми» є факт існування у структурі позитивного права як простих, так і складних складових. До кола простих структурних складових позитивного права належать дозволи, заборони, суб'єктивні права і обов'язки, заходи відповідальності тощо. Відповідно, як складні складові розглядаються у сукупності правового інструментарію, призначеного законодавцем для гарантованої реалізації суб'єктами права своїх законних інтересів. Поєднання простих та складних складових у певній послідовності для досягнення конкретної правової мети утворює нормативно-правовий механізм. Нормативно-правові механізми як специфічні конструкції позитивного права поєднують певне коло правових засобів, серед яких такі як: права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, терміни, процедури, заходи відповідальності, заходи заохочення тощо. Сутнісною властивістю і системоутворюючим чинником нормативно-правового механізму є його зв'язок із конкретною метою або сукупністю взаємопов'язаних цілей. За цією ознакою нормативно-правовий механізм можна визначити як юридичну технологію, що призначена для реалізації правомірних інтересів суб'єктів права. Іншою необхідною властивістю нормативно-правового механізму є його системний характер, що передбачає не довільне поєднання різних юридичних феноменів, а упорядковану, взаємопов'язану сталу сукупність правових інструментів, які у цілісності утворюють довершену інструментальну структуру. Аналіз позитивного права за допомогою інструментального підходу дає можливість виокремити численні нормативно-правові механізми, що покликані «працювати» на досягнення тієї чи іншої мети (механізми народовладдя, стримувань та противаг, позовного провадження, оскарження судових рішень та інші). Саме завдяки використанню такого юридичного інструментарію суб'єкти реалізують більшість суб'єктивних прав та законних інтересів. Відсутність у законодавстві необхідних засобів перетворення «належного» в «існуюче» – нормативно-

правовий механізм – характеризується недостатньою якістю правового регулювання [49, с. 378-379].

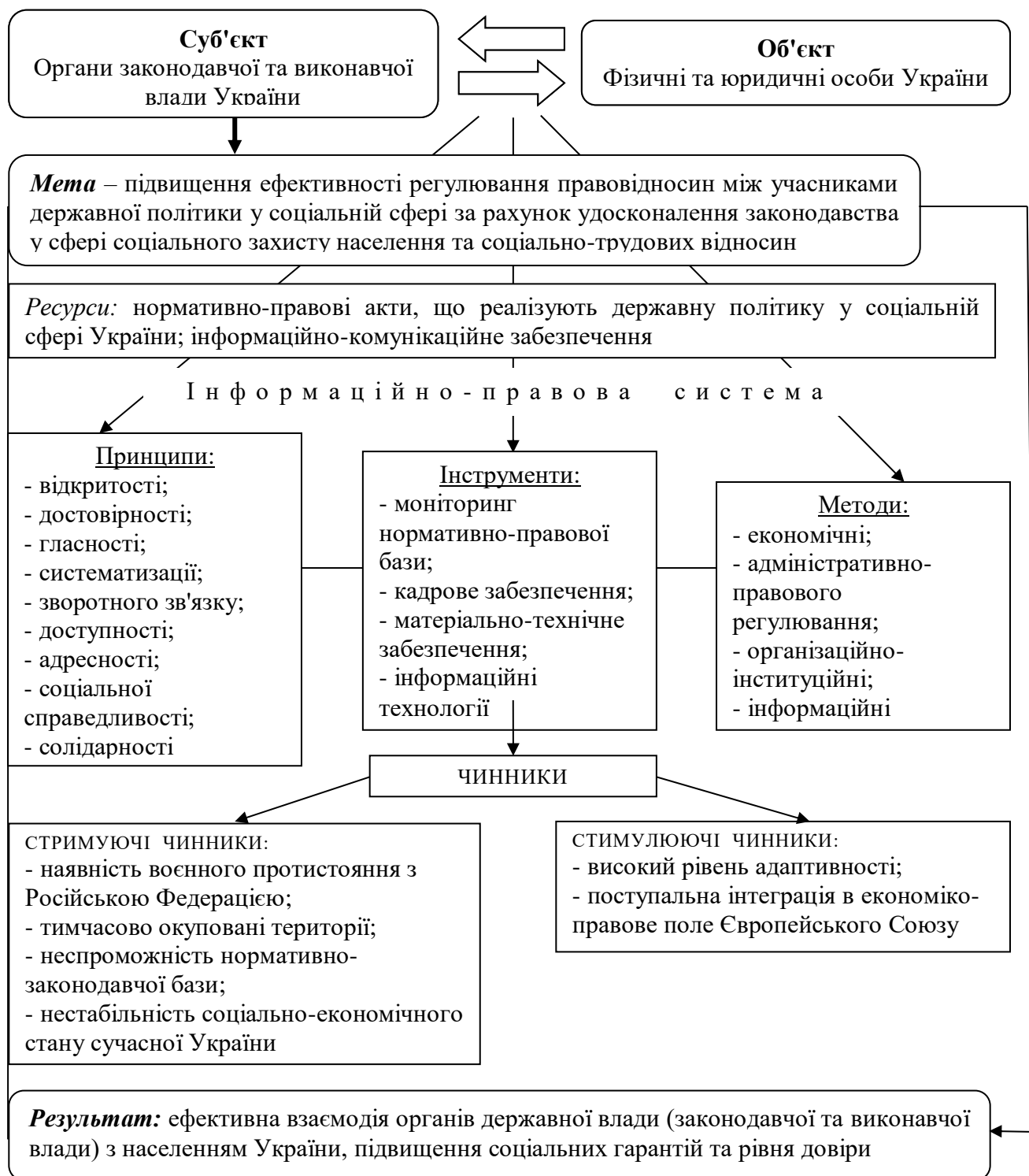

Рис. 3.5. Нормативно-правовий механізм реалізації державної політики у соціальній сфері

Джерело: складено автором на основі [155].

На підставі вищевикладеного пропонуємо удосконалений нормативно-правовий механізм реалізації державної політики у соціальній сфері, результатом функціонування якого стане ефективна взаємодія органів державної влади та населення сучасної України (рис. 3.5).

Необхідно зазначити, що суб'єктом у запропонованому механізмі виступають представники законодавчої та виконавчої влади України. Це пояснюється тим, що органи законодавчої та виконавчої (міністерства, відомства) влади розробляють та у подальшому вдосконалюють нормативно-правові акти, зокрема й у галузі державної політики у соціальній сфері. При цьому об'єктом виступають фізичні та юридичні особи України, оскільки вони є безпосередніми користувачами інформації та споживачами соціальних послуг.

Метою представленого механізму є забезпечення спрощеного доступу до систематизованої соціальної правової інформації, що дозволить: створити можливість здійснення аналізу, оцінки та систематизації існуючих нормативно-правових актів, що сприяють реалізації державної політики у соціальній сфері на території України; дізнатися громадську думку щодо конкретних законодавчих актів з метою її використання при подальшому вдосконаленні, зміні або анулюванні документа; прогнозувати потребу у відсутніх нормативно-правових актах; здійснити пошук необхідного документа у вузькоспеціалізованій базі даних; отримати коментарі фахівців в окремих випадках з метою пояснення будь-яких спірних моментів [155].

Варто зазначити, що формування та актуалізація зазначеної інформаційної системи, на нашу думку, має покладатися на співробітників Міністерства соціальної політики України спільно із співробітниками Міністерства юстиції України, оскільки саме вони є найбільш кваліфікованими у даному питанні та мають для цього відповідні повноваження. Для успішного створення вказаної системи потрібна наявність усіх необхідних нормативно-правових актів, що реалізують державну політику у соціальній сфері України. Саме ці законодавчі акти будуть покладені в основу нової інформаційної

платформи, а подальша поява підзаконних актів, роз'яснень, коментарів, відгуків тощо сприятиме її розвитку.

До основних засобів досягнення результату можна віднести: моніторинг нормативно-правової бази, який дозволить працювати з актуальними законодавчими актами; кваліфіковане кадрове та матеріально-технічне забезпечення, необхідне безпосередньо для ефективної реалізації та подальшого розвитку інформаційної платформи. При цьому запровадження та подальше використання даної системи повинно ґрунтуватися на принципах відкритості, достовірності, гласності, систематизації та зворотного зв'язку [155].

На особливу увагу заслуговують такі стримуючі чинники, як наявність воєнного протистояння з Російською Федерацією; тимчасово окуповані території; неспроможність нормативно-законодавчої бази; нестабільність соціально-економічного стану сучасної України. Подальше посилення даних обставин може згубно вплинути на розвиток представленої системи. Однак у разі конструктивного застосування обов'язкових, на нашу думку, методів управління, а саме економічних, організаційно-інституційних та методів адміністративно-правового регулювання, ймовірність впливу на посилення негативної існуючої в Україні ситуації зводиться до мінімуму. У свою чергу, усунення цих чинників дозволить у певній мірі вийти Україні із наявної соціально-економічної кризи спричиненої повномасштабним воєнним вторгненням Російської Федерації на територію суверенної України.

Результатом удосконалення нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері має стати позитивний ефект, який очікується за такими напрямками: можливість прийняття ефективного рішення за допомогою швидкого реагування на зміни законодавчої бази; економія часу, коштів та ресурсів при здійсненні пошуку необхідної нормативно-правової інформації, відстеження всіх змін та доповнень у чинних законодавчих актах; зручна, інтуїтивно зрозуміла робота із великим масивом інформації – як інформаційно-правової, так і довідково-консультаційної; широкі можливості

для ведення аналітичної роботи з документами; робота з актуальною нормативною базою [155].

Таким чином, створення нової інформаційно-правової системи та, відповідно, спрощеного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації сприятиме ефективній взаємодії органів державної влади з населенням України, а також відкриттю нових перспектив розвитку інформатизації у правовому середовищі української держави. Загалом від запропонованих рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правової складової України очікується соціальний ефект, який виражається у підвищенні адресної підтримки соціально незахищених категорій громадян української держави, зменшенні соціальної напруженості та підвищенні довіри до діяльності органів державної влади.

Результативність імплементації запропонованих рекомендацій залежить від всебічного розуміння сучасних процесів здійснення державної політики у соціальній сфері. Реалізація державної політики у соціальній сфері у сучасній Україні *характеризується* низкою специфічних рис:

Першою характерною рисою є те, що державна політика у соціальній сфері у сучасній Україні реалізується на трьох основних рівнях: національному (всеукраїнському), обласному (регіональному) та муніципальному (місцевому). Особливостями даних рівнів реалізації державної політики у соціальній сфері на сучасному етапі є такі:

- на національному (всеукраїнському) рівні приймаються стратегічні рішення про розвиток тих чи інших напрямів державної політики у соціальній сфері. На цьому рівні відбувається концентрація основних управлінських ресурсів. Основною проблемою національного рівня реалізації державної політики у соціальній сфері є його «віддаленість» від нагальних суспільних проблем та неясне уявлення шляхів їх вирішення;

- на обласному (регіональному) рівні відбувається адаптація прийнятих стратегічних напрямів реалізації державної політики у соціальній сфері, обмеженість інструментів реалізації рішень, прийнятих на національному рівні.

Значною перевагою даного рівня реалізації державної політики у соціальній сфері є знання обласними (регіональними) елітами специфіки соціального середовища та його проблематики і можливість вибору відповідних інструментів для реалізації певного напрямку державної політики у соціальній сфері;

- на муніципальному (місцевому) рівні управлінські апарати виявляються найбільш наближеними до специфіки соціальної проблематики, найчастіше мають власне бачення шляхів вирішення нагальних соціальних проблем, проте виявляються найбільш обмеженими у ресурсах для реалізації прийнятого на національному рівні рішення. Дану ситуацію виправляє реформа децентралізації [155].

Другою характерною рисою, через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, є нерівномірність соціального розвитку областей (регіонів) України.

В Україні щорічно здійснюється аналіз стану соціально-економічного розвитку регіонів. Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» затверджено: порядок проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики та методика проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики. Щорічна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України здійснюється за низкою відповідних напрямів, серед яких «Соціальний захист та безпека», який включає показники, що характеризують рівень забезпеченості соціальними послугами найбільш вразливих категорій населення, впровадження заходів відносно запобігання сирітству і забезпечення безпеки життя.

Упродовж останніх років відбувалося реформування системи надання соціальних послуг, що мало на меті підвищення рівня ефективності і результативності таких послуг через впровадження сучасних підходів до управління, таких як: орієнтація на раннє виявлення і превентивні заходи;

фінансування послуги, а не закладу; впровадження стандартів і оцінки якості послуг; диверсифікація надавачів соціальних послуг через впровадження соціального замовлення; розвиток персоналу тощо.

Станом на 01.01.2022 р. рівень охоплення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, територіальними центрами соціального обслуговування, у порівнянні з показниками станом на 01.01.2021 р., зріс у 12 регіонах, а у цілому по країні показник становив 97,24 % (у 2020 р. – 97,25 %). Найвищий рівень даного показника у звітному році зафіксовано у Вінницькій, Донецькій, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській та Харківській (100 %), Одеській (99,77 %), Дніпропетровській (99,67 %), Волинській (99,14 %) та Житомирській (99,04 %) областях. Зниження рівня охоплення соціальними послугами мало місце у 9 регіонах, зокрема найбільше у Львівській області – до 81,29 % (у 2020 р. – 99,99 %), і цей показник є найнижчим серед інших регіонів. Питома вага дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у сімейних формах виховання, у загальній кількості дітей даної категорії збільшилась, за підсумками звітного року на 0,6 в.п. (до 92,8 %), у порівнянні з показником 2020 р. (92,2 %). Найкращі показники щодо виховання дітей-сиріт у сімейних формах виховання мають Харківська (99,8 %), Вінницька (99,1 %), Житомирська (98,2 %), Волинська (97,7 %) і Рівненська (97,1 %) області. Найнижчі показники у 2021 р. зафіксовано у Закарпатській (86,9 %), Донецькій (87,0 %), Одеській (87,3 %), Миколаївській (87,6 %), Запорізькій (89,2 %) і Луганській (89,6 %) областях. За підсумками звітного року кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи (у розрахунку на 10 тис. осіб населення) становила 8 од. (у 2020 р. – 9 од.), і у регіональному розрізі коливалася у межах від 6 од. у м. Києві, Одеській до 17 од. у Херсонській областях. Позитивна динаміка щодо зниження кількості кримінальних правопорушень, у порівнянні з показниками 2020 р., мала місце у 12 регіонах (Житомирській, Черкаській, Чернігівській, м. Києві, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Вінницькій, Волинській, Запорізькій, Одеській і Чернівецькій областях), у той

час як у 5 регіонах спостерігалось незначне збільшення кількості правопорушень (табл. 3.4) [80].

Таблиця 3.4

Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2021 рік за напрямом «Соціальний захист та безпека»

<i>Найменування регіону</i>	<u>СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА БЕЗПЕКА</u>		
	Рівень охоплення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, територіальними центрами соціального обслуговування, відсотків до загальної кількості таких осіб	Питома вага дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у сімейних формах виховання, у загальній кількості дітей даної категорії	Кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи на 10 тис. осіб населення
	<i>відсотків</i>	<i>відсотків</i>	<i>одиниць</i>
Вінницька	100.0	99.1	7
Волинська	99.14	97.7	8
Дніпропетровська	99.67	90.5	7
Донецька	100.0	87.0	-
Житомирська	99.04	98.2	9
Закарпатська	90.41	86.9	9
Запорізька	97.86	89.2	7
Івано-Франківська	97.95	95.0	8
Київська	98.54	92.0	8
Кіровоградська	100.0	94.7	11
Луганська	96.99	89.6	-
Львівська	81.29	94.3	8
Миколаївська	100.0	87.6	14
Одеська	99.77	87.3	6
Полтавська	100.0	94.6	13
Рівненська	98.98	97.1	10
Сумська	97.81	94.0	14
Тернопільська	98.02	95.3	11
Харківська	100.0	99.8	9
Херсонська	88.64	96.8	17
Хмельницька	97.93	90.8	9
Черкаська	96.08	96.5	8
Чернівецька	95.05	96.2	9
Чернігівська	91.36	92.4	12
м. Київ	95.37	95.1	6

Джерело: [80].

Цей моніторинг здійснено із метою фіксування ситуації за 2021 р. по кожному із регіонів України, що, у свою чергу, надасть можливість реалізувати проведення подальшого об'єктивного порівняльного аналізу відносно завданої шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України і стане

основою для прогнозного моделювання у питанні відновлення і забезпечення соціально-економічної стабільності регіонів післявоєнної України.

Третьою рисою сучасної державної політики у соціальній сфері України є спроба вирішення соціальної проблематики за допомогою національних цільових програм, що є механізмом вирішення низки проблем у галузях соціальної сфери, які виникли внаслідок недостатнього державного контролю ще у 1990-х роках під час переходу держави від планового характеру економіки до ринкового [156].

Четвертою характерною рисою є гостра необхідність надшвидкого, у зв'язку із цим не завжди науково та системно продуманого реагування на соціальні виклики спричинені військовою агресією з боку Російської Федерації та обмеженнями пов'язаними із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні.

Отже, соціальна сфера сьогодні залишається індикатором рівня та якості відносин, що складаються між державою та суспільством. Втручання у сферу соціальної політики з надзвичайно радикальними пропозиціями – це загроза ризику втрати стабільності політичної ситуації. Тим не менш, відмова від конструктивного втручання у сферу соціальної політики загрожує тим, що проблема може «вийти на вулицю», і тоді владі, так чи інакше, доведеться вирішувати соціальну проблему, але із більшими витратами для себе.

Виділимо основні *протиріччя та проблеми* сучасної державної політики у соціальній сфері України:

- Нездатність органів публічної влади національного (всеукраїнського) та обласного (регіонального) рівнів працювати у випереджувальному режимі, а саме заздалегідь формувати та реалізовувати комплекс взаємопов'язаних між собою заходів щодо пояснювання та рекламування майбутніх соціальних змін і реформ, вибудовування та ведення системного діалогу із суспільством. Політична еліта, не бажаючи здаватися слабкою, часто насильно реалізовує ті чи інші тематичні ініціативи всупереч громадській думці. Тут варто зазначити,

що означена система взаємодії влади із громадянами у сучасній Україні мінімізується;

- Очікування населення завжди є вищими, ніж реальні можливості влади. Будь-який рівень влади обмежений у наявних ресурсах для розвитку соціальної сфери. Однак більшістю населення під ресурсами найчастіше розуміються саме фінансові можливості влади для підвищення заробітних плат, пенсій, різного виду допомог, будівництва і модернізації соціальних об'єктів. Однак це не все що є в арсеналі державної влади. Найважливіша «зброя» державної влади у вирішенні соціальних питань – це інструмент налагодженого та системного діалогу, відкритого позначення владної позиції, оприлюднення об'єктивної та правдивої інформації тощо. Внаслідок того, що соціальна проблематика протягом усього радянського періоду нашої історії замовчувалась чи спотворювалася, і така політика влади у деяких випадках має місце і сьогодні, хоча й у меншій мірі, більша частина суспільства продовжує чекати від держави лише «соціальних подачок» у вигляді невеликих фінансових вливань, а не конструктивного спільного і взаємовигідного вирішення соціальних питань. Оскільки коло соціальних питань є своєрідною точкою дотику громадських та державних інститутів, лише спільними зусиллями можливе коректне вирішення соціальних проблемних питань [155];

- Проблема соціальної пасивності більшої частини населення у період певної стабільності і початок своєрідної комунікації, вступ у діалог (або його ініціювання) із державною владою у разі загострення кризової ситуації. Ця проблема має ті ж витoki, тобто проблемний характер взаємодії між владою та суспільством, низький рівень довіри з боку населення до влади;

- Взаємини органів публічної влади національного (всеукраїнського) та обласного (регіонального) рівнів щодо видозміни, удосконалення та реформування соціальної сфери. Із запровадженням реформи децентралізації органи публічної влади національного (всеукраїнського) рівня все більше розуміють, що обласні (регіональні) виконавці соціальних реформ насправді краще за них представляють механізми їх реалізації. У зв'язку із цим

центральна влада у подальшому має допускати розширення «управлінського коридору» для варіювання та вільного вибору відповідними суб'єктами управління варіативного інструментарію соціального реформування;

- У більшій мірі центральна влада традиційно бачить вирішення соціальних проблем областей (регіонів) у додатковому вливанні фінансів у обласні бюджети. Проте субсидування таких бюджетів має відбуватися на прозорих умовах, а не на умовах наближеності до влади. Довоєнна ситуація з розподілом додаткового фінансування виглядала таким чином, що його більший обсяг набували ті області, чиї керівники виявлялися більш наближеними до центральної влади;

- Надання додаткового фінансування обласним бюджетам матиме конструктивний характер, якщо у самій області будуть наявні передумови до соціальних змін у вигляді внутрішніх програм розвитку на умовах співфінансування, тобто коли в області буде підготовлений ґрунт для проведення соціальних змін [155].

На основі вищенаведеного змодельюємо можливі перспективи розвитку державної політики у соціальній сфері в Україні. Виходячи із існуючих соціальних реалій та практики вирішення соціальних питань, в українській державі, на нашу думку, можливі три основні *варіанти* розвитку відповідних подій.

1-й варіант: спроба збереження довоєнного соціального курсу держави. Основними характерними рисами даного соціально-політичного курсу будуть:

- недосконалість прямого, налагодженого та системного діалогу між суспільством та органами публічної влади із питань соціальної проблематики;

- фінансування областей і далі відбуватиметься за принципом «обраності», тобто більші кошти на вирішення соціальних питань отримуватимуть лояльні та наближені до центральної влади голови обласних державних адміністрацій. Внаслідок нерівномірного та непрозорого соціального фінансування областей із часом виділяться дві основні групи областей: соціально обділені області та ті області, які отримують невиправдано

більше коштів на вирішення соціальних питань. Дві дані групи областей поступово оформляться у два блоки, які будуть протистояти один одному, що призведе до серйозної соціальної кризи;

- низка інститутів соціальної сфери поступово переходитиме на платний характер надання послуг, проте риторика влади буде спрямована на збереження безкоштовних, гарантованих державою якісних соціальних послуг. У межах цього процесу може отримати свій подальший розвиток соціальне страхування.

- продовження збройної агресії Російської Федерації проти України призведе до подальшого зниження ступеня соціальної захищеності та рівня споживання існуючого середнього класу [156].

2-й варіант: помірна модернізація політичної структури держави. Політичне перетворення держави матиме першочергове значення, проте соціальна сфера так само модернізуватиметься, проте реформуватиметься за залишковою, вторинною ознакою. Першорядне значення буде віддано зміні підходів у вирішенні соціальної проблематики. Для цього процесу будуть характерні такі риси:

- політичні перетворення можуть стати можливими у зв'язку із внутрішнім громадським тиском на владу при збереженні існуючого політичного курсу. Соціальні інститути та механізми вирішення соціальних проблем при цьому також зазнають змін у бік посилення правил отримання соціальних гарантій, збільшення обсягу платних послуг в освіті та охороні здоров'я. Надання державних соціальних послуг стане більш відкритим, але надаватиметься в меншому обсязі;

- за умови успішного завершення реформи децентралізації можлива фактична децентралізація соціальних бюджетних фондів. Це означатиме, що у громадах стане більше повноважень у реалізації власних курсів соціальної політики, а соціально-політичний ландшафт стане менш однорідним, що призведе до створення більш і менш успішних громад, що пропонують різний спектр безкоштовних соціальних послуг населенню. Створення нерівномірності надання соціальних послуг та гарантій серед громад у певній мірі призведе до

посилення процесу внутрішньої міграції, що збільшить внутрішню мобільність населення;

- в умовах первинності політичної складової перед соціальною можливе активніше використання «соціального популізму» владою, у межах якого буде проголошено початок глибоких соціальних реформ, проте в умовах обмеженості засобів і ресурсів реальної зміни у соціальній сфері не відбудеться. Буде значно оновлено та європеїзовано соціальне законодавство, проте воно залишиться декларативним. Сутність соціальної політики при такому варіанті розвитку подій фактично залишиться на колишньому рівні, використовуватиметься нова соціально-орієнтована термінологія, фактичного діалогу влади та суспільства із соціальної проблематики не відбудеться. Влада звертатиме увагу на соціальну сферу при «виплескуванні» соціальної напруженості «на вулицю». Принцип управління соціальної сфери залишиться кризовим, а не випереджаючим [155].

3-й варіант пов'язаний із реальними змінами у сфері соціальної політики. Соціальна сфера у межах цього варіанту стає центральною темою порядку денного внутрішньополітичної модернізації. Підстави для такого варіанту сьогодні очевидні: збройна агресія Російської Федерації проти України, соціально-економічна і демографічна криза та стагнація, велика кількість внутрішньо переміщених осіб тощо. Характерними рисами перетворення державної політики у соціальній сфері на найважливішу складову внутрішньої політики держави будуть:

- співфінансування із державного бюджету обласних (регіональних) проєктів має відбуватися на рівних, відкритих і зрозумілих усім умовах, центральна влада повинна відмовитися від фаворитизму обласних (регіональних) еліт, зробити свого роду їх санацію. Створення рівних фінансових можливостей для розвитку областей (регіонів) допоможе центральній владі розставити нові пріоритети у напрямі розвитку регіонів та побачити специфіку їх розвитку;

- лібералізація законодавства для малого та середнього бізнесу. Держава має поступитися тактичними податковими надходженнями від малого та середнього бізнесу на користь стратегічних цілей – пожвавлення економіки, створення бізнесом нових робочих місць, виокремлення із тіньового сектора підприємців. У межах даних починань буде доцільним та актуальним оголошення податкових канікул для новостворюваних малих та середніх підприємств терміном від 3 до 5 років;

- при збільшенні заробітних плат у соціальній сфері слід піднімати їх рівень пропорційно всім категоріям в обраній галузі (наприклад, у медицині – лікарям, фельдшерам, санітарам та всьому допоміжному медперсоналу) з метою врахування корпоративних інтересів в обраній галузі;

- на оздоровлення соціальної сфери та створення умов для діалогу між суспільством і державою значною мірою вплине оприлюднення органами публічної влади об'єктивної, відкритої та прозорої інформації про свої плани у соціальній та інших сферах; можливо буде необхідний перегляд бюджету та перенаправлення частини коштів на стратегічні соціальні цілі [156].

Таким чином, існує як мінімум три можливі варіанти розвитку подій в Україні у соціальній сфері. Вважаємо, що найприйнятнішим із них є виважене соціальне реформування, яке носить згладжуючий, об'єднуючий характер для суспільства – воно може об'єднати різні соціальні та національні спільноти, суспільство і владу, місцеві та центральні еліти. Соціальна проблематика – найактуальніший порядок денний не лише в Україні, а й у більшості країн сучасного світу. В Україні вона актуалізується із-за повномасштабного російського вторгнення. Однак продумане соціальне реформування це і найскладніший із можливих варіантів. У його межах громадським інститутам необхідно проходити «школу політичної коректності», вчитися бути конструктивними до існуючої політичної влади, розуміти, що політична еліта – це насамперед відбиток самого суспільства. Державним інститутам та політичній владі необхідно вчитися рідше застосовувати директивні підходи, намагатися через державні соціальні програми згладжувати розшарування

суспільства за доходами з метою його консолідації, виносити на громадське обговорення соціально-значущі ініціативи, що стосуються умов життя людей. Крім цього центральній політичній еліті необхідно провести санацію механізмів та умов співфінансування проєктів областей (регіонів), організовуючи тендери із соціально-орієнтованої проблематики для областей (регіонів) з метою направлення коштів державного бюджету у найбільш підготовлені для того області (регіони).

Державна політика у соціальній сфері – це своєрідний довгостроковий і дорогий «проєкт». Кошти та зусилля, вкладені у людський капітал, проявляються та зростають довго, не одне покоління. Однак такі інвестиції – єдині, що зберігаються у часі, тому що завдяки їм відбувається зростання політичної культури взаємин громадських та державних інституцій. Демократія – толерантне ставлення суспільства до різних своїх груп, об'єднань може лише еволюціонувати, але не переноситися на «не підготовлений ґрунт». Державна демократія у вітчизняних умовах можлива лише за конструктивних відносин суспільства і влади, коли влада є частиною самого суспільства.

Сьогодні Україна перебуває на черговому архіскладному етапі свого національного державотворення. Випробування для українського народу пов'язане із військовою агресією Російської Федерації проти України покликане згуртувати вітчизняне населення, посилити його свідомість, активізувати побудову громадянського суспільства й прискорити становлення України як європейської, демократично розвинутої й соціальної держави.

Під соціальною державою ми розуміємо тип держави, що здійснює державну політику, яка спрямована на забезпечення прав та свобод людини й насамперед прав соціальних, досягнення адекватно-високого рівня добробуту населення, забезпечення соціальної безпеки суспільства, задоволення потреб соціального характеру, створення відповідних умов для реалізації кожною особистістю свого соціального потенціалу. Соціальна держава є формою оптимізації суспільного життя, що реалізується через конституційне закріплення та гарантування економічних і соціальних прав та свобод людини й

громадянина і відповідних обов'язків держави, головною метою якої виступає реалізація права людини на гідне життя, створення низки усебічних умов для самореалізації її сутнісних сил, забезпечення реалізації соціальних цінностей і насамперед соціальної справедливості та соціального прогресу суспільства. Наскрізна ідея, на якій базується соціальна держава – це принцип справедливості. Саме досягнення у суспільстві соціальної справедливості є домінуючим в існуванні соціальної держави. Головним обов'язком соціальної держави є здійснення державної політики у соціальній сфері, котра має бути націлена на розробку та здійснення комплексної системи реформ та заходів соціального захисту населення. Держава як організація має сприяти створенню соціального порядку, турбуватися про усі без виключення верстви населення, а особливо, – про соціально уразливі категорії. Метою існування соціальної держави є забезпечення кожному громадянину гідного Людини рівня існування, а головним шляхом досягнення означеної мети є розподіл суспільно-економічних благ [48, с. 535-536].

У період післявоєнного відновлення України керівництво держави має акцентувати свою увагу саме на процесі побудови де-факто соціальної держави, адже такий тип держави створить умови для покращення соціального самопочуття наших громадян і у перспективі стабільного існування українського суспільства в цілому. А головним чинником цього досягнення має стати прийняття Україною нових і актуальних соціальних зобов'язань, які закладуть основи здійснення нею цілеспрямованої державної політики у соціальній сфері нового формату. Українська держава повинна буде забезпечити фактичну соціальну справедливість (як оптимальне співвідношення принципів індивідуальної свободи і рівності); відповідний прожитковий мінімум, який має забезпечуватися соціальною взаємодопомогою; наявність механізму практичної реалізації соціальних прав людини.

Отже, бажане майбутнє співвідношення України як соціальної держави і її державної політики у соціальній сфері можна визначити так: державна політика у соціальній сфері – це пріоритетний напрям діяльності соціальної

держави, а соціальна держава – це суб'єкт здійснення державної політики у соціальній сфері. Лише цілеспрямована розробка й виважена реалізація державної політики у соціальній сфері та ефективне функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки сприятиме досягненню в українському суспільстві реальної соціальної справедливості, що є базисом діяльності соціальної держави. Україна як соціальна держава поступово сприятиме забезпеченню у суспільстві соціального миру та злагоди [48, с. 536].

Одна із провідних ролей у побудові України як справжньої соціальної держави буде відведена Міністерству соціальної політики України, адже саме дане міністерство забезпечує формування та реалізацію державної політики у соціальній сфері, у сфері загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, із питань сім'ї і дітей, усиновлення й захисту прав дітей, запобігання і протидії насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, надання соціальних послуг і проведення соціальної роботи, соціальної й професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у частині організації виплати їм разової грошової допомоги, ветеранів військової служби, дітей війни і жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення і ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії й інші виплати, котрі проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей, а також забезпечує формування та реалізує державну політику щодо здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності у частині

забезпечення відповідності законодавству рішень правління Фонду соціального страхування, державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахування) та виплати пенсій у солідарній системі й щодо взаємодії Пенсійного фонду України із Фондом соціального страхування, в сфері гуманітарної допомоги [108].

За інформацією Міністерства соціальної політики України [81] у післявоєнний період в українській державі може бути запроваджено універсальну соціальну допомогу, що гарантуватиме у перший час мінімально необхідний для життя рівень, насамперед, непрацездатним особам. Отже, одним із напрямів трансформацій сфери соціального захисту населення, спрямованих на повоєнне відновлення України, може стати запровадження універсальної соціальної допомоги, що залежатиме від рівня доходів та складу домогосподарства й гарантуватиме мінімально необхідний для життя людини рівень. Дану допомогу пропонується запровадити на заміну розгалуженій системі соціальних виплат, які часто призначаються відповідно до законодавчих статусів, що є спадщиною радянських підходів. Універсальна соціальна допомога забезпечить максимальну адресність, її легко буде адмініструвати, цифровізувати й здійснювати її верифікацію. У Міністерстві соціальної політики України вже запропонували міжнародним експертам із USAID долучитися до розробки механізму її запровадження [81].

Отже, Україна як соціальна держава, обравши шлях підвищення капіталізації людського капіталу та подальшого підвищення рівня його накопичення, отримує додаткові чинники, що сприятимуть виходу з соціально-економічної кризи, спричиненої насамперед збройною агресією Російської Федерації проти України. Соціальна держава матиме можливість і надалі виступати як одна з основних структур соціальної організації суспільства, сприяючи реалізації його модернізаційних проєктів.

У контексті необхідності післявоєнного розвитку вітчизняної соціальної сфери виникає гостра потреба у пошуку дієвих шляхів удосконалення надання соціальних послуг в післявоєнній Україні.

Державна політика у соціальній сфері у післявоєнний період відновлення країни має бути спрямована на забезпечення оптимально можливого для післявоєнного часу соціального рівня та якості життя, соціального захисту малозабезпечених верств населення, їх соціальної безпеки у нестабільному суспільстві. Специфічним чинником, що суттєво впливатиме на реалізацію державної політики у соціальній сфері у післявоєнний період вбачається наявність додаткових соціальних груп, котрі й надалі потребуватимуть соціального захисту, й таким чином навантажуватимуть вітчизняну систему соціального захисту, а саме це – внутрішньо переміщені особи; мешканці тимчасово окупованих територій; особи, які проживали у зоні здійснення активних бойових дій та інші.

Вважаємо, що реалізація державної політики у соціальній сфері у післявоєнний період передбачатиме вирішення таких надактуальних завдань як:

- гарантування конституційних прав громадян на працю і соціальний захист;
- забезпечення можливого рівня добробуту українського населення за рахунок забезпечення діяльності підприємництва та збереження ділової активності на територіях, на яких не проводилися активні бойові дії;
- надання відповідної допомоги із безробіття особам, які втратили роботу внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, збереження робочих місць, швидка та якісна фахова перепідготовка осіб, які із-за об'єктивних причин втратили роботу або які виїхали із зони бойових дій і тимчасово окупованих територій;
- забезпечення конструктивної роботи системи пенсійних виплат з урахуванням особливостей післявоєнного часу;
- надання адресної допомоги найнужденнішим громадянам у грошовій та натуральній формах (зокрема, внутрішньо переміщеним особам; особам, які

знаходилися у зоні бойових дій; особам, житло яких було зруйновано; особам, які зазнали фізичних та психологічних травм тощо);

- максимально можлива підтримка інститутів сім'ї, материнства та дитинства;

- забезпечення стабільного фінансування соціальної сфери та соціальних виплат [139].

Державна політика у соціальній сфері у післявоєнний період має забезпечувати через державні інститути розробку спеціальних соціальних програм нових формацій, які б відповідали вектору післявоєнного розвитку; та сприяти активному наданню соціальних послуг: соціально-побутових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних та ін. Отже, одним із низки пріоритетних завдань державної політики у соціальній сфері має постати надання соціальних послуг особам, які опинилися у складних життєвих обставинах та об'єктивно потребують державної підтримки. Ефективна реалізація означеного завдання слугуватиме важливим чинником збереження основних досягнень соціального розвитку України.

Соціальні послуги повинні будуть надаватися як інституційно – у межах діяльності соціальних служб, установ та закладів, так і, у більшій мірі, індивідуально – безпосередньо соціальними працівниками чи іншими компетентними фахівцями. Розуміючи що соціальні послуги – це безпосередньо прерогатива держави або її представників, варто зауважити, що ефективність надання таких послуг підвищується за умови залучення не лише державних органів, а й відповідних інститутів громадянського суспільства або їх окремих представників, які на оплатних чи неоплатних засадах надають кваліфіковані соціальні послуги особам, що їх потребують. Це має стати одним із численних кроків подальшої видозміни сфери надання соціальних послуг у післявоєнний період з обов'язкових урахуванням позитивного досвіду діяльності громадських, благодійних та волонтерських організацій під час російсько-української війни [44].

Сучасна державна політика у соціальній сфері виступає одним із провідних чинників сталого розвитку української держави. На нинішньому етапі становлення вітчизняного державотворення поступальний соціальний розвиток, стійке функціонування та, відповідно до вимог часу, модернізація соціальної сфери для України мають архіважливе значення. Саме їм належить провідна роль у формуванні сучасного людського капіталу України. Освіта, охорона здоров'я, культура, фізична культура та спорт, пенсійне забезпечення, соціальні гарантії, соціальна підтримка громадян та доступне середовище – це ті стрижневі поняття соціальної сфери, які обов'язково мають бути у пріоритетному фокусі уваги керівництва країни.

Під час необхідної нині модернізації різних галузей соціальної сфери відповідні суб'єкти мають враховувати п'ять таких основних сучасних тематичних характерних рис (принципів функціонування соціальної сфери), як: безперервний характер послуги у соціальній сфері; послуга набуває все більш індивідуального характеру; послуга набуває глобального характеру; зростає роль приватних витрат на розвиток людського капіталу; дедалі активнішу роль відіграють новітні технології, що радикально змінюють характер послуг у соціальній сфері. Врахування всіх названих характерних рис (принципів функціонування соціальної сфери) формує основу не лише для модернізації галузей людського капіталу, а й для соціальної, економічної та державно-управлінської модернізації всієї країни, включаючи її технологічну базу. Ігнорування ж перерахованих принципів створює ризики консервації та посилення відставання рівня соціально-економічного розвитку України. Отже, питання модернізації соціальної сфери та удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері повинні займати провідне місце у заходах щодо післявоєнного відновлення України та її переходу до сталого розвитку.

У період післявоєнного відновлення України суб'єктам реалізації державної політики у соціальній сфері особливу увагу варто буде приділяти

механізмам реалізації державної політики у соціальній сфері на предмет їх відповідності тогочасним реаліям майбутньої дійсності.

З огляду на велику варіативність існуючих механізмів державного управління (див. табл. 3.2), що можуть лягти в основу механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, вважаємо, що у післявоєнний період розвитку України, окрім організаційного та нормативно-правового, актуально-нагальними будуть такі механізми реалізації державної політики у соціальній сфері як:

- *соціальний механізм* (даний механізм виступатиме взаємодією оновлених соціальних структур, норм, інститутів, зразків свідомої поведінки тощо за допомогою якої забезпечуватиметься конструктивне функціонування соціальної системи України);

- *інвестиційний механізм* (даний механізм виступатиме сукупністю соціальних цілей, принципів і методів «мобілізації» та розміщення інвестиційних ресурсів, а також інструментів та важелів впливу на інвестиційні процеси для максимізації інвестиційного ефекту та мінімізації інвестиційних ризиків у соціальній сфері країни з метою забезпечення максимально-швидкого добробуту населення України загалом, та потребуючих верств населення зокрема);

- *інноваційний механізм* (даний механізм виступатиме певною організаційно-економічною формою здійснення інноваційної діяльності у соціальній сфері країни та сприяння її проведенню, пошуку інноваційних рішень, а також важелем стимулювання та регулювання цієї діяльності; виступатиме сукупністю методів управління інноваційною сферою в країні – складовою частиною національної економіки держави, що пришвидшить темпи соціально-економічного розвитку України);

- *інформаційний механізм* (даний механізм виступатиме як сукупність інформаційно-комунікативних технологій, що використовуватимуться у соціальній сфері з метою підвищення ефективності її функціонування загалом, та максимальної позитивної поінформованості отримувачів соціальних послуг

зокрема, а також як забезпечення ухвалення своєчасних та обґрунтованих управлінських рішень у соціальній сфері України);

- *кадровий механізм* (даний механізм виступатиме своєрідною зв'язувальною ланкою між соціальними цілями, що проголошуватимуться, засобами їх досягнення та результатами їх втілення. У центрі кадрового механізму перебуватиме насамперед виважений комплекс кадрових кроків у соціальній сфері та відносини, взаємодії, умови, які створюватимуться на користь професіоналізації людини з метою її максимальної реалізації на благо держави, що відбудовуватиметься. Ці відносини створюватимуться за допомогою різних регуляторів, технологій, методів, ресурсів у межах різноманітних організаційних конструкцій);

- *механізм громадського контролю за діяльністю суб'єктів реалізації державної політики у соціальній сфері* (даний механізм виступатиме певною сукупністю структурних складових, що виражатимуться у вигляді взаємодіючих та взаємозумовлюючих нормативних, організаційних та інструментарних елементів при моніторингу та оцінці роботи суб'єктів реалізації державної політики у соціальній сфері; при виявленні проблем (певних недоліків системи), пошуку їх детермінуючих чинників та процесів; при визначенні відповідального за порушення конструктивної діяльності даної системи у соціальній сфері України);

- *механізм міжнародної допомоги* (даний механізм виступатиме у вигляді комплексних заходів щодо допомоги соціальній сфері України у наслідок російсько-українського збройного протистояння, адже це протиборство – уособлена боротьба усього цивілізованого світу за демократичні цінності, а отже і заходи відносно допомоги вітчизняній соціальній сфері мають носити міжнародний характер та масштаб. Надавати міжнародну допомогу Україні – означатиме сприяти зміцненню миру та безпеки в Європі та світі, а різно-ресурсна допомога соціальній сфері української держави – виступатиме не як благодійність, а як інвестиції у досягнення тривалого та міцного миру.

Висновки до розділу 3

У контексті дослідження основних напрямів удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері було розглянуто три взаємопов'язаних між собою питання, таких як: принципи формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України; удосконалення організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері; підвищення ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та перспективи її розвитку у сучасній Україні.

На основі даного розгляду у межах третього розділу дисертаційного дослідження отримано такі результати.

1. Визначено низку традиційних, загальноприйнятих і універсальних пріоритетів державної політики у соціальній сфері для більшості як соціальних держав світу, так і тих держав, які знаходяться на тематичному трансформаційному шляху до соціальної держави. На основі цього виокремлено чотири головні пріоритети державної політики у соціальній сфері: 1) забезпечення людині від народження до старості комфортних умов життя та розвитку; 2) створення умов для функціонування сім'ї як первинного осередку суспільства; 3) забезпечення економічної безпеки, надійний захист конституційних прав та свобод громадян; 4) забезпечення ефективної захищеності населення: підвищення якості соціального захисту населення, охорона здоров'я, культури, забезпечення житлом, покращення демографічної ситуації.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення, з урахуванням збройної агресії Російської Федерації проти України, у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України визначено такі головні пріоритетами вітчизняної державної політики у соціальній сфері як: вирішення економічних, продовольчих та демографічних проблем; відновлення соціальної

інфраструктури; підвищення рівня матеріальної забезпеченості населення; підвищення рівня задоволення соціальних потреб населення; підвищення рівня морального стану, здоров'я (зокрема і психологічного, особливо серед дітей) та безпеки умов життя населення; вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб та вимушених переселенців.

Варіація розглянутих соціальних пріоритетів дала змогу навести типологію пріоритетів соціально-економічного розвитку за такими шістьма основними ознаками: 1) за об'єктом впливу; 2) за суб'єктом впливу; 3) за періодом впливу; 4) за територією поширення; 5) за рівнем законодавчого забезпечення; 6) за рівнем гласності.

2. У контексті дослідження принципів державної політики у соціальній сфері надано комплексне бачення інтерпретації принципів державної політики у соціальній сфері у вигляді триблокового зображення основних принципів державної політики у соціальній сфері: I Блок – загальносистемні принципи; II Блок – принципи формування регіональних пріоритетів соціального розвитку; III Блок – Принципи формування регіональних стратегічних пріоритетів соціального розвитку.

3. У межах розгляду концепції корпоративної соціальної відповідальності, для вдосконалення взаємодії місцевої влади з бізнес-структурами у реалізації пріоритетів соціальної політики запропоновано створення громадських рад із розвитку територій. Дане створення забезпечать розвиток міжсекторного діалогу, механізмів взаємодії влади, бізнесу та суспільства у межах політики бізнес-компаній щодо місцевих громад та місцевої соціальної політики. Це дозволить залучити бізнес та підвищити ефективність його участі у вирішенні соціальних проблем конкретних територій. З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності запропоновано створення служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів при громадській раді із розвитку територій, що має складатися із фахівців різного профілю. Її головне завдання має полягати у перевірці правдивості складання нефінансових звітів.

4. Запропоновано під «механізмами реалізації державної політики у соціальній сфері розглядати спосіб відтворення в практичному вимірі сукупності легітимізованої конфігурації інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державно-управлінських рішень, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та забезпечення конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин».

З метою удосконалення організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері здійснено аналіз організаційної структури типового управління соціального захисту населення та його функціональної діяльності під час якого було виявлено, що основна інформація, яка надходить до управління, зберігається і обробляється за допомогою спеціального програмного забезпечення (системні, прикладні, інструментальні програми). У зв'язку із цим запропоновано ввести до типового штатного розкладу управління соціального захисту населення нову штатну одиницю – системного адміністратора, обов'язки якого включатимуть: підготовку та збереження резервних копій даних, їх періодичну перевірку та знищення; конфігурування необхідних оновлень для операційної системи та використовуваних програм; встановлення нового апаратного та програмного забезпечення; створення та підтримання в актуальному стані користувальницьких облікових записів; відповідальність за інформаційну безпеку; усунення несправностей у системі; планування та проведення робіт із розширення мережевої структури управління; документування всіх здійснених дій.

5. Запропоновано удосконалений нормативно-правовий механізм реалізації державної політики у соціальній сфері, основна мета якого полягає у підвищенні ефективності регулювання правовідносин між учасниками державної політики у соціальній сфері за рахунок удосконалення законодавства у сфері соціального захисту та соціально-трудова відносин. Встановлено, що результатом запропонованих заходів у межах нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері є підвищення адресної

підтримки соціально незахищених категорій громадян України та зменшення соціальної напруги.

6. Другорядне відношення влади до державної політики у соціальній сфері може загрожувати для держави втратою керованості та соціальним вибухом, в умовах якого у влади буде лише два виходи – вибудувувати тоталітарний політичний режим або поставити соціальну проблематику на перше місце серед державних завдань. Проблема вибору відповідної для держави та її населення моделі державної політики у соціальній сфері так само є першочерговою для політичних еліт, оскільки помилковий вибір спрямованості та механізмів її реалізації може коштувати владі іміджевими втратами та соціальною нестабільністю. У зв'язку із цим, було змодельовані можливі три основні варіанти вирішення проблем у сфері соціальної політики в Україні: стагнаційний, радикально політичний і реформістський, кожен із яких має свої підстави.

Основні положення і результати досліджень третього розділу дисертації опубліковано у наукових працях [96; 102; 103; 104; 107].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вирішено актуальну наукову проблему державного управління, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері сучасної України на основі розвитку її інституційного, організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення.

Відповідно до поставлених у роботі завдань, узагальнення результатів проведеного дослідження надало можливість сформулювати низку висновків і пропозицій, що мають теоретичне і практичне значення.

1. Узагальнено концептуальні засади визначення сутності державної політики у соціальній сфері та розкрито науково-теоретичні засади дослідження механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері, а саме надано роз'яснення змістовно-сутнісних відмінностей між дефініціями «державна соціальна політика» і «державна політика у соціальній сфері». Встановлено відмінні риси «державної політики у соціальній сфері» від «соціальної політики», які обумовлені тріадою таких положень. як: 1) особливий суб'єктний склад; 2) об'єкти правовідносин; 3) змістовна частина.

2. Здійснено системне оцінювання основних показників соціально-економічного розвитку у межах реалізації державної політики у соціальній сфері та виявлено домінуючі чинники погіршення соціально-економічного становища в Україні. Проведений аналіз довів, що незважаючи на позитивні тенденції у розвитку соціально-економічної сфери України у період 2017-2021 рр., рівень життя населення підвищувався досить повільно, до того ж зберігаються тенденції посилення процесів розшарування суспільства. Можна стверджувати, що тогочасна економічна ситуація давала державі необхідні ресурси для підвищення рівня життя населення, підтримки формування середнього класу та зниження рівня бідності, однак повномасштабне

вторгнення військ Російської Федерації в Україну (24.02.2022 р.), і як наслідок цього запровадження правового режиму воєнного стану і нормативно-правові обмеження, що виступають тріадою тематичних домінантних чинників, – знівелювали всі спроби покращення соціально-економічного становища в Україні.

3. Визначено основні напрями реалізації державної політики у соціальній сфері в Україні та запропоновано інституційні заходи щодо їх поліпшення. В ході дослідження встановлено, що домінуючим напрямом вітчизняної державної політики у соціальній сфері стали так звані «пожежні» заходи компенсаційного характеру відносно особливих верств населення, окремих регіонів і консервація заходів соціального захисту на рівні грошово-компенсаційних механізмів. З метою розв'язання окресленого кола проблем запропоновано створення та запровадження функціонування консультативно-дорадчого органу при Офісі Президента України, основним завданням якого є визначення саме стратегічних пріоритетів щодо формування та реалізації державної політики у соціальній сфері. У зв'язку із тим, що соціальна сфера пронизує абсолютно всі інші сфери життєдіяльності людини та країни (освіта, охорона здоров'я, культура, фізична культура та спорт, пенсійне забезпечення, соціальні гарантії, соціальна підтримка громадян, доступне середовище тощо) її координування має відбуватися на найвищому державному рівні – на рівні Президента України.

4. Проаналізовано стан сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері та запропоновано практичні рекомендації щодо покращення їх функціонування, а саме виявлено, що конструктивний розвиток державної політики у соціальній сфері безпосередньо пов'язаний із якістю та станом сучасних механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері. Даний розвиток – комплексний процес, що взаємопов'язаний із низкою механізмів інших державних політик, зокрема механізмами державної інформаційної політики. До позитивного результату у системному процесі розвитку та удосконалення державної політики у соціальній сфері може

привести застосування інформаційних механізмів в якості комплексного та тривалого створення позитивних образів соціальної реальності та соціального майбутнього через систему засобів масової інформації, всесвітню мережу «Інтернет», соціальні мережі тощо. З практичної точки зору є змістовнішим та ефективнішим транслювати населенню позитивні інформаційні послуги відносно досягнень інститутів влади у соціальній сфері, а стратегічні пріоритети держави у даній сфері подавати у позитивному соціальному плані. У зв'язку з цим, рекомендовано Міністерству соціальної політики України розробити та запровадити Методичні рекомендації щодо позитивного висвітлення діяльності суб'єктів державної політики у соціальній сфері (актуальність і перспективність, новизна та прогресивність, відповідність віковим особливостям конкретних видів аудиторії, результативність і дієвість, практичне застосування). Результатами використання інформаційних механізмів та формування і реалізації такої інформаційної політики буде створення ситуації соціального оптимізму – важливої основи процесу реформування та соціальної мобілізації.

5. Розкрито стратегічні пріоритети державної політики у соціальній сфері і принципи їх формування у контексті соціально-економічного розвитку сучасної України та внесено науково обґрунтовані пропозиції щодо їх практичної реалізації. У межах розгляду концепції корпоративної соціальної відповідальності з метою вдосконалення взаємодії місцевої влади з бізнес-структурами у реалізації пріоритетів соціальної політики запропоновано створення громадських рад із соціально-економічного розвитку територій. Дані ради мають створюватися при керівниках територіальних утворень, і виступати в якості консультативно-дорадчих органів з питань реалізації соціально-економічної політики розвитку на певній території. Створення громадських рад із соціально-економічного розвитку територій покликане сприяти ефективній взаємодії бізнесу та влади на місцях, побудові так званої моделі соціального партнерства для досягнення соціальних пріоритетів розвитку.

З метою розвитку нефінансової звітності та аудиту корпоративної відповідальності запропоновано створення служби з аудиту корпоративної відповідальності та верифікації нефінансових звітів при громадській раді із соціально-економічного розвитку територій, що має складатися із фахівців різного профілю. Її головне завдання має полягати у перевірці правдивості складання нефінансових звітів. Це дозволить формувати базу даних про соціальну та економічну діяльність бізнес-компаній у місцевості, уніфікувати критерії верифікації даних, знизить витрати бізнес-компаній на підтвердження звітів, забезпечить контроль виконання добровільних угод між бізнес-компанією та місцевою владою тощо.

6. Запропоновано під механізмами реалізації державної політики у соціальній сфері розглядати спосіб відтворення у практичному вимірі сукупності легітимізованої конфігурації інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державно-управлінських рішень, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики у соціальній сфері та забезпечення конструктивного впливу на розвиток соціальних відносин.

Запропоновано основні напрями удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері: організаційного та нормативно-правового, а саме:

- інноваційну структуру удосконаленого організаційного механізму реалізації державної політики у соціальній сфері на основі впровадження адаптивних форм та інструментів у частині застосування гнучких форм зайнятості;

- структуру удосконаленого нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері на основі впровадження оновленої інформаційно-правової системи та спрощеного доступу фізичних та юридичних осіб до інформації через сучасне інформаційно-комунікаційне забезпечення.

7. Визначено напрями підвищення ефективності функціонування нормативно-правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері та перспективи її розвитку у сучасній Україні. Виходячи із існуючих

соціальних реалій та практики вирішення соціальних питань змодельовані три основні можливі варіативні перспективи розвитку державної політики у соціальній сфері в Україні: 1) стагнаційний (спроба збереження довоєнного соціального курсу держави; 2) радикально політичний (модернізація політичної структури держави; 3) реформістський (пов'язаний із реальними змінами у напрямі державної політики у соціальній сфері). Констатовано, що очевидним нині є реалізація саме третього варіанту. Це пов'язано із збройною агресією Російської Федерації проти України та її наслідками. У післявоєнний період розвитку України, окрім організаційного та нормативно-правового, актуальними вбачаються такі механізми реалізації державної політики у соціальній сфері як: соціальний, інвестиційний, інноваційний, інформаційний, кадровий, механізм громадського контролю за діяльністю суб'єктів реалізації державної політики у соціальній сфері та механізм міжнародної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов О. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць : у 2 ч. / [за заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової]. Х. : ХарРІДУ НАДУ, 2001. Вип. 2. С. 10-16.
2. Антонова Л. В., Антонов А. В. Е-урядування як сервісно-орієнтований інструмент державного управління соціальною сферою. Публічне управління та регіональний розвиток. 2020. № 7. С. 37-56.
3. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К. : Основи, 2000. 239 с.
4. Баластрик Л. Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституційний аспект. Фінанси України. 2013. № 5. С. 90-99.
5. Баластрик Л., Транченко Л. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємствами. Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. 2005. Вип. 7. С. 188-195.
6. Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні. Економіст. 2012. № 8. С.29-32.
7. Беганська І. Система управління вищою професійною освітою: структура та принципи функціонування. Збірник наукових праць серії «Державне управління». Вип. 20: Економіка та управління народним господарством. Д. : ДДУУ. 2020. С. 6-14.
8. Березянська А. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізми державного управління» та їх класифікація. Наукові праці. Державне управління. 2015. Т. 254. № 242. С. 6-10.
9. Биби́к С., Сюта Г. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо. 2006. 623 с.

10. Білошкурська Н. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура. Економіка та держава. 2013. № 12. С. 24-29.
11. Богдан Т. Бюджетні видатки 2021 року: злети і падіння. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/505515_byudzhetni_vidatki_2021_roku_zleti_i.html#:~:text=%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2,%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%83%20%E2%80%93%2095%2C2%25
(Дата звернення: 13.12.2022 р.).
12. Богуславська С. Соціальна політика в умовах ринкових відносин. Фінансовий простір. 2013. №2 (10). С. 106-110.
13. Бондаренко М. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства. Державне управління: теорія та практика. 2011. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Bondarenko.pdf>. (Дата звернення: 06.01.2023 р.).
14. Бондарчук Н. Взаємодія органів публічної влади та громадянського суспільства в умовах цифровізації. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2022. Вип. 28. С.36-39.
15. Бондарчук Н. Роль державно-приватного партнерства у розвитку системи вищої освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 8. С. 94-98.
16. Бондарчук Н., Плотка Л. Зміст та принципи формування державної соціальної політики. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22-23 лютого 2017 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. с. 71-72.
17. Бурдьє П. Практичний глузд / Пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка, А. Дондюка. Київ : Український центр духовної культури, 2003. 530 с. (5)

- 18.Бурдьє П. Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп / Пер. з фр. А. Рябчук. Київ : Медуза, 2015. 224 с.
- 19.Варинський В. Політичний механізм активізації соціального капіталу: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2015. 210 с.
- 20.Видатки бюджету. Вебсайт : Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/> (Дата звернення: 25.03.2021 р.).
- 21.Вище ніж в Україні: в яких країнах ЄС найбільший рівень безробіття. Закордон 24. 10.12.2021. URL: https://zakordon.24tv.ua/vishhe-nizh-ukrayini-yakih-krayinah-yes-naybilshiy-ukrayina-novini_n1813452 (Дата звернення: 11.12.2022 р.).
- 22.Влащенко Н. Соціально-економічний механізм розвитку санаторно-курортного комплексу регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Харківська національна академія міського господарства. Харків, 2009. 22 с.
- 23.Вольська Є. Державне управління соціальним розвитком: монографія. Донецьк : ВІК. 2012. 403 с.
- 24.Гавриляк, О., Миронов Ю. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства. Електронний науковий вісник «Керівник.ІНФО». 2012. URL: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html> (Дата звернення: 27.10.2022 р.).
- 25.Гай-Нижник П. Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2014. Вип. 8. С. 5-14.
- 26.Ганцюк Т. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. № 3. С. 17-26.
- 27.Гарафонова О. Концептуальні підходи до організаційного механізму реструктуризації інтегрованих корпоративних структур. II Міжнародна

- періодична науково-практична конференція «Альянс наук: учений – ученому» : [збірник наукових праць]. Том 1. Дніпропетровськ : НАУ «Ера». 2005. С. 24-27.
- 28.Гнидюк І., Гайдей О. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 4 (8). С. 67-72.
- 29.Гоббс Т. Бегемот, або довгий парламент. Переклад з англійської, упорядкування, передмова, примітки: Лев Білас. К. : Абрис, 1996. 336 с. (серія «Класики суспільно-політичної думки»).
- 30.Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Переклад з англійської: Ростислав Димерець, Володимир Єрмоленко, Наталія Іванова, Євген Мірошніченко, Тетяна Олійник; передмова та примітки: Тамара Польська та Віктор Малахов. К. : Дух і Літера, 2000. 600 с.
- 31.Грабовський О. Особливості реалізації державної політики у сфері соціально-економічного розвитку. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4 (51). С.118-124.
- 32.Греба Р. Механізми реформування системи соціальних послуг в Україні: державно-управлінський аспект. Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 1 (32). С. 62-67.
- 33.Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні. Ідея Університету : антологія / упоряд. М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. 304 с.
- 34.Гупало О., Жук О. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики. Науковий вісник НЛТУ України. 2015. Вип. 25.4. С. 212-218.
- 35.Гуцан Т. Аналіз матеріальної складової рівня життя населення та особливості її регулювання в національній економіці. Бізнес-Інформ. 2013. № 7. С. 192-196.

36. Давидюк Л. Нестандартні форми зайнятості в системі трансформації міжнародного ринку праці. Економічний аналіз. 2015. Т. 20. № 1. С. 30-34.
37. Декларація про державний суверенітет України № 55-ХІІ від 16.07.1990. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31.
38. Денисенко К. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 2 (51). Ч. 1. С. 95-101.
39. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 15.12.2022 р.).
40. Державне управління : словник-довідник / Українська Академія держ. управління при Президентові України; Інститут проблем держ. управління та місцевого самоврядування ; [В.М. Князєв (заг. ред.), В.Д. Бакуменко (уклад.), В.Д. Бакуменко (заг. ред.)]. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
41. Дзвінчук Д. Проблеми інноватизації механізмів державного управління діяльністю і розвитком мистецько-культурного середовища в Україні / Д.І. Дзвінчук, О.В. Немчук // Публічне управління : теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації д-рів наук з держ.упр. Х. : ДокНаукДержУпр, 2011. № 3 (7). С. 216-223.
42. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 07.02.1997 р.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page (Дата звернення: 17.06.2018 р.).
43. Доходи та витрати населення у 2019 році. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2020 р.).
44. Дубич К. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : дисерт. на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного

- управління. Київ : Національна академія державного управління при Президентіві України. 2016. 437 с.
45. Дутчак А. Соціально-економічний механізм функціонування ринкового розподілу доходів: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2015. 250 с.
46. Дяченко Т. Соціальна політика ЄС: тенденції розвитку, досвід для України. Стратегія розвитку України. 2013. № 3. С. 46-52.
47. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ. 2010. 820 с.
48. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ. 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.
49. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ. 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.
50. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ. 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
51. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 р. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2018 р.).
52. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2016 р. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.09.2018).

53. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2015 р. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2018 р.).
54. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2012 р. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2018 р.).
55. Іванова О. Розвиток механізмів управління людськими ресурсами: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. ДДУУ. Д. 2018. 27 с.
56. Калюжний В. Механізм організаційний. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. / К. : НАДУ. 2011. Т. 6. 524 с.
57. Квітка А. Роль соціальної політики у розвитку людського капіталу. Ефективна економіка. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4401> (Дата звернення: 21.07.2019 р.).
58. Кіреєва О. Тенденції розвитку теорії «соціального капіталу». Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний зб. наук. пр. 2009. Вип. 1. URL: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/KireevaStat.pdf> (Дата звернення: 13.05.2019 р.).
59. Конституція України від 28.06.1996 року (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 141.
60. Корецька С. Соціальна політика України: теорія, методологія і механізми реалізації [монографія]. Донецьк : Юго-Восток. 2010. 445 с.
61. Коротич О. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять. Вісник економічної науки України. 2010. С. 57-61.
62. Коротич О. Класифікація та зміст механізмів управління державою. Акт. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. ОРІДУ. О., 2006. Вип. 2 (26). С. 122-128.

63. Костровець Л., Фоменко Є. Особливості формування механізмів державної соціальної політики у сучасних умовах. Менеджер. 2019. № 2 (88). С. 56-61.
64. Красномоєць В. Характеристика трудових відносин в умовах дистанційної зайнятості. Соціально-трудова відносина: 218 теорія та практика : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: А. М. Колот (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2011. № 2. С. 86-91.
65. Крушельницька Т. Соціально-економічний вплив пандемії COVID-19 у контексті державної політики реалізації глобальної Цілі сталого розвитку № 5 «Гендерна рівність» / Т. А. Крушельницька, О. Ю. Матвєєва, В. М. Наумов // Ефективність державного управління. Львів : ЛРІДУ НАДУ. 2020. ВИП. 2 (63). Ч. 2. С. 249-269. URL: <http://edu.lvivacademy.com/article/viewFile/212679/214044?fbclid=IwAR1Rb8LvBdWZEd8zSBpPvY5dZRle33sdbKQgTE9k6k48SFTvLTtACbuRhvs>. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212679>.
66. Крушельницька Т. Фінансова спроможність Дніпропетровської області. Стан і нові можливості соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області : монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ. 2019. 276 с. (авт. 187-199).
67. Кузьменко С. Механізми державного регулювання системи соціального захисту населення: дис. ... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02. Харків. 2013. 458 с.
68. Кушнар'єв Є. Рівень і якість життя населення. Є. П. Кушнар'єв [та ін.] ; заг. ред. Є. П. Кушнар'єва. Х. : ВД «ІНЖЕК». 2004. 272 с.
69. Лисенко Ю. Принципи соціальної держави: традиції і сучасність. Політичний менеджмент. 2009. № 2. С. 112-118.
70. Лібанова Е. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття. Демографія та соціальна економіка. 2008. № 1. С. 9-22.

71. Логіка : підручник / [О. М. Юркевич, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2022. 220 с.
72. Лопушняк Г. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України [монографія]. Львів : ЛРІДУ НАДУ. 2011. 372 с.
73. Лопушняк Г. Принципи формування та реалізації державної соціальної політики. Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1. С. 75-84.
74. Лопушняк Г. Соціальна політика як визначальний напрям внутрішньої політики держави. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. Вип. 2. С. 244-251.
75. Макарова О. Соціальна політика в Україні [монографія]. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. 2015. 244 с.
76. Макиавеллі Н. Державотворець. Переклад з італійської: Валентина Балог. Київ : Арій, 2015. 223 стор. (Антологія мудрості).
77. Мамонова В. Організаційний механізм надання адміністративних послуг у громаді в умовах децентралізації. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 2. С. 83-92.
78. Мареніченко В. В., Шпортюк Н. Л., Добрянський А. В. Світовий досвід реалізації механізмів соціального партнерства та його застосування в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 1. С. 58-63.
79. Мілінчук О. Організаційний механізм управління бюджетуванням на підприємстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2008. № 628 : Проблеми економіки та управління. С. 580-586.
80. Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний вебсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/reytingova-otsinka-regioniv/> (Дата звернення: 23.11.2022 р.).

- 81.Міністерство соціальної політики України : офіційний вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (Дата звернення: 10.11.2022 р.).
- 82.Мішковець Н. Соціально-економічний механізм підвищення ефективності управління підприємствами: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Дніпропетровський університет економіки та права. Дніпропетровськ, 2004. 24 с.
- 83.Мних М. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. Український соціум. 2015. № 3 (54). С. 114-123.
- 84.Найда І. Механізми державного регулювання у сфері працевлаштування молодих спеціалістів: дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02. Київ. 2015. 227 с.
- 85.Ніколаєць К. Соціальна політика в Україні (у 90-х роках ХХ ст.) : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2016. 296 с.
- 86.Новікова О. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. Донецьк : ІЕП НАН України. 1997. 460 с.
- 87.Нюнько О. Теоретичні підходи до визначення понять «механізми» та «інструменти» в державному управлінні. Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фахове вид. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2012. Вип. 11. URL: http://archive.nbu.gov.ua/ejournals/tppd/2012_11/zmist/R_1/02%20Nunko+.pdf. (Дата звернення: 05.01.2023 р.).
- 88.Основні соціально-економічні показники за 2016 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2018 р.).
- 89.Основні соціально-економічні показники за 2017 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 11.09.2018 р.).
- 90.Основні соціально-економічні показники за 2018 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 13.09.2019 р.).

- 91.Папієв М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів. Економіка України. 2004. № 1. С. 4-8.
- 92.Платон. Бенкет / пер. з давн.-гр. Уляна Головач. Л. : Видавництво Українського Католицького Університету, 2018. 220 с.
- 93.Платон. Держава / пер. з дав.-гр. Д. Коваль. К. : Основи, 2000. 355 с.
- 94.Платон. Діалоги / передм. В. В. Шкода, Г. М. Куц ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Х. : Фоліо, 2008. 349 с.
- 95.Плотка Л. Елементи державної соціальної політики держави. Державне управління в Україні: виклики та перспективи : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10-11 травня 2019 р. С. 91.
- 96.Плотка Л. Ефективність реалізації державної соціальної політики в Україні. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки:проблеми, пріоритети, перспективи: збірник X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 30-31 жовтня): у 3-х т. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2019. том 3. С. 73-74.
9. Плотка Л. Закордонний досвід реалізації державної соціальної політики. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2019. № 11. С.133-136. <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-11-22>
- 97.Плотка Л. Концептуальні засади формування ефективної державної соціальної політики. Перспективні напрямки розвитку економіки, обліку, фінансів та права: теорія і практика: збірник тез доповідей міжнародної наук.-практ. конференції (Полтава, 23.08.2019): у 2 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 2. С. 35-36.
- 98.Плотка Л. Моделі соціальної політики у соціальній сфері. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки:проблеми, пріоритети, перспективи: збірник IX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 25-26 жовтня): у 3-х т. Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2018. том 3. С. 65-66.

99. Плотка Л. Принципи формування пріоритетів державної політики у соціальній сфері у контексті соціально-економічного розвитку України. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2022. №17. С. 785-813. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.17.07>
100. Плотка Л. Реалізація державної соціальної політики в Україні. *Scientific Journal Paradigm of Knowledge*. 2019. № 5 (37). С.46-57 [In Ukrainian]. DOI: 10.26886/2520-7474.5(37)2019.4
101. Плотка Л. Реалізація державної соціальної політики в Україні: стан та перспективи. 78-ма студентська науково-технічна конференція: Секція «Публічне управління та адміністрування»: збірник тез доповідей [Електронний ресурс]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 39-40.
102. Плотка Л. Состояние информационного обеспечения социальной защиты населения в Украине. Проблемы эффективного управления государством. Тбилиси. 2019. С. 77-79.
103. Плотка Л. Сутність та елементи державної соціальної політики держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 2. С. 117-122. . http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/22.pdf
104. Плотка Л. Сучасні механізми реалізації державної політики у соціальній сфері. *Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи: тези доповідей науково-практичної конференції 12.03-15.03.2019 р.* Дніпро : Друкарня «Стандарт» (ПП Бойко В. В.), 2019. С. 74-75.
105. Положення про Міністерство соціальної політики України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 09.11.2022 р.).
106. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 105-112.

107. Приходько І.П., Шпортюк Н.Л. Формування та реалізація державної соціальної політики в умовах глобальних викликів. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 18. С. 1122-1140.
108. Приходько І.П. Зміна парадигми у формуванні сучасної соціальної політики держави. *Економіка і регіон*. 2022. Вип. 4(87). С.327-332
109. Приходько І.П., Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в аграрному секторі. *Науковий вісник Академії муніципального управління: зб. наук. пр. Серія “Управління”*. 2010.Т 4. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/-portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2010_4/-26.pdf. (Дата звернення: 03.07.2019 р.).
110. Про засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17.06.99 № 757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text> (Дата звернення: 07.03.2019 р.).
111. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (Дата звернення: 03.07.2019 р.).
112. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.03.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (Дата звернення: 12.04.2020 р.).
113. Про Міністерство соціальної політики України : Постанова КМУ від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 23.11.2019 р.).
114. Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки : Указ Президента України від 18.10.1997 № 1166/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166/97#Text> (Дата звернення: 02.05.2018 р.).
115. Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року : Указ Президента України від 24.05.2000 № 717/2000. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717/2000> (Дата звернення: 09.10.2018 р.).
116. Про Пенсійний фонд України : Постанова правління Пенсійного фонду України від 22.12.2014 № 28-2. URL: <https://www.pfu.gov.ua/1394-postanova-kabinetu-ministriv-ukrayin/> (Дата звернення: 05.03.2019 р.).
117. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Дата звернення: 18.04.2020 р.).
118. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 23.03.2000 № 1613-III (1613-14). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (Дата звернення: 05.02.2018 р.).
119. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 23.12.2019 р.).
120. Радченко О. Категорія «механізм» у системі державного управління. Держава та регіони: наук.-вироб. журн. 2009. № 3. С. 64-69.
121. Рудніцька Р. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування / Р.М. Рудніцька, О.Г. Сидорчук // Публічне управління: теорія та практика. 2014. №. 4. С. 50-60.
122. Савіч М. Асаблівасці функцыянавання механізма сацыяльнай палітыкі Еўрапейскага Саюза на сучасным этапе. Беларускі часопіс міжнароднага права і міжнародных адносін.. 2003. № 2. С. 51-54.
123. Сайт Комітету регіонів у Європейському Союзі. URL: www.cor.eu.int (Дата звернення: 12.09.2020 р.).
124. Сахарук О. Підвищення ролі органів місцевого самоврядування в наданні соціальних послуг членам територіальної громади. Державне управління: теорія і практика. 2012. № 1. С. 56-65.

125. Семигіна Т. Муніципальна реформа і соціальні послуги у громадах: яку модель обрати? Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості : Тези доповідей II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС. 2018. С. 235-238.
126. Серватинська І. Доходи і витрати домогосподарств: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід. Світ фінансів. 2018. № 3 (56). С. 141-154.
127. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. Україна: аспекти праці. 2002. № 1. С. 31-37.
128. Система соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. К. : Центр громадської експертизи. 2009. 104 с.
129. Сіленко А. Права людини в соціальній державі. Нова політика. 2002. № 1. С. 24-27.
130. Сковронський Д. Сучасні моделі соціальної держави. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 264-271.
131. Скуратівський В. Централізоване управління як інструмент здійснення соціальної політики. Актуальні проблеми державного управління. 1999. № 2. С. 75.
132. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика: навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». К. : УАДУ. 1997. 360 с.
133. Соціальна політика Євросоюзу та її основні моделі. URL: http://pidruchniki.ws/1048030448566/pravo/sotsialna_politika_yevrosoyuzu_osnovni_modeli (Дата звернення: 11.09.2019 р.).
134. Становище дітей та молоді в зарубіжних країнах. URL: http://www.tiroel.in.ua/component/option,com_yfiles/Itemid,35/task,view_dowload/cid,99/ (Дата звернення: 17.09.2019 р.).

135. Стрельченко Д. Соціальне партнерство у системі державного регулювання соціально-трудових відносин. Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка та право. 2018. № 3. С. 262-270.
136. Татаренко О. Державне управління та адміністрування у соціальній сфері на національному та регіональному рівні в умовах воєнного стану в Україні та у післявоєнний час. Молодий вчений модерну – фундамент розвитку освіти, науки та бізнесу в Україні : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (22 червня 2022 року, м. Дніпро). Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР». 2022. С. 66-71.
137. Тимченко Ю. Проблема соціальної нерівності у поглядах К. Маркса та її актуальність у сучасному світі. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть [Електронний ресурс]: Зб. матеріалів Всеукр. круглого столу ; 25 квітня 2018 року. К. : КНЕУ. 2018. С. 177-180.
138. Токарський Т. Еволюція теорії соціальної політики. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 1 (50). Ч. 1. С.42-50.
139. Толстоног В. Нормативно-правовий механізм державного управління захистом прав споживачів. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 2015. № 2. С. 37-42.
140. Тополевський Р., Федіна Н. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
141. Туган-Барановський та державність України/ Матеріали наукової конференції. Донецьк: Донецький державний університет економіки, НТШ-Донецьк, Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 19-20 березня 2004 року. 272 с.
142. Україна в цифрах 2019 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (Дата звернення: 13.09.2018 р.).

143. Україна в цифрах за 2012 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm (Дата звернення: 19.09.2018 р.).
144. Україна в цифрах за 2016 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm (Дата звернення: 21.09.2018 р.).
145. Україна в цифрах за 2017 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (Дата звернення: 10.09.2018 р.).
146. Україна в цифрах за 2018 рік. Статистичний щорічник України. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (Дата звернення: 19.09.2018 р.).
147. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. К. : НАДУ. 2009. Ч. 1. 456 с.
148. Фаріон М. Диференціація доходів населення України: сучасні реалії. Наука й економіка. 2014. Вип. 3. С. 255-261.
149. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. Науковий вісник «Демократичне врядування» : електрон. наук. фах. вид. / Львів. регіон. ін.-т держ.упр. НАДУ при Президентові України. Л., 2008. Вип. №. 1. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf (Дата звернення: 04.01.2023 р.).

150. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Абрис, 2002. 742 с.
151. Фоменко Є. Актуальні проблеми та шляхи розвитку організаційного механізму державної соціальної політики. Менеджер. 2019. №4 (90). С. 232-238.
152. Фоменко Є. Механізми формування та реалізації державної соціальної політики : дис. ... канд. екон. наук. Д. 2021. 275 с.
153. Фоменко Є. Механізми формування та реалізації державної соціальної політики: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Економіка та управління народним господарством». Д. 2021. 27 с.
154. Фоменко Є. Правові аспекти соціального захисту населення. Шляхи підвищення ефективності управлінської діяльності органів державної влади у контексті соціально-економічного розвитку територій: матеріали ІІІ міжнародної наук.-практ. конф. (Донецьк, 6-7 червня, 2019 р.). Секція 1: Стратегічне управління розвитком економіки. Д. : ДДУУ. 2019. С. 40-42.
155. Фоменко Є. Шляхи вирішення проблем підготовки висококваліфікованих кадрів з метою підвищення рівня зайнятості у регіоні. Шляхи підвищення ефективності управлінської діяльності органів державної влади у контексті соціально-економічного розвитку територій: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 6-7 червня, 2017, Д. Секція 2: Менеджмент освіти: реалії та перспективи. Д. : ДДУУ. 2017. С. 149-150.
156. Хотенко О. Економіка України: результати 2018 року та їх відлуння у майбутньому. Громадська організація «Інститут податкових реформ». URL: https://ngoipr.org.ua/news/ekonomika-ukrayiny-rezultaty-2018-roku-ta-uyih-vidlunnya-u-majbutnomu/#_ftnref2 (Дата звернення: 28.03.2019 р.).

157. Шпортюк Н.Л. Пріоритетні напрями державної соціальної політики та перспективи її подальшого розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 2 С. 93-98
158. Шпортюк Н.Л., Мареніченко В.В., Добрянський А.В. Світовий досвід реалізації механізмів соціального партнерства та його застосування в Україні / Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування // Том 33 (72) № 1 2022 р.
159. Шутов М. Менеджмент організацій соціального захисту: теорія і практика : електронний підручник / М. М. Шутов, В. В. Дорофієнко, С. М. Вовк. Донецьк : СПД Купріянов В. С., 2010. 471 с.
160. Щарий К. Розробка механізмів реалізації інноваційно-інвестиційної політики Донбасу (на прикладі промислових підприємств): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. ДДУУ. Д. 2017. 27 с.
161. Щербенко Е. Фур'є Шарль // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.:Парламентське видавництво, 2011. с. 757.
162. Якібчук О. Особливості екологічної безпеки України в системі національної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління. 2014. № 1. С. 100-104.
163. Ярошенко А., Семігіна Т., Сухицька Н. Історія та теорія соціальної політики України : навч. посібн. / за ред. А. Ярошенко. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. 289 с.
164. Alina L. Pomaza-Ponomarenko, Larysa M. Hren, Olena L. Durman, Nataliia V. Bondarchuk, Vasyl Vorobets. Management mechanisms in the context of digitization of all spheres of society. Revista San Gregorio, 2020, № 42. pp 2-9. URL: <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/1535>.
165. Barker, Robert L. (2003) The Social Work Dictionary, Fifth Edition. Washington DC. NASW Press. National Association of Social Workers.

166. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3 (38), 549-556. URL: <http://fkdl1.ubs.edu.ua/article/view/237487>.
167. Bondarchuk, N. & Vasilieva, L (2018). Innovative tendencies of human capital assets development in the higher education system. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. Vol. 6. No. 2A., pp. 39-43.
168. Bulmer M. (1989). Problems of theory and measurement. *Journal of Public Policy*. No. 9. pp. 407-412. Campbell, A., & Converse, P. E. (1972).
169. Carley Michael (1981). *Social measurement and social indicators: Issues of policy and theory*. London: allen and unwin.
170. Charles Fourier // *Vegetti Catalog of Fantastic Literature* (італ.) URL: <https://www.fantascienza.com/catalogo/autori/NILF21334/charles-fourier/> (Дата звернення: 03.01.2023 р.).
171. Charles Fourier // *Енциклопедія Брокгауз* (нім.) / Hrsg. : Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, Wissen Media Verlag. URL: <https://brockhaus.de/ecs/enzy/article/fourier-charles> (Дата звернення: 02.01.2023 р.).
172. Cooper, John M.; Hutchinson, D. S. *Plato: Complete Works*. Hackett Publishing, 1997.
173. Сиченко В., Сиченко О. Інструментарій державного регулювання соціальної сфери країн Європейського Союзу. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Державне управління. 2015. Т. 263. Вип. 252. С.122-129.
174. European Social fund. URL: <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=en> (Дата звернення: 11.08.2020 р.).

175. Ferriss Abbott L. (1988). The uses of social indicators. *Social Forces*. 66 (3). 601-617.
176. Frank M. Andrews (ed.), research on the quality of life : The Institute for social research. University of Michigan, Ann Arbor. MI. 1986. pp. xiv + 365.
177. GDP per capita / Europe. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/gdp-per-capita?continent=europe> (Дата звернення: 08.02.2020 р.).
178. Hellstern G. Generating knowledge and refining experience: The task of evaluation // *The public sector – Challenge for coordination and learning* / Ed. by F.-X. Kaufman. Berlin, New York : Walter de Grayter. 1991. pp. 271-308.
179. Humboldt, W. v., Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers, 1821, Werke Band IV (herausgegeben von A. Flitner/K. Giel, 3. Auflage 1960).
180. Innes Judith Eleanor (1989). Disappointment and legacies of social indicators. *Journal of Public Policy*. 9 : 429-432.
181. Johnston Denis F. (1989). Some reflections on the United States. *Journal of Public Policy*. 9 : 433-436.
182. Kateryna Berezhna, Nataliia Yuzikova, Serhii Maistro, Viktor Paliukh, Liudmyla Antonova. The importance of public administration in administrative and legal regulation. *Revista Gênero & Direito*. Vol. 9.No. 05-Ano. 2020-Special Edition, pp.742-760. URL: <https://www.periodicojs.com.br/index.php/ged/article/view/63>.
183. Kryshchanovych Myroslav, Iryna Gorban, Lesia Kornat, Anatolii Dykyi, & Nadiia Marushko (2022). Investment Support for the Digitalization of Socio-Economic Systems in the Context of Ensuring Security. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. No. 6. pp. 733-738. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.92>.
184. Kryshchanovych, M., Antonova L., Filippova, V., Dombrovska, S., & Pidlisna, T. (2021). Impact of covid-19 on the public administration system of the countries in the context of economic management. *International Journal of Management*. Vol. 12. Issue 2. February 2021. pp. 205-214. URL: https://iaeme.com/Home/article_id/IJM_12_02_021.

185. Kryshchanovych, M., Petrovskyi, P., Khomyshyn, I., Bezena, I., & Serdechna, I. (2020). Peculiarities of Implementing Governance in the System of Social Security. *Business, Management and Education*. Vol. 18. No. 1. pp. 142-156. (*Web of Science*), Country: Lithuania. <https://doi.org/10.3846/bme.2020.12177>.
186. Land Kenneth C. (1975). Theories, models and indicators of social change. *International social science journal*. 27:7. 37.
187. Müller-Armack A. *Wirtschaftslenkung und marktwirtschaft*. 1946. Reprint: Müller-Armack A. *Wirtschaftsordnung und wirtschaftspolitik: studien und konzepte zur sozialen marktwirtschaft und zur europäischen integration / A. Müller-Armack*. Bern ; Stuttgart : Paul Haup. 1976. 157 s.
188. Nataliia T. Goncharuk, Leonid L. Prokopenko, Taisiia A. Krushelnytska, Olha B. Rubchak, & Svitlana V. Taraban. The capability of amalgamated territorial communities as a key factor in the socio-economic development of territories. *Studies of Applied Economics*. Vol. 39 No. 6 (2021): Special Issue: Innovative Development and Economic Growth in the CIS Countries. URL: <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/5267>. DOI: <https://doi.org/10.25115/eea.v39i6.5267>. (*Scopus*).
189. North Douglass C. *Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction // World Development*, 1989, vol.17, no.9, p.1319–1332.
190. Oleksandr Velychko, Svitlana Khalatur, Nataliia Bondarchuk & Mariia Bahorka (2022). Self-regulation system of continual improvement of quality and efficiency in higher education: a case of Ukraine. *Knowledge and Performance Management*, 6 (1), 11-26. doi: 10.21511/kpm.06(1).2022.02.
191. Orlova, N. S., Tarasenko, D. L., Oliinyk, N. I., Kuzmenko, S. G., & Medvedchuk, O. V. (2020). Social investment in corporation development strategy in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 2, No. 33. pp. 566-573 (*Web of Science*).
192. Orlova, N., Burmaka, T., Nepomnyashchyy, O., Melnykovych, O., Medvedchuk, O., & Lahunova, I. (2020). Social Investment as a Tool of

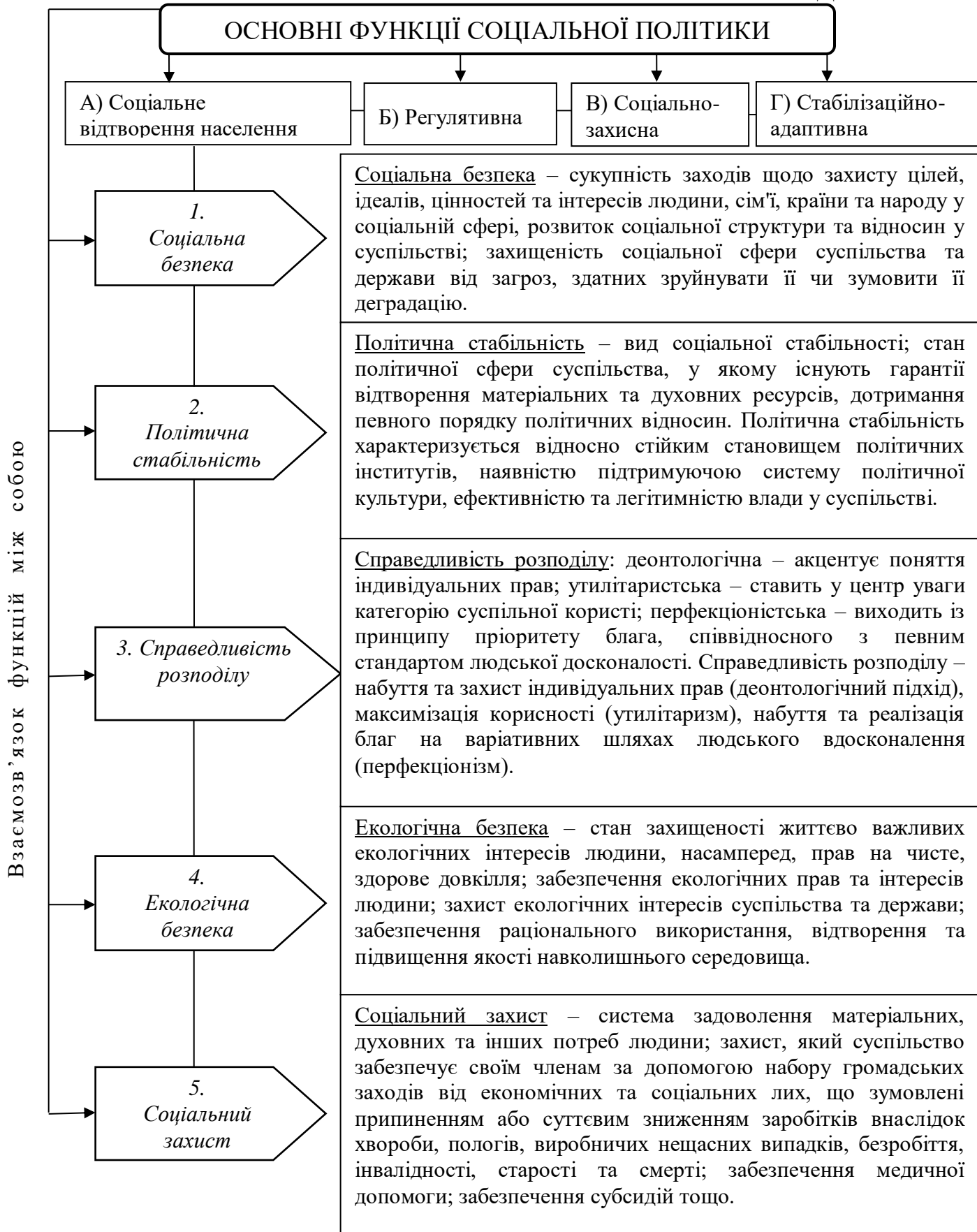
- Corporate Social Responsibility Realization in Europe. (35th IBIMA). International Business Information Management Conference, Seville, Spain 1-2 April, 2020. pp. 10151-10161. ISBN: 978-0-9998551-4-0 (*Web of Science*). URL: <https://ibima.org/accepted-paper/social-investment-as-a-tool-of-corporate-social-responsibility-realization-in-europe/>.
193. Orlova, N., Chechel, A., Ilyina, A., Fayvishenko, D., Kulchii, I., & Pidlisna, T. Human capital development in the process of the use and provision of electronic services in Ukraine. (35th IBIMA). International Business Information Management Conference, Seville, Spain 1-2 April, 2020. pp. 1298-1310. ISBN: 978-0-9998551-4-0 (*Web of Science*). URL: <https://ibima.org/accepted-paper/human-capital-development-in-the-process-of-the-use-and-provision-of-electronic-services-in-ukraine/>.
194. Philip Manow, Bruno Palier. European classical social policies 1957-1997: structural funds, gender equality, coordination of social security regimes.
195. Plotka L. Information and analytical support of the system of social protection provision. New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2019. pp 234-251.
196. Plotka L. Mechanisms of social policy implementation in the context of achieving social security. *Colloquim-journal*. 2019. № 26 (50). C. 16-18. DOI: <https://doi.org/10.24411/2520-6990-2019-10950>
197. Popova, O., Koval, V., Antonova, L., & Orel, A. (2019). Corporate social responsibility of agricultural enterprises according to their economic status. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 4(2), 277-289. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/313>. (*Web of Science*).
198. Runciman, W. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice*. Berkeley : University of Cali.
199. Schuppert G. Was ist und wie misst man wandel von staatlichkeit?. *Staat. B.* 2008. Bd. 47. H. 3. S. 325-358.

200. Sipry Military Expenditure Database, 1949-2021. URL: <https://knoema.ru/SIPRI2020/sipri-military-expenditure-database-1949-2021> (Дата звернення: 07.06.2022 р.).
201. Social Expenditure Database / OEÑD. URL: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCX_AGG (Дата звернення: 24.12.2019 р.). (НЕМАЄ ПОСИЛАННЯ У ТЕКСТІ)
202. The progressive welfare mix. Responses to the global crisis: charting a progressive path. Handbook of ideas. Progressive governance. Chile. 2009. Policy Network.
203. The World Health Report 2004. Changing History. Geneva, WHO, 2004. URL: <http://www.who.int/whr/2004/en> (Дата звернення: 18.05.2019 р.).
204. Wollmann H. Evaluation in public-sector reform: toward a “third wave” of evaluation? // Wollmann H. (ed.). Evaluation in public-sector reform. Cheltenham; Northampton: Elgar. 2003. pp. 1-11.
205. Zakharchyn, G., Antonov, A., Voityk , O., Plotka, L., & Mirko, N. (2023). Legal Regulation of Employment of the Population of Ukraine: Regulación jurídica del empleo de la población de Ucrania. Political Questions, 41(77), 523-533. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.35>
206. Zakharchyn, G., Antonov, A., Voityk, O., Plotka, L., Mirko, N. (2022). Problems of Employment of the Population and Directions of Their Regulation in the Conditions of War. IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security. Vol. 22. №. 11 pp. 303-307. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.45> http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221145.pdf
207. Zhovnirchuk, Y., Prykhodko, I., Romin, A., Bandura, I., Vavreniuk, S. (2023). Public management of SMART specialization of sustainable development of the region in the system of ensuring innovation security. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 18, No. 2, pp. 385-391. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.180206>

ДОДАТКИ

Основні функції соціальної політики

Джерело: складено автором за даними [31;34;60;72].

Видатки зведеного бюджету України за функціональною класифікацією (2012-2021 рр.),

% до ВВП

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Видатки	34.9	34.8	33.0	34.2	35.0	35.5	35.1	34.5	38.1	35.3
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу)	2.1	2.0	1.7	1.6	1.6	1.9	2.1	2.1	2.0	1.8
Обслуговування державного боргу	1.8	2.3	3.1	4.3	4.0	3.7	3.3	3.0	2.9	3.0
Оборона	1.0	1.0	1.7	2.6	2.5	2.5	2.7	2.7	2.9	2.4
Громадський порядок, безпека та судова влада	2.6	2.7	2.8	2.8	3.0	3.0	3.3	3.6	3.8	3.4
Економічна діяльність	4.4	3.5	2.7	2.8	2.8	3.5	4.0	3.9	6.3	5.6
- сільське господарство, лісове та рибне господарство	0.5	0.5	0.4	0.3	0.2	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3
- вугільна промисловість	0.9	1.0	0.6	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
- дорожнє господарство	1.1	1.1	1.1	1.4	1.0	1.4	1.7	1.7	3.2	3.4
Охорона навколишнього природного середовища	0.4	0.4	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Житлово-комунальне господарство	1.4	0.5	1.1	0.8	0.7	0.9	0.9	0.9	0.8	1.1
Охорона здоров'я	4.1	4.2	3.6	3.6	3.2	3.4	3.3	3.2	4.2	3.9
Духовний та фізичний розвиток	1.0	0.9	0.9	0.8	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
Освіта	7.2	7.3	6.3	5.7	5.4	6.0	5.9	6.0	6.0	6.0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8.9	10.0	8.7	8.9	10.8	9.6	8.7	8.1	8.3	7.0
- трансферти Пенсійного фонду	*	5.7	4.4	4.8	6.0	4.5	4.2	4.6	4.8	3.9
- житлові субсидії	*	0.1	0.1	0.7	1.6	2.2	2.0	1.1	0.9	0.9
Сальдо бюджету	-3,6	-4.4	-4.5	-1.6	-2.3	-1.4	-1.9	-2.2	-5.4	-3.6

Джерело: за даними [11].

**Приклади нормативно-правових актів, що відносяться (лишь) до питань формування та реалізації державної політики у соціальній сфері України
(вибірка, як приклад)**

НАЗВА ДОКУМЕНТУ	КОРОТКИЙ ЗМІСТ
Направлені на вирішення організаційних питань	
«Про Положення про Пенсійний фонд України» № 280 від 23.07.2014 р.	Визначає основні завдання, які покладено на Пенсійний фонд України, мету діяльності даної організації, його функції та права. Визначає структуру апарату Пенсійного фонду України, повноваження Правління Пенсійного фонду України. Визначає статус цієї установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України.
«Про Положення про Міністерство освіти і науки України» № 630 від 16.10.2014 р.	Визначає статус установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності. Окреслює завдання, які виконує даний орган виконавчої влади, його структуру, права та обов'язки.
«Про Положення про Державну службу молоді та спорту України» № 220 від 02.07.2014 р.	Визначає статус установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, який забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання.
«Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів» № 647 від 12.08.2015 р.	Визначає статус цієї установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення, та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу. Зазначає мету діяльності, основні завдання, права та обов'язки Держлікслужби. Визначає структуру апарату даної служби.
«Про Положення про Міністерство соціальної політики України» № 423 від 17.06.2015 р.	Встановлює основні завдання, функції та права Міністерства соціальної політики України як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах

	<p>зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення, з питань сім'ї та дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну та як спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. Визначає повноваження міністра цього органу.</p>
<p>«Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України» № 267 від 25.03.2015 р.</p>	<p>Визначає статус установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань, забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах: епідеміологічного нагляду (спостереження), імунопрофілактики, промоції здорового способу життя та запобігання факторам ризику, попередження та зниження рівня вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення, безпеки харчових продуктів, регламентації факторів середовища життєдіяльності населення, гігієнічної регламентації небезпечних факторів, створення національної системи крові, управління системою якості щодо безпеки крові, біологічної безпеки та біологічного захисту, боротьби із стійкістю до протимікробних препаратів, реагування на небезпеки для здоров'я та надзвичайні стани в сфері охорони здоров'я, а також забезпечення формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення; розвитку медичних послуг, впровадження електронної системи охорони здоров'я, забезпечення державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення; технічного регулювання медичних виробів, медичних виробів для діагностики in vitro, активних медичних виробів, які імплантують, косметичної продукції; забезпечення населення якісними, ефективними та безпечними лікарськими засобами, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також безпечних медичних виробів та косметичної продукції; розвитку кадрового потенціалу системи охорони здоров'я, вищої медичної, фармацевтичної освіти та науки. Окреслює завдання, які виконує даний орган виконавчої влади, його структуру, права та обов'язки.</p>
<p>«Про Положення про Державну інспекцію України з питань праці» № 96 від 11.02.2015 р.</p>	<p>Визначає основні завдання, функції та права Державної інспекції України з питань праці. Визначає статус цієї установи як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через віце-прем'єр-міністра України – Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства</p>

	України. Забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, на випадок безробіття в частині призначення нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.
Направлені на вирішення стратегічних цілей	
«Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки» від 18.10.1997 № 1166/97	Визначає стратегічні цілі соціальної політики на державному та регіональному рівні, напрями проведення міграційної політики, реформування трудових відносин, та захист трудових прав громадян, соціального партнерства, реформування системи соціального страхування, пенсійного забезпечення, реформування системи соціальної допомоги, розвиток адресної допомоги; вирішення питань у сфері гуманітарної допомоги науки, освіти, охорони здоров'я, житлової політики, фінансове забезпечення здійснення державної програми соціальної політики.
«Про основні напрями соціальної політики до 2004 року» № 717 від 24.05.2000 р.	Визначає основні напрями соціальної політики на період до 2004 року у сферах: забезпечення розвитку народонаселення; демографічної політики; трудових відносин; реформування системи соціального забезпечення; захисту громадян як споживачів; регіональної соціальної політики. Визначає основні механізми здійснення соціальної політики.
«Про Стратегію подолання бідності» № 637 від 15.08.2001 р.	Стратегія визначає основні напрями проведення політики подолання бідності шляхом: створення економічно-правових умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян; підвищення ефективності соціальної підтримки найбільш уразливих груп населення шляхом реформування систем соціального захисту. Даною Стратегією визначено необхідність реформування системи соціального захисту населення шляхом поглиблення адресності державної соціальної допомоги, реалізацію Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».
«Про Концепцію ціноутворення у сфері житлово-комунальних послуг» № 1324 від 28.12.2007 р.	Визначає пріоритетні напрями та завдання щодо вдосконалення ціноутворення у сфері житлово-комунальних послуг, забезпечення захисту прав споживачів на отримання ними товарів та послуг належної якості в достатньому обсязі та за економічно обґрунтованими цінами, створення умов для збалансованого розвитку підприємств житлово-комунального господарства та системного правового розв'язання існуючих у цій сфері проблем. Окреслено основні напрями та механізми розвитку державного регулювання цін/тарифів у сфері житлово-комунальних послуг, принципи формування цін/тарифів на житлово-комунальні послуги, принципи захисту прав споживачів, які отримують житлово-комунальні послуги.

«Про Концепцію державної міграційної політики» № 622/2011 від 30.05.2011 р.	Визначає напрями, стратегічні завдання державної міграційної політики України, принципи і пріоритети діяльності державних органів у сфері міграції, напрями вдосконалення її законодавчого та інституціонального забезпечення, а також механізми реалізації Концепції.
«Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» № 609/2012 від 22.10.2012 р.	Визначає мету, основні завдання, спрямовані на створення умов для забезпечення належного соціального захисту дітей та сімей, що мають дітей і опинилися в складних життєвих обставинах, утвердження в суспільстві сімейних цінностей, виховання відповідального батьківства.
«Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» від 27.09.2013 № 532/2013	Визначає стратегічні цілі молодіжної політики на державному та регіональному рівні, основні пріоритети реалізації, етапи та шляхи реалізації. Результати реалізації Стратегії розвитку молодіжної політики сприятимуть створенню необхідних умов для соціального становлення та розвитку молоді, поліпшення становища молоді та її активної участі у суспільному житті.
«Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» від 13.10.2015 № 580	Дана стратегія направлена на виховання громадянина-патріота України, утвердження любові до Батьківщини, духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних надбань Українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як з історичного минулого, так і захисників, які сьогодні відстоюють суверенітет та територіальну цілісність держави у боротьбі із зовнішньою агресією, а також визначення ефективних механізмів системної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у питаннях національно-патріотичного виховання.
«Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» №195/2020 від 25.05.2020 р.	Формує напрями розбудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх та медичних послуг. Формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні.
Направлені на вирішення поточних цілей	
«Про заходи щодо забезпечення працевлаштування молоді» № 1285/99 від 06.10.1999 р.	Затверджує Заходи щодо забезпечення працевлаштування молоді, а саме: удосконалення нормативно-правової бази; забезпечення працевлаштування молоді; науково-методичне, кадрове та інформаційне забезпечення.
«Про заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей» № 1460 від 12.11.1999 р.	Визначає основні заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей, серед яких: удосконалення нормативно-правової бази; поліпшення умов життєдіяльності багатодітних сімей; забезпечення науково-методичного та інформаційного забезпечення.
«Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності»	Запобігає поширенню дитячої бездоглядності; сприяє соціальному захисту дітей, що залишилися без батьківського піклування; сприяє підвищенню ефективності профілактики

№ 113 від 28.01.2000 р.	правопорушень серед дітей. У ньому було враховано досвід виконання Указу Президента України № 200 від 18.03.1998 р. та передбачено додаткові заходи щодо посилення соціалізації бездоглядних дітей.
«Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей» № 1396 від 30.12.2000 р.	Зазначає заходи щодо посилення соціального захисту та державної підтримки багатодітних і неповних сімей; створення сприятливіших умов для виховання дітей у багатодітних і неповних сім'ях.
«Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» № 612 від 24.04.2000 р.	Визначає додаткові заходи щодо збереження і розвитку творчого потенціалу нації, формування в суспільстві сприятливих умов для становлення особистості та підтримки обдарованої молоді. Засновано, починаючи з 2001 року, гранти Президента України для обдарованої молоді.
«Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики» № 221/2001 від 29.03.2001 р.	Визначає одним із головних напрямів діяльності органів виконавчої влади реалізацію державної молодіжної політики, яка спрямована на створення більш сприятливих умов для здобуття молоддю освіти, розвитку інтелектуального і творчого потенціалу молодих громадян, їх самовизначення й самореалізації. Затверджує основні заходи щодо реалізації державної молодіжної політики, які покладено на Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України.
«Про додаткові заходи щодо вдосконалення системи здійснення соціальних виплат громадянам» № 506 від 05.05.2004 р.	Окреслює додаткові заходи, які сприятимуть вдосконаленню системи здійснення соціальних виплат громадянам, підвищенню ефективності механізмів управління нею та поліпшенню матеріального становища відповідних категорій громадян.
«Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій» № 1088 від 11.07.2005 р.	Визначає основні заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій.
«Про основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню» № 359 від 10.05.2006 р.	Визначає основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню, серед яких удосконалення моніторингу системи соціальних виплат, спрямованих на подолання бідності; впорядкування видів державної соціальної допомоги, здійснення заходів щодо посилення адресності соціальної підтримки окремих груп населення з урахуванням матеріального стану та умов проживання сім'ї; с прощення процедур призначення всіх видів державної соціальної допомоги; запровадження нової прогресивної технології прийому громадян в органах праці та соціального захисту населення за принципом «єдиного вікна», що забезпечить їх обслуговування на якісно новому рівні; удосконалення інституту державних соціальних інспекторів; модернізація інформаційних і комунікаційних технологій та удосконалення зв'язків з громадськістю; творення сучасної розгалуженої

	<p>постійно діючої системи навчання і підвищення кваліфікації працівників органів праці та соціального захисту населення, що сприятиме підвищенню якості обслуговування населення, та запровадження сучасної системи управління персоналом; впровадження міжнародного досвіду використання сучасних соціальних технологій та методів роботи, у тому числі розвиток благодійництва у сфері надання соціальної допомоги соціально вразливим верствам населення.</p>
<p>«Про додаткові невідкладні заходи щодо протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні» № 1208 від 12.12.2007 р.</p>	<p>Визначає основні невідкладні заходи щодо протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні, а також необхідність посилення контролю за виконанням законодавства про запобігання захворюванню на ВІЛ-інфекцію/СНІД та соціальний захист населення, а також персональної відповідальності керівників центральних органів виконавчої влади, на яких покладено обов'язки із запобігання дальшому поширенню ВІЛ-інфекції та захворюваності на СНІД, за стан справ у цій сфері.</p>
<p>«Про деякі заходи щодо сприяння вирішенню актуальних питань молоді» № 6/2010 від 06.01.2010 р.</p>	<p>Затверджує заходи, які сприяють вирішенню деяких актуальних питань, що виникають у молодіжному середовищі, враховуючи пропозиції Національної ради з питань становлення та розвитку молоді.</p>
<p>«Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» № 1163/2011 від 16.12.2011 р.</p>	<p>Зазначає основні заходи, які створюють належні умови для забезпечення реалізації прав та законних інтересів дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вирішення актуальних завдань у сфері охорони дитинства. Реалізацію цих завдань покладено на Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України.</p>
<p>«Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» № 312/2013 від 01.06.2013 р.</p>	<p>Окреслює додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей.</p>
<p>«Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» № 150/2015 від 18.03.2015 р.</p>	<p>Направлений на вирішення нагальних питань соціально-захисту учасників АТО, яким надано статус учасника бойових дій.</p>
<p>«Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей» від 7 грудня 2019 року № 894</p>	<p>Конкретизує основні напрями реалізації розбудови безпечного і здорового освітнього середовища відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344.</p>
<p>Про регуляторну діяльність Міністерства соціальної політики України у 2023 році № 343 від 15.12.2022 р.</p>	<p>Затверджує План діяльності Міністерства соціальної політики України з підготовки проектів регуляторних актів на 2023 рік; затверджує План-графік Міністерства соціальної політики України з відстеження результативності регуляторних актів на 2023 рік.</p>

Комітети Верховної Ради України, законотворча діяльність яких пов'язана із провадженням соціальної політики

Комітети Верховної Ради України,	Предмет відання
1	2
Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій	Освіта; наука, науково-технічна діяльність та наукові парки; правовий статус та соціальний захист наукових, педагогічних і науково-педагогічних працівників; інноваційна діяльність, розвиток високих технологій (крім питань, які віднесені до предметів відання інших комітетів); засади здійснення наукових і науково-технічних експертиз.
Комітет Верховної Ради України з питань молоді і спорту	Державна молодіжна політика; національно-патріотичне виховання; фізична культура та масовий спорт; спорт вищих досягнень та спортивна діяльність; регулювання використання коштів на розвиток спорту, отриманих від лотерей.
Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин	Додержання прав і свобод людини і громадянина; запровадження європейських стандартів захисту прав і основоположних свобод людини в національне законодавство; діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; громадянство, статус іноземців та осіб без громадянства; законодавче забезпечення збирання і використання персональних даних про особу (крім захисту інформації та персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах); етнонаціональна політика, міжнаціональні відносини та права корінних народів і національних меншин в Україні; імміграція, біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту; законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; співробітництво з Радою Європи (РЄ), Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) у сфері додержання (захисту) прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин; співробітництво з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародною організацією з міграції, Радою ООН з прав людини відповідно до статутних завдань зазначених організацій, що збігаються з компетенцією Комітету; політика з питань тимчасово окупованих територій України; реінтеграція населення, що проживає на тимчасово окупованих територіях України; реалізація прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання; відновлення та розвиток де окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; захист прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації частини території України або втрати контролю над її частиною; реалізація прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України.

Продовження Додатка Д

1	2
Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів	Державна політика у сфері соціального захисту громадян; загальнообов'язкове державне соціальне страхування; державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, забезпечення достатнього життєвого рівня людини; законодавче регулювання гуманітарної допомоги; державна політика у сфері регулювання трудових відносин та зайнятості населення; розвиток соціального партнерства та діяльність громадських об'єднань сторін соціального партнерства; діяльність фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та інших соціальних фондів; державна політика у сфері пенсійного забезпечення; правовий статус і соціальний захист ветеранів війни, ветеранів Другої світової війни, учасників Визвольних змагань, воїнів-інтернаціоналістів, учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, інших осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», жертв нацистських переслідувань та репресій комуністичного тоталітарного режиму, членів сімей зазначених вище осіб, дітей війни, осіб похилого віку і регулювання діяльності їх громадських об'єднань; правовий статус і соціальний захист постраждалих учасників Революції Гідності та членів їх сімей; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; законодавче забезпечення увічнення пам'яті загиблих при захисті Батьківщини; соціальний захист і реабілітація осіб з інвалідністю та регулювання діяльності їх підприємств і громадських об'єднань; реабілітація ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; законодавче регулювання надання соціальних послуг ветеранам, особам з інвалідністю, особам похилого віку та іншим особам, які перебувають у складних життєвих обставинах.
Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки	Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; військова наука та освіта.
Комітет Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування	Законодавство про охорону здоров'я, у тому числі про медичну допомогу, лікувальну діяльність, лікарські засоби, медичні вироби, фармацію та фармацевтичну діяльність; державна політика у сферах боротьби із соціально небезпечними захворюваннями (СНІД, туберкульоз, наркоманія тощо), інфекційного контролю та епідемічної безпеки; сучасні медичні технології та медична техніка; розвиток трансплантології в Україні; добровільне медичне страхування; правове регулювання обов'язкового державного медичного страхування; санаторно-курортне оздоровлення; охорона материнства та дитинства, репродуктивне здоров'я населення; військова медицина.

Продовження Додатка Д

1	2
Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики	Культурно-просвітницька діяльність (видавнича справа, бібліотечна справа, народні художні промисли); культурно-мистецька діяльність (професійні творчі спілки, театри, музика, школи естетичного виховання, арт-ринок, дизайн, галереї, організація виставок, концертів, фестивалів тощо); медійна індустрія (телебачення, ОТТ та IPTV, платформи з розповсюдження інформації, радіо), національна кіноіндустрія; аудіовізуальний ринок; рекламна діяльність; охорона історико-культурної спадщини (музейна справа, архівна справа, діяльність заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей); друковані, електронні засоби масової інформації, у тому числі соціальні медіа, мережа Інтернет; туризм та туристична діяльність; курорти та рекреаційна діяльність; державна політика у сфері свободи совісті та релігійних організацій; державна політика у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні; засади благодійної діяльності, у тому числі меценатської; державна політика у сфері інформації та інформаційної безпеки (крім питань, що належать до сфери національної безпеки та оборони); висвітлення діяльності Верховної Ради України; державна політика у сфері сімейно-шлюбних відносин; державна політика сприяння становленню інституту сім'ї, забезпечення надання державної допомоги сім'ям з дітьми, захисту безпритульних дітей, оздоровлення та відпочинку дітей; демографічна політика.
Комітет Верховної Ради України з питань бюджету	Державна бюджетна політика та міжбюджетні відносини; бюджетний процес (у тому числі середньострокове бюджетне планування, звітування про виконання бюджету, контроль за дотриманням бюджетного законодавства); Державний бюджет України; державний внутрішній і зовнішній борг; діяльність Рахункової палати; діяльність державних фінансових органів та органів державного фінансового контролю (Державної аудиторської служби України); проведення експертизи щодо впливу законопроектів, проектів інших актів на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини.

Міністерство соціальної політики України

Організаційна структура управління, що здійснює реалізацію державної політики у соціальній сфері в Україні

Джерело: складено автором на основі [81].

Довідки про впровадження результатів досліджень**ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА РАДА**

просп. Олександра Поля, 2, м. Дніпро, 49004, тел./факс 742-75-89,
e-mail: info@oblrada.dp.gov.ua, <http://www.oblrada.dp.gov.ua>, код ЄДРПОУ 23928934

02.05.2023 № ВІХ-944/0/2-23

Для надання до спеціалізованої вченої
ради за місцем захисту дисертації

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Плотки Любові Володимирівни
„Удосконалення механізмів реалізації державної політики
у соціальній сфері”,

що представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі 28 „Публічне управління та адміністрування” за спеціальністю
281 „Публічне управління та адміністрування”

Результати досліджень Плотки Л.В. використані постійною комісією Дніпропетровської обласної ради VIII скликання з питань науки, освіти, соціальної політики та праці.

Зокрема, окремі елементи запропонованого організаційного механізму формування та реалізації державної політики у соціальній сфері використано при формуванні соціального партнерства між роботодавцями та установами освіти у сфері формування якісної та конкурентоспроможної робочої сили на ринку праці в регіоні.

Впровадження результатів дослідження Плотки Л.В. має прикладний характер і актуальне для удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері регіону.

Зазначимо, що результати дисертаційного дослідження Плотки Л.В. доцільно впроваджувати в практику.

Голова обласної ради

М.В. ЛУКАШУК

0089257

ДЕРЖАВНЕ КОСМІЧНЕ АГЕНТСТВО УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
 ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПІВДЕННИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ЗАВОД
 імені О.М. МАКАРОВА
 49008, Україна, м. Дніпро, вул. Криворізька, 1
 Телефон: (0562) 34-39-04, телефакс: (0562) 39-95-00, E-mail: umz@yuzhmash.com
 Код ЄДРПОУ 14308368

25.04.2023 № 124-ПКТ/151

на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
 по захисту дисертаційних робіт
 на здобуття наукового ступеня
 Доктора філософії за спеціальністю
 281 «Публічне управління та адміністрування»

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Плотки Любові Володимирівни
 «Удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній
 сфері»
 що представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 у галузі 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю
 281 «Публічне управління та адміністрування»

Результати досліджень Плотки Л.В., які були отримані при виконанні дисертаційної роботи на тему «Удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері» використано на підприємстві при розробці концепції корпоративної соціальної відповідальності.

Зокрема, визначено необхідність розробки та реалізації збалансованої стратегії соціальної відповідальності, яка сприятиме поліпшенню іміджу і репутації підприємства, дозволить дотримуватися високих стандартів поведінки відповідно до етичних норм та інвестувати у стійкий розвиток громади у місцях діяльності підприємства.

Окремі елементи, запропонованих здобувачем, концепції корпоративної соціальної відповідальності були використані підприємством при визначенні стандартів поведінки з громадськістю.

Вважаємо, що впровадження результатів дослідження Плотки Л.В. має прикладний характер і є актуальним, оскільки містить високий потенціал для вирішення задач модернізації економічної та соціальної сфери.

Перший заступник генерального
 директора з економіки та фінансів

Костянтин ЗАВГОРОДНІЙ

Для надання до спеціалізованої вчени
ради за місцем захисту дисертац

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Плотки Любові Володимирівни
«Удосконалення механізмів реалізації державної політики
у соціальній сфері»,
що представлено на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281
«Публічне управління та адміністрування»

Результати досліджень Плотки Л.В. використані постійною комісією
Запорізької міської ради з питань охорони здоров'я та соціального захисту
населення.

Зокрема, окремі елементи запропонованого здобувачем нормативно-
правового механізму реалізації державної політики у соціальній сфері взяті за
основу при роботі із громадськістю щодо визначення громадської думки
відносно конкретних законодавчих актів для подальшого вдосконалення, зміни
або анулювання документа; здійснення пошуку необхідного документа у
вузькоспеціалізованій базі даних.

Впровадження результатів дослідження Плотки Л.В. має прикладний
характер і актуальне для удосконалення механізмів реалізації державної
політики у соціальній сфері регіону.

Голова постійної комісії
з питань охорони здоров'я
та соціального захисту населення

Згідно з оригіналом
Заступник міського
голови з питань діяльності
виконавчих органів ради

Ірина КУЛЄШ

Анатолій ВАСЮК

Міністерство освіти і науки України
 ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 49009, м. Дніпро, вул. Сергія Єфремова 25,
 тел. (056) 744-81-32, факс (056) 744-08-67, 744-53-03
 E-mail: info@dsau.dp.ua Web: www.dsau.dp.ua Код ЄДРПОУ 00493675

12.04.23 № 44-11-242

На № _____ від _____

013654

У спеціалізовану вчену раду
 по захисту дисертаційних робіт
 на здобуття наукового ступеня
 доктора філософії за спеціальністю
 281 «Публічне управління та
 адміністрування»

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи у навчальний процес
 наукових результатів дисертаційної роботи аспірантки Дніпровського державного
 аграрно-економічного університету
 Плотки Любові Володимирівни

Ректорат Дніпровського державного аграрно-економічного університету
 засвідчує, що наукові та практичні рекомендації Плотки Любові Володимирівни
 щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики у соціальній сфері
 знайшли практичне застосування при підготовці навчальних курсів університету та
 включені окремими розділами в освітньо-професійну програму підготовки
 здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 28 «Публічне
 управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та
 адміністрування».

Довідка видана для представлення у разовій спеціалізованій вченій раді за
 місцем захисту кандидатської дисертації.

Перший проректор, проректор
 з навчальної роботи

Дмитро ОНОПРИЄНКО

Наталія БОНДАРЧУК
 +38 (067)-565-70-22

